

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

FEMTENDE BIND - 1921

KØBENHAVN - 1921
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

INDHOLD

	Side
P. Storgaard Pedersen: Slægten Tang	1
S. Carl Hansen: Tarm By og Omegr.	38
J. Gr. Pinholt: Vestkystfiskeri og Havfiskere	87
Palle Fløe: Udskiftningen af Lønborggaard og Gods.	112
M. Schönau: Frederik VI.s Besøg i Lemvig 1826 og hans Inspektion af Havkysten	141
Ch. Ch.: Den russiske Orlogsfregat „Alexander Newsky“s Stranding	150
C. Klitgaard: En Bryllupsvisе	159
Navne- og Sagfortegnelse	161
Regnskab	164

SLÆGTEN TANG

EFTERKOMMERE AF LAUR. TANG PAA NØRTANG I ULFBORG

Ved P. STORGAARD PEDERSEN

I vore historiske Aarbøger forekommer Navnet Tang ret hyppigt, thi denne Slægts Medlemmer har paa flere Omraader præget Egnens Historie, og de har ydet deres gode Bidrag til den Udvikling, der er foregaaet her i de sidste 150 Aar. Der er næppe heller nogen anden Slægt her paa Egnen, der saa godt har værnet om og bevaret Slægtsminderne. Saaledes har den i 1868 afdøde Etatsraad A. E. M. Tang paa Nørre Vosborg efterladt sig en Mængde Optegnelser om Slægten, og hans Datter Enkefru C. Tang Valeur er som en levende Historiebog, der bevarer Slægtsminderne i tro Hukommelse. En stor Del af det, som her meddeles, skyldes da disse to Kilder. Ifølge Overlevering i Slægten stammer dens ældste Led fra Gaardene Holm og Meldgaard i Ulfborg. I Lensregnskabernes Skattelister nævnes Simon i Meldgaard i Aarene 1620—25; men 1688 staar der i Matriculen for Bøvling Amt, at Gaarden havde to Beboere, Simon Simonsen og Eskild Christensen. Den her nævnte Simon Simonsen er sandsynligvis Sønnen af Gaardens førstnævnte Besidder. I Aaret 1692 var Meldgaard kgl. Ryttergods, da Ejeren af Nørre Vosborg Generalmajor Schwanewede ønskede at faa Gaarden i Mageskifte fra Kronen. Omtrent en halv Snes Aar senere var de to Mænd Fæstere her, men derefter findes en Peder Simonsen, vistnok forriges Søn, som Halvgaards Fæster

her. Meldgaard var den Gang endnu Ryttergods og havde omtrent 8 Tdr. Hartkorn. Om denne Mand har A. E. M. Tang meddelt følgende:*)

I den vestre Del af Gaarden boede en ung, flink Mand ved Navn Peder Simonsen og hans Kone Maren, der var fra den østre Del af Gaarden. Hendes Broder, der havde denne Del i Fæste, var derimod trættekær og søgte at gøre Søsteren og hendes Mand det onde, han kunde. En Søndag kom Maren hjem fra Kirke iført sin gode Søndagspynt: Gyldenstykkets Hue, en bræmmet Kaabe af Damask, røde Hoser m. m. Da mødte hun uheldigvis sin Broder lige for Møddingpølen. Han løb hen mod hende, saa hun faldt baglænds ned i Pølen, og hele hendes dyre og fagre Klædebon, der ellers kunde have gaaet i Arv gennem flere Ætled, ødelagdes.

Dengang var Generalmajor Schwanewede Herre til Sdr. Vosborg, og hans Ryttere, der var indlagte omkring i Eggen, kunde gøre omtrent alt, hvad de vilde. En Aften kom tre af disse Ryttere ind til den østre Mand i Meldgaard, og de var drukne og grove, men lod ham dog snart med Fred, efterat han havde raadet dem til at søge ind hos hans Medfæster, hos hvem de efter hans Paastand kunde faa det langt bedre end hos ham selv. Peder Simonsen taalte deres kaade og bydende Adfærd, indtil de fornærmede hans Hustru; men da var det ude med hans Taalmodighed, og de tre Ryttere kom i en Fart ud af Døren og ud i Møddingpølen. Peder og hans Hustru gik nu til Sengs; men de kunde ikke sove. Manden ventede sig ikke gode Følger af sin Djærvhed; men Konen trøstede ham med, at hun næste Dag vilde gaa op til Krigsøverstens og forklare ham

*) I. Richardt og C. E. Secher: Prospecter af danske Herregaarde, N. Vosborg.

Sagen. Sit Løfte holdt hun, og hun talte saa godt for sig, at Herremanden maatte indrømme, at Soldaterne kun havde faaet Løn som forskyldt. Desuden fremstillede hun det kedelige Forhold til Broderen derhjemme i Meldgaard og fik Løfte om, at hun og hendes Mand maatte komme derfra og faa en anden god fæsteledig Gaard paa hans Gods. Dette Løfte blev holdt, og kort efter flyttede Peder Simonsen og Maren ind i Gaarden Nørtang som Fæstere. Nørtang var en af Ulfborg Sogns bedste Gaarde og skattede godt 9 Tdr. Hartkorn. De første Aar gik det dog mindre heldigt for Peder Tang, som han herefter kaldtes, eftersom der skulde nogen Formue til at drive Gaarden, og den savnede han. Da fortælles det, at som Maren en Aften stod ude i Bryggerset, kom en lille underlig, krogygget Kone til hende og bad om at faa et Brød til Laans, da hun intet havde at leve af. Maren gik hen og hentede det største Brød, hun havde, og det gav hun Kvinden, idet hun sagde: „Der har I et Brød, og I skal ikke betale det tilbage igen, det skal være Jer givet.“ Dertil sagde den gamle: „Det Brød skal komme dig og dine Efterkommere til gode i fjerde og femte Led“. Ved den Tale opkom allehaande Tanker hos Bondekonen, som derfor sagde: „Men hvem er du, a tækkes et, a kender dæ.“ „Det er da underligt,“ sagde den gamle, „a haar endda været di Grand i fem Aar; a er Bjerremandens Kone henne fra den store, sorte Høj østen for jer.“ Med det samme var Kvinden borte; men fra den Dag af trivedes alt godt i Peder Tangs Gaard. De havde flere Børn. Af Sønnerne var en eller to vanføre, hvorimod Døtrene var karske og vakre. Af disse er Karen f. 1712 og Maren f. 1713. Karen døde, vistnok ugift, i Nørtang 4. Januar 1788, hvorimod Maren 1732 ægtede Laurids Christensen, der 1710 var født i den vestligste af de

tre Holmgaarde. Gaarden Holm var en stor Ejendom, der før 1688 skyldte 27 Tdr. Hartkorn. Ved Aar 1700 var der tre Fæstere paa Holm, der da tilhørte Generalmajor Schwanewede paa Nørre Vosborg, og den ene af dem, Jens Simonsen, hørte vistnok til den ansete Slægt, der havde boet paa Holm siden Reformationstiden.*) Om Laurids Christensen hørte til denne Slægt, kan ikke afgøres. Han var Søn af de „ærlige og kristelige Forældre Christen Christensen Holm og Hustru Sidsel Lauridsdatter“, og han var vistnok Sønnesøn af den Laurids Holm, der nævnes 1626 i Lensregnskabernes Skattelister. Han var efter den Tids Forhold en sjælden oplyst Mand, der kunde skrive saa smukt som nogen dygtig Bondemand i vore Dage, uagtet der dengang kun gaves Undervisning i Hjemmene.

Paa den Tid, da Laurids Christensen blev Mand i Nørtang, var en Fæstebondes Stilling meget fortrykt. Stavnsbaandet virkede trykkende, og de fleste Bønder maatte tabe Modet under de uheldige Kaar, hvorfra der næsten ingen Udgang var at øjne. Den daværende Herremand Niels Leth paa N. Vosborg var død 1711, og Sønnen Henrik Johan de Leth styrede saa en Tid Godset for Moderen, indtil han selv blev Ejer af det. Han omtales som en af de værste Bondeplagere, Egnen havde kendt, og det var derfor intet Under, at Bønderne mente, han maatte gaa igen efter sin Død. Som et Bevis paa Laurids Christensens Djærvhed berettes det, at han var en af de faa Bønder, der havde Mod nok til at minde Herremanden om, at denne dog ikke kunde gøre og lade aldeles, som han havde Lyst til. Efter en saadan alvorlig Samtale endte det ofte med, at Bonden fik Indbydelse til at spise til Middag ved

*) Om denne ældre, halvadelige Slægt paa Holm se min Ulfborg Herreds Historie S. 116 ff.

Herremandens Bord. Dette vidner da ogsaa om, at Laurids Tang, som han siden kaldtes, var en brav Mand med Hjertet paa rette Sted.

I de første Aar, han boede paa Nørtang, begyndte Brødremenigheden sin vækkende Gerning rundt i Landet, og her i Vestjylland fik den ikke saa ringe Indflydelse.*) Der er mange Vidnesbyrd om fra hine Dage, at flere af Egnens bedste Folk blev grebne af den inderlige, hjertevarme Forkyndelse, Brødremenighedens Udsendinge fremførte. Laurids Tang var blandt dem, der sluttede sig til Brødremenigheden, og sikkert nok er det, at den Vennekreds, han herved optoges i, senere baade var ham og hans Børn til Støtte paa andre Omraader, og derved faar man lidt Forstaaelse af Slægtens mærkelige Fremgang, der næsten er som et Eventyr i denne Bondestandens ulykkeligste Periode. Paa et gulnet Blad, der findes blandt Slægtpapirerne paa Nørre Vosborg, har Laurids Tang opskrevet Børnenes Navne, Fødselsdag og Aar, som følger:

Anna, født paa Nørtang 12. August 1733.

Mette, født 3. November 1734.

Zidse, født 28. Marts 1736.

Peder, født 21. Juni 1737.

Christen Holm, født 9. September 1739.

Jens, født 20. Januar 1742.

Søren, født 24. Maj 1743.

Laurids, født 5. November 1746.**)

Maren, født 10. Februar 1749.

Margrethe, født 10. Marts 1751.

Christen Tang, født 3. Februar 1752.

Sara, født 23. April 1755.

*) Se Hardsyssels Aarbog 1910 S. 102 ff.

**) I Ulfborg Kirkebog er Barnets Navn ved Daabens Indførelse 8. November 1746 skrevet med den jydsk Form Laust.

Under disse Navne har han skrevet følgende smukke Ønske: „Gud bevare dem alle af Naade for Jesu Skyld.“

I. *Anna Tang* blev 1752 gift med Peder Christensen Harpøth. Hun blev Moder til 8 Børn, blev Enke 1778, og fra 1781 til sin Død 1808 levede hun i Christiansfeldt, hvor hun var Medlem af Brødremenigheden. (Se endvidere Hardsyssels Aarbog 1913, S. 1—50).

II. *Mette Tang*, gift 21. Oktbr. 1763 med Niels Christensen Vad paa Øgelstrup, der foruden denne gamle Herregaard, købt i 1786 i Dødsboet efter Chr. Linde Friedenreich, købte den gamle Hovedgaard Stenumgaard med 21 Tdr. Hartkorn og tilliggende Gods og Tiende til 251 Tdr. Hartkorn for 31,200 Rdl. Han frasolgte en Del af Bøndergodset. 1778 fik han og Hustru Bevilling paa, at den længstlevende af Ægtefællerne maatte sidde i uskiftet Bo. Niels Vad døde 1797, og den ældste Søn, Christen Vad, arvede Stenumgaard, men Sønnen Laurids fik Øgelstrup. En Datter, Maren Kirstine, ægtede 8. Juni 1792 Købmand Christen Andersen Husted i Ringkøbing. Mette Tang døde paa Øgelstrup 24. December 1815.

III. *Sidsel Lauridsdatter Tang* blev 24. Oktober 1760 gift med Skrædder Mathias Enrod i Ringkøbing. Hun blev Moder til 4 Børn, der vistnok alle døde som smaa. 1787 var hun Enke, boede i Øster Meldgade og levede af sine Hænders Gerning. Hun havde da sin Moder, Maren Pedersdatter, i Huset hos sig. 1801 boede hun i Bredgade hos Søstersønnen Jens Harpøth og levede da af sine Midler og af Spinderi. Hendes Brodersøn, Laurids Tang, var da Købmandskarl hos Jens Harpøth. Hun døde 13. Januar 1824.

IV. *Peder Lauridsen* blev døbt i Ulfborg Kirke 21. Juni 1737.

Om Børneopdragelsen paa Nørtang faar man et lille

Indtryk ved nogle Ord, som den ældste Datter, Anna, skriver i sine Livserindringer: „Af mine Forældre var jeg ligesom mine Søskende opofret til Herren.“*) Børnene blev ogsaa i Hjemmet holdt til Bogen og lærte baade at læse og skrive. Senere, da Ulfborg Skolevæsen efter Aaret 1742 fik en nogenlunde brugelig Ordning, har Børnene fra Nørtang velsagtens gaaet i Skole ligesom andre Bønderbørn. Peder, den ældste af Sønerne, var saa vel undervist, at han allerede ved Konfirmationsalderen fik Plads som Skrivedreng paa Hindsels paa Thyholm. Her boede nemlig en af Laurids Tangs gode Venner, Gaardmandssønnen fra Rindum, Peder Isager, der havde tjent sig en Del Penge som Købmand i Ringkøbing og i Aaret 1750 havde købt nævnte Herregaard**).

Indtil den Tid havde Peder Tang vogtet Kvæget i Faderens Gaard. Naar han som Hyrdedreng saa over mod den gamle Herregaard Nørre Vosborg, tænkte han ofte: „Hvem der dog kunde komme til at bo paa saadan en Gaard.“ En Dag kom han drivende med sin Faders Stude igennem Nørre Vosborg Ladegaard fra Engene, hvor de havde græsset. I Ladegaarden holdt en gammel Kone fra Østjylland med Æbler, som hun falbød til Hovbønderne, der var samlede i Gaarden. Drengen løb hen til hende, rakte Haanden frem og bad: „Mor, Mor, giv mig et Æble!“ Konen, der var „synsk“, svarede: „Du stygge Dreng, vil du have et Æble til Gave af mig fattige Kone. Ser du ikke det store Guldæble, der ligger i din Haand?“

Peder Tang havde vel nok drømt ligesom saa mange Hyrdedrenge om Fremtidslykke, men han havde næppe drømt om saa stor timelig Lykke, som senere blev ham

*) Se Hardsyssels Aarbog 1913, S. 4 ff.

**) — — 1910, S. 116 ff.

tidel. I 1751, da Drengen var næsten 15 Aar, skulde han i Købmandslære i Ringkøbing hos Købmand Christen Noe, der var Medlem af Brødremenigheden og Faderens gode Ven.*) Men før han kunde komme i Lære, maatte han løses fra Stavnsbaandet, og Faderen maatte derfor op til Herregaarden for hos den strenge Henrik Leth at faa Sønnen fri. Da Laurids Tang nu kom ind til ham for at tinge om et Fribrev til Sønnen, havde han i Lommen de 100 Rdl., som et saadant Brev dengang sædvanlig kostede; men da Herremanden havde hørt hans Ærinde, sagde han: „De 100 Rdl. er gode nok, men jeg vil tillige have det Stykke Eng, som ligger ved Øgelstrup Vad midt inde i Vosborg Jorder.“ Laurids Tang udtalte vel, at det nævnte Engstykke saa daarligt kunde undværes fra hans Gaard; men det nyttede ikke, hvad han sagde. Herremanden holdt paa sit, og Bonden maatte give Afkald paa Engen for at faa Sønnen udløst af Stavnsbaandet. Denne Afstaaelse og hele den ubillige Behandling faldt ham dog saa tungt, at han fik Taarer i Øjnene, da han paa Hjemvejen gik over Engen, han nu skulde miste; men han var tillige klar over, at selv om der skulde ofres saa meget, vilde han gøre, hvad han kunde for at faa Sønnerne ud af de uværdige Kaar, han selv maatte sukke under.

I Slutningen af Aaret 1751 kom saa den unge Peder Tang til Ringkøbing for at prøve, om han duede til at blive Købmand. I Prøvetiden vandt han sin Husbonds Yndest ved den Flid og Troskab, han udviste.

Da Peder Lauridsen Tang i April 1753 havde været $1\frac{1}{2}$ Aar i Huset hos Købmand Christen Noe, bestemtes det, at han skulde staa i Lære $4\frac{1}{2}$ Aar. Han skulde have Kost og Klæder i Læretiden, og naar han efter denne Læretid blev Svend, skulde han have en hæder-

*) Se Hardsyssels Aarbog 1910, S. 114 ff.

lig Klædning eller i dens Sted 30 Rigsdaler. Derefter skulde han, om Principalen forlangte det, tjene ham som Svend for en aarlig Løn af 20 Rigsdaler. Lærekontrakten, der endnu findes paa Nørre Vosborg, er underskrevet af Drengens Fader og Sr. Peder Isager til Hindsels d. 21. April 1753.

I de Aar, Peder Tang stod i Lære, begyndte en ret god Tid for Ringkøbing By, idet Nymindegab da var nogenlunde sejlbar for mindre Skibe, og der dreves herfra en Del Handel paa Holland og Norge. Her var altsaa Betingelser for, at en ung, evnerig Mand kunde lære noget, og da Christen Noe 1761 flyttede til København for at drive Bryggeri og Grossererforretning, overlod han sin Handel her til Peder Tang. Under hans Ledelse fik Handelen en overordentlig Fremgang. I Frosts Beskrivelse af Købstaden Ringkøbing hedder det, at Byens Handlende i Aaret 1774 havde 12 Skibe, og i de fleste af dem havde Købmændene Peder Tang og Jens Bjerg Rindom Anpart. „Disse Mænd have gjort Epoke i Ringkøbings Handelshistorie“, hedder det.*)

Inden ret mange Aar var Peder Tang en holden Mand, og han vandt sig tillige et godt Navn blandt Byens Borgere. I Aaret 1766 den 23. Oktober ægtede han Mette Bagger Kjær, en Datter af Borgemester Niels Michelsen Kjær og Hustru Susanne Marie Eilertz. Hun var født 15. August 1742 og døde netop paa sin 25aarige Fødselsdag, 15. August 1767, kort efter at hun var bleven Moder til en Søn, der ved Daaben efter Morfaderen fik Navnet Niels Kjær Tang.**)

*) P. N. Frost: Beskrivelse over Kjøbstaden Ringkjøbing S. 43.

**) Borgemester Niels Michelsen Kjær blev 1737 gift med Anne Marie Boesen, Datter af Raadmand, senere Borgmester Peder Boesen. En Søn, Michel, blev født 26. Decbr. 1737, og Moderen

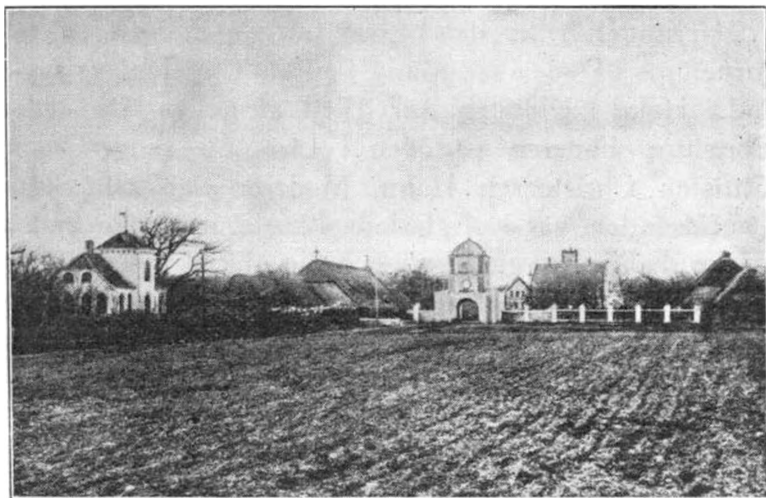
Død virkede overordentlig nedtrykkende paa den unge Mand, der under saa lykkelige Varsler havde begyndt sit Ægteskab, og han bevarede Mindet om sin første Kærlighed saa trofast, at han aldrig siden vilde gifte sig, men lod hele sin Kærlighed falde paa den Søn, hvis Fødsel vel havde kostet Moderen Livet.

I de følgende Aar gik Handelen særlig heldig, selv om der enkelte Gange kunde indtræffe Uheld, saaledes som det hændte med et af ham og nogle andre Købmænd udklareret Skib, der med Ladning fra Riga forliste ved Skagen. Ved Siden deraf fik han ogsaa Tid til at sysle med Byens Sager. Han var saaledes Kirkevæрге i flere Aar og fik Kirkens Pengevæsen i fortrinlig Orden. I Aarene 1776 og 1785 købte P. Tangs to Brødre, som det senere skal omtales, store Godser her paa Egnen, og det er utvivlsomt Købmanden her, der har staaet bagved og sørget for de nødvendige Pengemidler. I Aaret 1786 døde den rige Godsejer Christen Linde Friedenreich, der havde ejet Pallisbjerg, N. Vosborg, Sdr. Vosborg, Stenumgaard, Øgelstrup og et Par andre Godser. Det hele blev nu solgt ved Højbud, og begge Vosborggodserne købtes af Købmand Peder Tang og Broderen Søren Tang for 77,100 Rdl. Tre Aar senere solgte de Sdr. Vosborg og Gods for 39,300 Rdl. til Schach Halchus de Hofman, mens Peder Tang overtog Nørre Vosborg som Eneejer. Da han overtog Godset her, var det i en maadelig Forfatning.*) Bygningerne

døde 14. Januar 1738. Gift 2. Gang med Susanne Marie Eilerts. Datter af Sognepræsten Mag. Johan Jacobsen E. og Mette Baggesen, hvis Forældre var Raadmand i Ribe Jens Lauridsen Baggesen og Hustru Susanne Pedersdatter Vedel, hvis Oldefader var Historikeren Anders Sørensen Vedel. En anden af Borgemester Kjærs Døtre, Christiane, var gift med Præsten Oluf Schlichtkrull i Stadil.

*) Hovedgaarden havde den Gang 66 Tdr. Hartkorn, de tiliggende Kirketiender 57 Tdr. H. og Bøndergodset 233 Tdr. H.

paa Hovedgaarden var meget forfaldne, især var den nordre Fløj af Borggaarden, der er fra Christian d. IV.s Tid, yderst brøstfældig. Her boede den gamle Fru Sofie de Leth, og hun havde Ret til at nyde Bolig der i sin Livstid. Hun havde kendt den ny Ejer fra hans Barn-dom og glædede sig over, at Godset nu var kommen i gode Hænder. Hun udtalte, da han straks efter Købet

Nørre Vosborg

første Gang hilste paa hende, det Haab, at han ikke vilde lade Huset falde ned over hende, og det gav han hende Løfte om. Det tog ikke saa kort Tid at faa Godset paa Fode. Ladebygningerne laa næsten paa Jorden, og mange af Godsets Bønder var saare fattige. Hertil kom, at Misvækst indtraadte to Aar efter hinanden, saa at Ejeren ligefrem maatte føde mange Familier, og meget Korn maatte han paa sine Skibe lade hente fra Østersøhavnene, for at Bønderne kunde faa Brødkorn og Sædekorn. Dette Offer, der saaledes maatte til for at faa Godset i god og ydedygtig Tilstand, havde næppe kunnet ydes, hvis ikke Købmands-

handelen, som han vedblev at drive, havde givet et godt Overskud i disse Aaringer. Han vedblev ogsaa at bo i Ringkøbing, hvor han i flere Aar havde sin gamle Moder hos sig. Hun døde i Ringkøbing 24. Marts 1795 og oplevede saaledes at se den ualmindelige Lykke, der blev hendes Børn til Del. Faderen var død 1774, og Ægteparret hviler paa Ulfborg Kirkegaard under en Gravsten, hvorpaa var hugget følgende Indskrift:

„Herunder hviler den i Livet fordem agtbare og vel-fornemme i Døden sal. Mand Laurids Christensen Tang, fød i Holm i Uldborg Aar 1710 af ærlige, christelige Forældre. Faderen var den i Live, nu salige Mand Christen Christensen Holm, Moderen var sal. Sidsel Lauridsdatter, var i Ægteskab 42 Aar med den endnu i Live dydige og gudfrygtige Kone Maren Pedersdatter. I samme Ægteskab blev de velsignet af Gud med sex Sønner og syv Døtre, af samme lever fem Sønner og sex Døtre. Fik Dødsens Bud den 19. Maj 1774 efterat den salig Mand havde levet i 64 $\frac{1}{2}$ Aar.

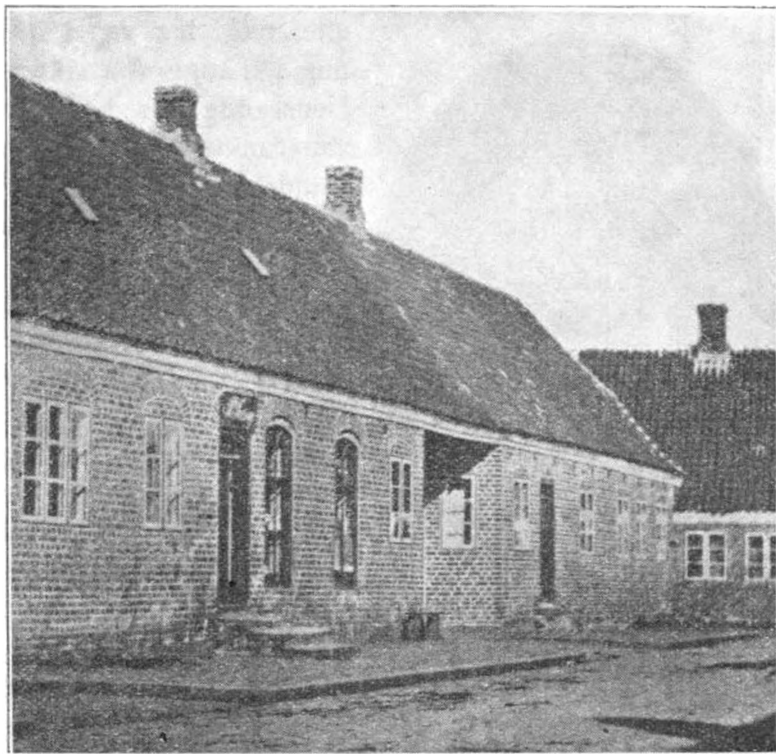
Gravskrift:

O, Død, hvad er du kiær	Elskværdig Sjæle Huus,
For den, som Jesum eene	Du længes efter Hvile.
I Hiertet kun begier	Ja, Jordens Muld og Grus
Og kun til ham alene	Din roellig Boellig blive,
Har ald sin Længsel sat	Indtil din sahlig Siæl
Og eene kun attraar	Med dig forenes skal
At faa ham ganske fat	Ved din Immanuel
I evig, evig Aar.	I evig, salig Sal.

Bort hedensk Sorg fra hver,
 Fra Moder, Børn og Venner,
 Hvad klender I, hvor kiær
 Hans Frelser mod ham render.
 Til Lykke mere sig
 Og eene kun begier
 At blive ham der liig,
 Da salig du vist er.

Det var en virksom og nyttig Tilværelse, Peder Tang førte. De søgne Dage passede han sin Handel i Ring-

købing, men om Søndagen kørte han oftest til Nørre Vosborg og deltog da gerne i Gudstjenesten i en af Godsets Kirker nord for Storaæn. Derefter gik han ud til Bønderne for at se, hvordan det gik dem. Han fulgte

Tangs Gaard paa Adelgade (Bredgade) i Ringkøbing

med dem ud paa deres Marker, og den træge, uvirk-
somme Bonde, hvis Agre bar maadeligt Korn, fik de
alvorligste Paamindelser, medens den flinke og dygtige
Fæster fik Ros og Opmuntring.

Købmandsgaarden i Ringkøbing Adelgade havde han
købt 1765 af Borger Andreas Christian Fries for 950
Rdl. slesvig-holstensk Courant og 15 Ducater. Denne
Gaard lod han opbygge solidt og godt. 12. April 1821

bestemte han, at denne Gaard efter hans Død skulde overdrages til Brodersønnen Peder Tang, der havde lært Handelen hos ham. Brevet derom gemmes endnu og er skrevet egenhændigt og smukt saaledes:

„Kiære Peder Tang, du er min Broders Søn, opkaldt

Kancelliraad Niels Kjær Tang

efter mig, har været hos mig i mange Aar, i den Henseende har det altid været mine Tanker, at Du skulde efter min Død have denne min iboende Gaard med sit tilhørende Ejendom for den Sum ieg self har kiøbt den efter Skiøde af 25. April 1765, som er 1000 Rdl. Slesvig-Holst. Courant, saaledes har ieg bestemt det, naar Du efter min Død melder Dig, skal den være Dig overladt for den Summa et Tusinde Rigsdaler Courant, No.:

naar Du self vil beboe den, naar Du icke det vil, skeer det icke, men naar Du self vil beboe den, er den Dig overladt, som ieg herved med god Sands og Samling tilstaar Dig og af mine Arvinger icke maa forandres, som ieg fuldkommen er overbevist, de icke gjør, saa dette tiene Dig til Bevis for denne min Løfte af mig egenhændig skreven.“

Sønnen Niels Kiær Tang havde faaet en omhyggelig Opdragelse og kom i sin Ungdom til Studeringen. Da han siden som Student opholdt sig i København, kom han til at bo i Huset hos Faderens Ven og Velgører, Christen Noe, og her blev han trolovet med Datterdat-

teren Marie Katrine Meinert. Hun var Datter af Kontorchef i Rentekammeret Andreas Evald Meinert, Fætter til Digteren Johannes Evald, og Hustru Marie Kirstine Noe. Da Niels Kjær Tang havde faaet sin juridiske Embedseksamen, gav Faderen ham Valget mellem Nørre Vosborg som Ejendom, kvit og frit, eller dens Værdi i Penge, hvis han vilde søge Embede. Han valgte det første, og 22. Februar 1797 holdt han Bryllup i København, hvorefter de nygifte den følgende Sommer holdt deres Indtog paa Nørre Vosborg, som i den Anledning var festligssmykket.

Gamle Peder Tang havde ofret meget for at gøre det gamle Herresæde til et værdigt Opholdssted for de unge. Ladegaarden

med Taarnport osv. var nylig smukt opbygget, og Godset var i det hele sat i saa god og indbringende Stand, som det kunde gøres efter Tidens Lejlighed.

Det blev et godt og lykkeligt Hjem, det unge Ægtepar fik dannet; deres Børn, 3 Sønner og 2 Døtre, gav de en kærlig og omhyggelig Opdragelse. Om dem følgende:

1. Peder Tang, født 5. Decbr. 1797, blev theologisk Candidat 1823, Sognepræst i Rind-Herning 1827, gift 17. Juni 1828 med Anne Christine Harpøth, født i København 16. Aug. 1806, Datter af Fuldm. Chr. Harpøth og Lovise Frederikke, f. Adler. Fra 1841—52 var han

Marie Katrine Tang

Præst i Velling. Som pensioneret Præst boede han i flere Aar i en Bolig, Vosborglille, der var bygget til ham tæt ved Nørre Vosborg. Han var en elskelig Mand, „hælvten Skjald og hælvtten Sagamand“, som Vilhelm Birke-dal saa træffende har skrevet om ham.

Sognepræst Peder Tang

2. Mette Christine Tang, født 1799, gift 1819 med Grosserer N. J. Meinert, født 1792, Raadmand i København.

3. Christen Noe Tang, født den 23. Maj 1801, Assessor, senere Justitiarius i Viborg Overret, Justitsraad, gift i Ribe 23. Maj 1834 med Nanna Poulina Amalie Hjort, f. 1805, Datter af Biskop V. Hjort og Marie Poulina Schiørring, † 1876.

Han døde i Viborg 12. Marts 1886.

4. Andreas Evald Meinert Tang, født 26. Maj 1803, Ejer af Nørre Vosborg, Landvæsenskommissær, Etatsraad, gift 22. Decbr. 1837 med Marie Elise Fenger, f. 1807, Datter af Sæbefabrikant Johannes Fenger og Christine Lorenze Meinert. Deres Børn var:

a. Christine Lorentze Tang, f. 9. Oktober 1838, g. 16. April 1877 med Bryggeriejer i Aalborg Henrik Stampe Valeur, f. paa Elsegaarde ved Ebeltoft 4. April 1832. Fra 1874 til sin Død 24. August 1880 Ejer af Nørre Vosborg, som hans Enke siden den Tid har haft i Eje.

b. Marie Cathrine Tang, f. 9. Marts 1840, g. 24. Septbr. 1868 med Hospitalsforstander i Aalborg Hans Peter

Barfod, f. 11. Maj 1834, Søn af Købmand C. S. Barfod i Køge. 6 Børn. (Se A. H. Nielsen: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, S. 215.)

c. Nelly Johanne Tang, f. 25. Juni 1841, g. 13. Septbr. 1872 med Proprietær Parmo Carl Petersen af Gimsinggaard, Gimsing Sogn, f. 30. Juli 1830 i København; Søn af Parmo Petersen og Hustru Marie Kirstine Ferslev.

d. Dorthea Margrethe Tang, f. 25. Januar 1843, gift 8. Juli 1874 med Læge i Ulfborg Lorents Jacob Nicolai Benzøn, f. 13. Septbr. 1825 paa St. Croix, var Distriktslæge i Herning 1884—96, død 1905 i Charlottenlund.

e. Molly Elisa Tang, f. 20. Januar 1844, har i mange Aar ledet et Børnehjem paa Vosborglille, hvor hun udførte en smuk og velsignelsesrig Gerning.

f. Nanna Christine Mathilde Tang, f. 9. Maj 1846, død November 1916.

5. Susanne Mathilde Tang, født 24. Juni 1805, gift 6. Juni 1826 m. Sognepræst til Navr og Sir Ove Thomas Nicolaj Krarup. Han var Præst og Provst i Ulfborg 1837—52, derefter Præst i Flødstrup paa Fyen til sin Død 19. Juni 1862.

Ved det andet Barns Daab 17. Juni 1799 var Bedstefaderen Peder Tang og Oldefaderen Christen Noe Fadere. Under dette Ophold paa Nørre Vosborg blev den

Justitsraad Christen Noe Tang

77-aarige Christen Noe syg og døde. Han blev jordet paa Ulfborg Kirkegaard 27. Juni 1799.

Kancelliraad, Landvæsenskommissær Niels Kjær Tang døde paa Nørre Vosborg 19. Juni 1814, og han blev begravet af mange, hvis Ven og Velgører han havde

Etatsraad A. E. M. Tang

været. Sognepræsten giver ham i Kirkebogen det Vidnesbyrd, at han var en ædel og ejegod Mand. Enken ægtede 2 Aar senere Stiftsprovst i Ribe Conrad Daniel Koefoed, som fra 1825 til sin Død i 1831 var Biskop over Ribe Stift. Han frasolgte Nørre Vosborgs Bøndergods med Undtagelse af 60 Tdr. Hartkorn, og til lige var han i Færd med at udstykke Hovedgaard; men inden dette skete, afhændede han 1824

Hovedgaard og Gods til Stedsønnen Andreas Evald Meinert Tang og hans Søskende som deres Fædrenearv.

A. E. M. Tang havde ligesom sine Brødre gaet nogle Aar i Ribe Latinskole; men da hans Lyst stod til Landvæsenet, kom han til Holsten for ret at lære dette. Efter en Læretid der paa omtrent 2 Aar kom han hjem i Slutningen af Aaret 1823, og 1825 blev han Eneejer af sit Fædrehjem, idet hans Søskende paa billige Vilkaar overdrog ham deres Part af Arven, og det var deres Ønske, at han saa vidt muligt igen skulde samle Godset og værne om deres gamle Hjem. Tiderne var dengang meget uheldige for Landboerne, og Køberne

af det fra Nørre Vosborg solgte Gods kunde ikke svare Renterne af Købesummen, hvorfor Tang igen overtog største Parten af det frasolgte Gods. Til Erhvervelsen deraf fik han særlig Midler ved Arven efter Bedstefaderen P. Tang, som døde i Ringkøbing 1826.

A. E. M. Tang var en dygtig og virksom Mand, der med Omhu og Kærlighed fredede om den gamle Borg, saa den undgik den Ødelæggelse, som ramte de fleste andre gamle Herresæder her paa Egnen. Han var en dannet og kundskabsrig Mand. Særlig var han godt inde i Godsets og Egnens Historie.

Som den humane og uegennyttige Godsejervend blev han til sine sidste Dage at staa i et fortroligt

Venskabsforhold til mange af Godsets Bønder, og udadtil blev hans Arbejdskraft i høj Grad taget i Brug. Man kan derfor ikke beskæftige sig med Egnens Historie i Tidsrummet fra 1830—68 uden hyppigt at træffe paa Tangs Navn; thi han var med i alt, hvad godt Tiden bragte frem for at gavne Samfundet, og ofte stod han som en dygtig Fører med Forstaaelse af Tidens Krav i Amdsraadet, i Landboforeningen, ved Dyrskuer osv. Fra 1842 var han Medlem af Viborg Stænderforsamling, derefter var han Medlem af den grundlovgivende Rigsdag og siden af Rigsdagens Landsting, 1864—66 tillige af Rigsraadets Landsting. Sidstnævnte Aar afslog han

Etatsraadinde Marie Ellse Tang

at modtage Valg til Rigsdagen, da han led af en Hjertesygdom, som 12. August 1868 gjorde Ende paa hans virksomme Liv.

Den gamle Hædersmand Ole Kirk skrev i Ringkøbing Amts Avis følgende smukke Mindeord om den afdøde:

Henrik Stampe Valeur

„Etatsraad, Ridder og Dannebrogsmænd Tang til N. Vosborg er nu stedt til den sidste Hvile — al Kødets Vej — men hans Minde vil bevares blandt denne Egns Beboere til sildigere Tider. Endskønt hans Færden og Virken for det almene er hæderligen omtalt i de offentlige Blade, vil jeg dog ikke unnlade at sige et Par Ord om min bortgangne Ven. Etatsraad Tang var en gæv Sognemand og Omgangsven, højt agtet

og elsket næsten af alle, og det kunde jo ikke være andet: hans Gæstfrihed og Venlighed, hans Imødekommen og Redebonhed til at hjælpe enhver, der henvendte sig til ham, maatte gøre ham elsket; ja selv den, der ikke tilfulde vilde erkende hans Værd, maatte dog tilstaa, at han var en kærligsindet, god og retsindig Mand. Jeg, der saa at sige har vandret Side om Side med ham i ca 44 Aar, i hvilke vi stadigen have staaet i et venskabeligt og godt Forhold til hinanden, har som faa udenfor Familien, nøje kendt den afdøde. Vi have i saa mange Anliggender arbejdet sammen: i Stænderforsamlingerne, i den grundlovgivende Rigsforsamling, i Amtsraad og

Sogneraad, i vore Sogneanliggender, ved vore Dyrskuer og Landboforeninger, dertil i vore private Anliggender, og jeg kan i Sandhed sige, at Sandhed og Ret, Uegenyttighed og en ærlig Stræben efter at gavne det almindelige som den enkelte, samt en Udholdenhed i disse Retninger, som vil søge sin Lige, fulgte ham overalt. Jeg har elsket ham som en Broder, og endskønt jeg maa tilstaa, at vi ikke til enhver Tid har villet eet og det samme, oftest vel en Følge af vore forskellige Livsstillinger — han Godsejer, jeg Bonde — saa maa jeg dog tilstaa, at han var en liberal og herlig Mand, og hans Minde skal være mig helligt og kært.“

Christine Lorentze Tang Valeur

V. *Christen Holm Tang*, født 9. Septbr. 1739, gift med Karen Christensdatter Brøllund, boede paa Hanning Hedegaard, der var en Selvejergaard med omtrent $9\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn. Ifølge Hanning Kirkebog havde de følgende Børn:

1. Maren, døbt 21. Juli 1766. Fasteren Sidsel Tang var Gudmoder, og Fadder var Peder Tang og Søren Tang, Ringkøbing, samt Skrædder Mathias Enrod.

2. Kirsten, døbt 13. September 1767. Gudmoder var Madam Tang fra Udstrup, og Faddere var Sr. Jens Tang, Søren Tang og Mathias Enrod samt Laust Kongensholms Hustru og Datter.

3. Mette Bagger Tang, døbt 27. Januar 1771. Hun

blev 23. September 1796 gift med Gaardmand Peder Christensen af Kongensholm. Paa denne Gaard henlevede hendes Forældre deres sidste Aar. Christen Tang døde her 24. April 1829, 90 Aar gl.; hans Hustru døde 16. Juli 1827.

4. Christine Tang, født 15. Juli 1773. Da hun var 10 Aar gl., blev hun ført til Christiansfeldt for at nyde Opdragelse der. Om sin Livsførelse meddeler hun følgende: „Mine Forældre var fromme Mennesker, som det laa alvorligt paa Hjerte at føre os til Frelseren. De stod i Forbindelse med Brødremenigheden og besøgte ofte Christiansfeldt, og 1783 tog de mig med. Min Fader spurgte mig, om jeg ikke havde Lyst til at blive i Anstalten der, hvortil jeg med Glæde svarede ja, og 17. Juni samme Aar blev jeg indskreven. Næste Aar havde jeg den Glæde, at ogsaa en af mine Søkende indskreves. 1786 blev jeg optagen i Menigheden, og 19. November 1799 blev jeg gift med Handskemager Johannes Richter her i Byen. Mit Ægteskab velsignedes med 2 Sønner.“

Hun blev Enke 1826 og døde 1866. Hendes yngste Søn, Frederich Valentin Richter, blev 1832 Missionær i Grønland og døde 11. August 1854.

5. Sara Tang, døbt 27. Septbr. 1778.

6. Anna Margrethe Tang, døbt 27. Maj 1782, gift 11. Oktober 1799 med Johan Lassen af Knudegaard i Stavning Sogn. De ejede senere Hovedgaarden Holmgaard i Lem Sogn. J. Lassen havde en Tid Færgeretten mellem Ringkøbing og Holmsland; men da den faste Bro 1860 skulde bygges, solgte han sin Færgeret for 4000 Rdl. og 200 Rdl. aarlig paa Livstid. Han døde i Mølgaard i Lem omtrent 90 Aar gl.

VI. *Jens Tang*, født 20. Januar 1742, var 1765 bleven Forpagter paa Herregaarden Udstrup i Nissum Sogn,

og samme Aar ægtede han Else Cathrine Brøllund, en

• Marie, Dorthea, Molly, Nelly og Christine Tang

Datter af den i 1758 afdøde Forpagter af samme Gods

Peder Christensen Brøllund og Hustru Ane Marie Qvistgaard. Om Jens Tangs øvrige Livsførelse meddeles her følgende Udskrift af Husby-Sdr. Nissum Kirkebog:

„Den 6. Marts 1789 begravet velædle Hr. Jens Tange, Herre til Ustrup, 47 Aar 10 Dage gammel. Han var en Bondesøn fra Uldborg Sogn. Hans Fader var Laust Christensen Tang, Moderen Karen Pedersdatter Tang. Han blev først Forpagter paa Ustrup 1765, og samme Aar giftede han sig med forrige Forpagter salig Peder Brøllunds Datter Else Cathrine Brøllund, som døde 1775. Samme Aar købte han Ustrup Hovedgaard med underliggende Bøndergods og 7 Kongetiender, alle beliggende her i Amtet, af højvelbaarne Hr. Obriste og Baron Juul til Rüsensten.

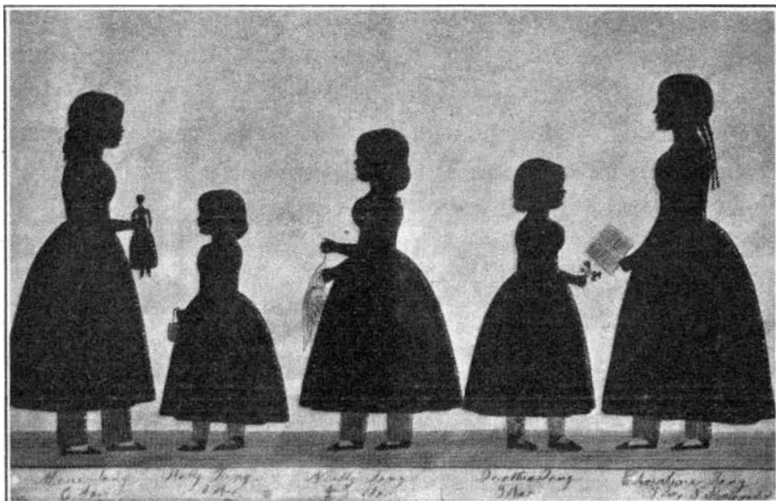
Hr. Jens Tang døde d. 24. Febr. hujus anni. Han var en god, ærlig og from Mand og en ret Menneskeven.“

Præsten meddeler, at Jens Tang blev begravet i en muret Grav paa Sdr. Nissum Kirkegaard, og hans Grav blev dækket af en gammel Gravsten, der 1695 var lagt over en forhenværende Forpagter Mads Nielsen. Paa denne Gravsten blev hugget følgende Indskrift:

Herunder vender Støvet tilbage til Jorden, efterat Aanden, som fordem besjælede det, var afgiven til Skaberhaanden af det i Liv og Død forenede Ægtepar Velædle Hr. Jens Tang, som indtraadte paa Livets Bane i Nørre Tang den 20. Januar 1742 og naaede Maalet den 24. Februar 1789 paa Udstrup, som han ejede og beboede, samt velædle Madame Else Cathrine Brøllund, som blev sat i Livets Virkekreds den 13. Februar 1746 og udgik af samme den 13. Februar 1775.

Hjemfarne Venners Støv bør æres
Og deres Navn i Minde staa.
Ved andres Grav den Sandhed læres,
At ogsaa vi til Graven gaa,
Og derfra til et andet Liv,
Gud! det af Naade bedre giv!

Da Jens Tang købte Hovedgaarden Udstrup, havde den 25 Tdr. H. samt Tiender og Fæstegods til 371 Tdr. H. Om Købet af Udstrup fortælles i Familien følgende: Mens Jens Tang var Forpagter af Hovedgaarden og Foged paa Godset, hørte han, at Baron Juel vilde sælge Godset, og han tog da til Rügensten for at melde sig som Køber, og han tog 35 blanke Dukater med i Lom-

Marie, Molly, Nelly, Dorthea og Christine Tang

men, og det var de rede Penge, han ejede. Da han kom til Rügensten, var Baronen ikke staaet op; men Baronens lille Søn kom ind i Stuen til ham. Her satte Drengen sig paa den fremmede Mands Knæ, og de to talte muntert sammen. Især beundrede Drengen de pæne Sølvknapper, Jens Tang havde i sin Kjole, og denne sagde da: „Synes den lille Baron, at de er saa pæne, da skal han have nogle, der er endnu pænere,“ og med disse Ord gav han Drengen 8 blanke Dukater. Drengen løb glad ind til sine Forældre og viste den smukke Gave. Lidt efter kom Baronen ind og spurgte,

hvad han vilde. Ja, han havde hørt, at Baronen vilde sælge Udstrup, og han kunde nok have Lyst til at købe Godset. „Ja, hvad vil han give for det?“ spurgte Baronen. „Hvis jeg kan faa Godset og alt dets tilliggende Gods og Tiender, vil jeg give 30,000 Daler Courant for det,“ svarede Jens Tang. „Han skal have det for 28,000,“ sagde Baronen. Da Ridefogden paa Rösensten derefter skulde skrive Købekontrakten, udbød han: „Det er da ingen Pris for Udstrup, Hr. Baron!“ Men Baronen bad ham passe sig selv, og Købesummen blev, som den var aftalt; thi Baronen kendte Jens Tang som en god og paalidelig Mand, og det kan jo gerne være, at Gaven til Sønnen havde haft nogen Indflydelse paa, at Handelen blev saa fordelagtig for Køberen.

Som Ejer af Udstrup frasøgte Jens Tang Godsets Bøndergaarde saa nær som 28 Tdr. Hartkorn, og derved fik han en stor Del af Købesummen skaffet til Veje. Da han var død, blev Gaard og Gods af Dødsboet solgt for 11,260 Rdl. til Forpagter Mads Andersen Kytterup.

Om Jens Tangs og Hustrus Gravsted paa Sdr. Nissum Kirkegaard meddeler en senere Sognepræst: „De var jordet i en muret Grav; men Gravstenen over dem blev som Kirken hjemfalden bortflyttet fra Graven med Provstens Tilladelse, og efter forud Bekendtgørelse i Ringkøbing Avis af Kirkeværgerne solgt til Jensen paa Udstrup, man siger for 20 Rdl.“ Det maa have været knapt med Plads paa Sdr. Nissum Kirkegaard, naar man saa hensynsløst fjernede det synlige Minde om en af de bedste Slægter, der har levet i Sognet.

VII. *Søren Tang*, f. 24. Maj 1743, kom ligesom sin ældste Broder til Handelen. Efter endt Læretid fik han Borgerskab som Købmand i Ringkøbing, hvor han havde købt Gaarden paa Hjørnet af Adelgade (Bred-

gade) og Østermeldgade. Den Handel, han her drev i nogle Aar, maa have været indbringende; thi 1784 kunde han købe Timgaard og underliggende Gods til 300 Tdr. Hartk. for 28,000 Rdl. Aaret efter overdrog han sin Købmandsgaard og Handelen til Søstersønnen Jens Harpøth for 1090 Rdl. Som Godsejer paa et af Vestjyllands smukkeste Herresæder kom Søren Tangs

Parti fra Haven ved den gamle Købmandsgaard i Ringkøbing

udmærkede Evner og rige Hjertelag ret frem i Lyset. Ifølge Overlevering i Slægten var Søren Tang en jævn og munter Mand. Han var høj af Vækst og gik gerne efter Tidens Skik i langskaftede Støvler, hvorimod Broderen Peder Tang var en lille, tynd Mand, der altid var sirlig klædt med Knæbukser og Sko, som Borgerfolk oftest brugte. Naar Brødrene traf sammen, drillede de hinanden lidt med deres forskellige Paaklædning. Saa en Gang mødte Søren Broderen nede ved Fjorden, hvor han tog ham paa Armen og vadede med ham et godt Stykke ud i Vandet. Her satte han ham ned, idet han sagde: „Nu vil jeg gerne se, hvad din Finhed duer til.“

Ved at læse om Søren Tangs Virksomhed her i Tim, kan man ikke undgaa at mærke, at han var en Adelsmand i Ordets bedste Forstand. Han var en human Godsejer, og i de 11 Aar, han levede her, satte han Timgaards Bygninger og Godsets Kirker i fortrinlig Stand. Over Indgangsporten til Borgen lod han opsætte et Taarnur, hvorunder han lod male følgende Indskrift:

1786

„Se her en Bygning stor og stærk!
 Knud Gyldenstjernes store Værk
 Nu over femte Hundredaar
 Timgaard som Herresæde staar.
 Af Søren Tang, dens Ejermannd,
 Er Bygningen nu sat i Stand.
 Gid denne Hovedgaard bestaa
 Til Verden skal med den forgaa“!

Ved Udsmykningen af Kirkerne i Tim og Madum lod Søren Tang male flere Smaavers, der vidner baade om Livserfaring og om den gode aandelige Paavirkning, han havde modtaget i sit Barndomshjem. Paa en Tavle i Tim Kirke staar:

En Christen intet andet ved
 Sin Sjæl til evig Salighed
 End Jesu Saar og Blod og Sved
 Og Død, som han paa Korset led.
 Thi sejerrig han for os stred
 Og slog Synd, Død og Djevel ned,
 Hvorved han haver os bered
 Med Gud Forligelse og Fred.

Alle Naadehungrige! søger hen og eder skynder
 Til Guds Lam det slagtede, som har baaret Verdens Synder.
 Den, som med Omvendelse, Bod og Bøn og Tro begynder,
 Og af Tro bær Frugterne, hannem Gud i Christo ynder.

SØREN TANG

1786

I Madum Kirke lod han i 1785 male følgende Vers over Korbuen:

Naar Du igennem denne Dør til Herrens Bord vil træde,
Da kom ihu, om ikke før, den evig, salig Glæde,
Som Jesus med sit dyre Blod os alle har forhvervet,
Hvorved han fyldestgjorde Bod og Satans Magt fordærvet.

Over Prædikestolen:

Gid Bøn og Bod og Tro maa virke Sjælero
Ved Ordets Hørelse, ved Sakramenterne,
Ved Prædiken og Sang, det ønsker Søren Tang.

Omtrent samtidig med, at Søren Tang overtog Timgaard og Gods ansatte han Poul Mathias Nødskov som Godsforvalter, og kort efter udnævnte han denne Mand til Birkedommer. Mellem de to Mænd var der et fortroligt Venneforhold. Begge interesserede sig for Godsets Fortidshistorie, og Nødskov blev sat i Gang med at skrive Timgaards og Tim Sogns Historie, som 1787 udkom i Trykken, sikkert nok paa Søren Tangs Bekostning. Søren Tang levede ugift og døde paa Timgaard 5. December 1795. Ved hans Jordefærd den 22. December 1795 skrev Nødskov følgende Vers:

Fremhyklet Hylen af forkonstlet Følerie
Skal — efter Reglen — ej fra Lejepen udflyde;
Men Hjertets høje Røst jeg bør og vil adlyde,
Dybt saaret, vaandefuld, ved Dødens Tyrannie.
Jeg ser en Principal, Velgører, Herre, Ven
Gik — før det tilfaldt mig — til Evigheden hen.
Velsindet Publikum tillader billig Klage,
Og Tusinde med mig Del deri ville tage.

Nu — første Gang — jeg saa Medmennesket at døe.
Jordlivets sande Værd jeg lærde nu at kjende,
Jeg lærte ogsaa at betænke selv min Ende,
Jeg lærte Taarer paa et elsket Støv at strøe.
Hans Tid udløb i Dag — maaske i Morgen min;
Thi ingen Dødelig veed at beregne sin.

Som ved en Søvn forlod hans Sjæl en afbrugt Bolig
Gid min Fraskillelse kun vorde maa saa rolig!

Om denne Salige min Rcs er kort og sand:
I elleve Aars Tid jeg, lykkelig, ham tjente;
Men — over tyve Aar — jeg ham personlig kjendte,
Og altid kjendte ham som en retskaffen Mand.
Hvor ofte han ved høj Forstand og sjelden Dyd
Udbredte i hans Kreds Lys, Lykke, Fred og Fryd,
Det Egnen veed, og jeg det ikke vil udkramme;
Thi Sorgmod — ved hans Savn — højt taler om det samme.

Thim Sogn — et Sted, som ham fortrinligen var kjær —
Især hans Minde skal til Sognets Ende hædre,
At Sognets Tilstand ved hans Daad er vorden bedre,
Det taler for sig selv, og altsaa ties her;
Men at den Salige ved sidste Villie
Har indtil Tidens Maal husvalet Fattige*),
Det bør i Tidens Bog og her antegnet være;
Thi Veldaad i sin Kreds udgør den sande Ære.

Det og antegnes skal, at jeg og samtlige,
Hvis Lod — hvis Held — det var den salige at tjene,
Er tillagt Æreskjænk — og ikke det alene;
Men at hans Arvinger — de Ædelsindede —
Med Glæde dele ud af Arverettighed,
Hvad han tillagde hver, og fryde sig derved
At have ejet ham — af Himmelen velsignet —
Som i Velgørenhed har Himlen efterlignet.

Ja! Himmelsalige — Alfader kaldte Dem
Til Aandeverdenen i tidlig moden Alder.
Jeg følger Dem, og snart maaske Guds Vink mig kalder,
Vi ville begge da i Kundskab vokse frem
Om den Algodes Værk — den sande Majestæt,
Som vi kun have her i Skyggetegning seet.
Da hører Forskjel op for Herre og for Tjener;
Men Venskab alle Folk af alskens Stand forener.

*) Ifølge Sørensen Tangs sidste Vilje skulde 1000 Rdl. legeres til de fattige i Tim Sogn efter hans Død. Godsets Birkeskriver, P. M. Nødskov, sørgede for, at den afdødes Vilje blev udført, og Kapitalen henstod siden prioriteret i Sognets Kongetiender.

Vær takket for den Tid, vi sammen vandrede!
 Da De samfølede med mig Forsynets Naade.
 Troe, at jeg savner Dem; men Gud for alt skal raade;
 Thi om hans Godhed er Jordkloden vidende.
 Troe og med mig ej døer den Trøst, Bekostning, Flid,
 Som De anvendte i min haarde Sygdoms Tid*).
 Hvor ofte De med mig Udfaldet har beklaget,
 Det Himlen ved, og her det vorder ej gjentaget.

Om dette Mindevers bestod af kunstigt Væv,
 Saa at jeg digtede kun for at følge Tiden,
 Da var — det Himlen ved — min Sorg kun saare liden,
 Og ceremonialsik, — ej mere — hvad jeg skrev.
 Dermed jeg slutte vil mit matte Æredigt.
 Ifald Kunstdommere miskjende vil min Pligt,
 Kun jeg tilføje vil: „G!d Himlen havde givet,
 At min Hr. Principal endnu var her i Livet*!

Søren Tangs Gravsted paa Tim Kirkegaard syd for Kirken dækkes af en stor prydet Sandsten med følgende Indskrift:

Søren Tang, rangerende med virkelige Cancelliraader, født i Nørtang i Uldborg d. 24. May 1743, var Kiøbmand i Ringkiøbing til 1783, da han flyttede til Thimgaard, forbedrede dens store, gotiske Bygninger og hele Sognet, men især Thim Sogns fattige har han gavnet indtil Tidens Ende. Han var velgiørende, munter, kiek, trofast og erindredes længe. Han døde paa Thimgaard d. 5. December 1795. Længselsfulde Sødskende og Venner jordede ham under denne Sten.

VIII. *Laurids Tang*, f. 5. November 1746, blev boende som Fæster paa Fødegaarden. 17. Oktbr. 1777 ægtede han Anne Kirstine Christensdatter fra Ulfborg Vestergaard. Han døde paa Nør-Tang d. 4. Juni 1796. Hans Hustru overlevede ham i 38 Aar og var blind i sin sidste Levetid. Hun døde 1834. De havde følgende Børn:

*) Nødskov blev Krøbling ved et Fald paa Isen den 21. Februar 1795, og maatte derefter døje et langt og smertefuldt Sygeleje.

a. Laurits Tang, f. 6. Decbr. 1778, døde som Købmand i Ringkøbing 1813.

b. Christen Tang, f. 27. Februar 1780, døde i Nør-Tang 26. Jan. 1824.

c. Maren Tang, f. 25. Marts 1781, gift med Møller Erich Jensen Bech af Skærum Mølle. Hun døde i Ulfborg 6. Maj. 1835. Børn: Laurits Erichsen, f. 14. Juli 1813, Stine og Maren, der tjente i 16 Aar hos Peder Lauridsen Tang i Ringkøbing.

d. Anders Tang, f. 22. Juni 1783, Købmand i Ringkøbing, gift 16. September 1812 med Mariane Elisabeth Fæster, Datter af Kammerraad, Toldinspektør Jens Jørgen Fæster og Hustru Katharina Elkjær af Ringkøbing. 1819 købte han Voldbjerg Mølle, men under Pengekrisen overlod han Møllen til Broderen Købmand Peder Tang i Ringkøbing for 2100 Rdl., som Ejendommen var pantsat for til Statsgældsdirektionen. Anders Tang beholdt dog Brugsret til Møllen mod at svare Renter af Købesummen og øvrige Afgifter. Efter denne Overenskomst drev han Møllen, indtil P. Tang 1839 solgte den til Jens Christian Bilgrav. Derefter købte Anders Tang en Gaard i Haelby, Hee Sogn, hvor han siden boede. Hans Hustru døde 23. Novbr. 1834 og han selv 18. Maj 1855.

De havde følgende Børn:

1. Katharina Kirstine Tang, f. 1813, gift 27. Oktbr. 1833 med Vognmand Laurids Madsen i Ringkøbing. Hun døde 14. Februar 1839.

2. Ane Georgine Henriette Tang, født 18. Decbr. 1816, gift 1836 med Gaardmand Mathias Christensen af Nyrup, Hee Sogn. Hun døde 1. Septbr. 1849.

3. Laurentze Adolfine Tang, f. 17. Decbr. 1818, gift 9. April 1843 med Gaardmand Thomas Christensen af Bredemærsk i Hee. Hun døde 30. Jan. 1851.

4. Anne Kirstine Tang, f. 13. Decbr. 1820, død 15. April 1837.

5. Jens Jørgen Fæster Tang, f. 6. Januar 1824, død 24. Decbr. 1833.

6. Laurids Tang, f. 17. April 1826, arvede Faderens Gaard i Hee, gift med Jenstrine Falkmine Elisabeth Outzen, Datter af Pastor Jens Falch Outzen og Hustru Maren Graversdatter af Holmsland, f. 1824, død 2. Septbr. 1861. Han døde 21. Maj 1863. Deres Børn var: Mariane Elisabeth, f. 25. Septbr. 1849, gift 26. Maj 1870 med Gaardejer Jens Damgaard af Gjørding, død 1901. Ane Jenstrine Henriette, f. 12. Marts 1850, død 6. Aug. 1851. Maren, f. 13. Juli 1853, død 20. Februar 1854. Anders Tang, f. 24. April 1856, gift 11. April 1890 med Ane Marie Jensen af Mejlby i Stadil, f. 7. Aug. 1854. Deres Datter Jenstrine Falkmine Elisabeth Tang f. 19. Januar 1891, død 29. Oktbr. 1903. Jens Falk Tang, f. 21. Febr. 1858, død 15. Aug. 1889 som Gaardmand i Hvingel, Hee Sogn. Iver Tang, f. 2. April 1859, Husmand i Haelby, Hee Sogn, gift 17. April 1883 med Kirsten Marie Pedersen, f. 24. Novbr. 1857, Gaardmandsdatter af Astrup i Hee. I dette Ægteskab fødtes Mette Cecilie Marie Tang, f. 15. Jan. 1884, gift 22. April 1905 med Skomagermester Thomas Pedersen af København, og Mine Elisabeth Tang, f. 2. April 1886, gift 7. Maj 1907 med Konduktør Karl Nielsen af Ringkøbing.

7. Marie Kirstine, f. 25. April 1828, død 12. Maj 1828.

8. Marie Kirstine, f. 3. Oktbr. 1829, død 10. Marts 1830.

9. Ane Petrine Vilhelmine, f. 13. Oktbr. 1831, gift 4. Juni 1863 med Niels Pedersen af Hover. De boede i flere Aar som Husmandsfolk paa Brink i Hee, hvor en Datter Mariane Elisabeth Nielsen blev født 8. Febr. 1864.

e. Marie Kirstine Tang, f. 9. Oktober 1785, død 18. Januar 1787.

f. Peder Lauridsen Tang, f. 7. Oktober 1787, kom til Ringkøbing 1802 i Handelslære hos Farbroderen Peder Tang. 1811 fik han Borgerskab som Købmand i Ringkøbing og drev sin Forretning i et hos Købmand Vestergaard lejet Hus; men 10 Aar senere testamenterede

Peder Lauridsen Tang

Farbroderen ham, som før nævnt, sin Købmandsgaard paa Adelgade at tiltræde efter dennes Død. Gavebrevet derom blev godkendt af gamle Peder Tangs Arvinger, og 1826 tilskødede de den unge P. Tang Købmandsgaarden, beliggende i Adelgade paa Hjørnet af Vester Strand Meldgade Nr. 5 med de dertil hørende Bygninger i Gaard, Hauge og Toft for 1000 Rdl. slesvig-holstensk Courant, som gamle P. Tang selv

havde givet for Gaarden 1765. I danske Penge blev det 1600 Rdl. rede Sølv.

Indtil 1919 har den gamle Gaard, hvis Bygning til Gaden gamle P. Tang havde opført saa solidt og godt, at den let kan staa endnu i 100 Aar, været i Slægtens Eje. De tilhugne Granitkvadre i Sökkelen er vistnok hentede paa Nørre Vosborg, i hvis Teglværk sikkert nok ogsaa de store Mursten er brændte. Købmand P. Tang blev 4. November 1836 gift med Ane Sophie Elisabet Schouboe, f. 16. Aug. 1811, Datter af Købmand Urban Christian Schouboe og Hustru Kirstine Margrethe Brogger, hvis Forældre var Apotheker Johan Leonhard

Broagger og Hustru Anna Brøllund. I dette Ægteskab følgende Børn:

1. Peter Leonhardt Tang, f. 7. Juli 1837, gift 19. Maj 1871 med Frederikke Larsen. Deres Børn: Peter Tang, f. 1. Maj 1872, gift 1903 med Martha Sørensen. Gregers Tang, f. 26. Maj 1873. Leonhardt Tang, f. 3. Marts 1875, død 9. Aug. 1875. Sara Sophie Tang, f. 11. Juni 1876, gift 14. April 1906 med Fabrikant Christian Jørgen Ancher. Sara Tang, f. 28. Juni 1877, døde samme Aar den 10. Juli. Otto Tang, f. 30. Marts 1880. Hilda Tang, f. 23. Novbr. 1881, død. Jakobine Christiane Tang, f. 20. September 1883.

2. Laurids Christian Tang, f. 22. Marts 1839, tog dansk juridisk Eksamen 1857, Sagfører i Ringkøbing 1876, Medlem af Styrelsen for Kronprins Frederiks Fond 1888, Ridder af Dbg. 1916, ægtede 8. Novbr. 1878 Juliane Christine Kjær, f. i Kolding 7. Juni 1856. Børn: Ejnar Tang, f. 25. Septbr. 1879. Anna Tang, f. 12. Januar 1881, gift 4. Novbr. 1903 med Læge i Roeskilde Hans Christian Graversen, f. 22. Oktbr. 1877. Ingeborg Tang, f. 26. Novbr. 1882. Agnete Tang, f. 29. Juli 1887.

3. Anna Kirstine Margrethe Tang, f. 12. Maj 1841, blev 22. Juli 1869 gift med Kassererfuldmægtig i Københavns Handelsbank Henrik Kjerrumgaard. Hun døde i København 1919 og efterlod sig følgende Børn:

Holger Tang Kjerrumgaard, født 2. Juni 1870, Boghandler. Margrethe Tang Kjerrumgaard, f. 22. Novbr. 1871, gift 25. Juni 1907 med Rektor i Fredericia, cand. mag. Christoffer Jørgensen, født i Ringkøbing 25. Juni 1871. Ivar Tang Kjerrumgaard, født 24. April 1874, Tandlæge i København, gift med Elisabeth W. Hansen, f. 7. September 1881. Asger Tang Kjerrumgaard, f. 8. September 1880, Fuldmægtig i København.

4. Johan Leonhardt Ahlefeldt Tang, f. 26. Juni 1843.

Købmand i Ringkøbing, senere Ejer af Jernstøberiet i Holstebro og nu islandsk Købmand i København, ægtede 30. Juni 1871 Sophie Marie Hoffgaard, f. 15. September 1852, Datter af Farver i Ringkøbing Edvard Harald H. og Hustru Obel Cathrine Koldby. Børn: Edvard Harald Tang, født i Holstebro 26. Marts 1874. Anna Sophie Tang, født 29. Septbr. 1877, død 9. April 1879. Johanne Tang, født 11. Maj 1880, blev 25. April 1900 gift med Muremester Viggo Johannes Nyholm, født 30. Maj 1873, Søn af Konsul H. C. Nyholm. 2 Børn: Ella Tang Nyholm, født 19. Jan. 1901, og Erik Leonhardt Ahlefeldt Tang Nyholm, født 1. Aug. 1905.

g. Jens Lauridsen Tang, født 1. Januar 1789, gift 12. Novbr. 1826 med Ane Kirstine Sørensdatter af Dystrup, fik Fødegården i Fæste efter Moderen 24. Januar 1827. Deres Børn: Laurids Tang, født 18. April 1831, boede senere paa Gaarden Femhøj i Raasted. Marie Kirstine Tang, født 6. Oktober 1827, gift 24. Oktober 1852 med Peder Iversen Stadil, Gaardmand i Rindum, døde der 1905. Christen Tang, født 1. Maj 1831, faldt i Slaget ved Dybbøl 1864.

h. Søren Tang, f. 11. Marts 1792, deltog i Krigen i Frankrig, drev siden Kreaturhandel. Han døde ugift 5. Novbr. 1858 hos sin Brodersøn Laurids Tang i Hælbj, Hee Sogn.

i. Marie Kirstine Tang, f. 9. November 1794, død 4. Septbr. 1826.

IX. *Maren Tang*, f. 10. Februar 1749, gift 1777 med Gaardmand Anders Nielsen Vestergaard i Ulfborg. De havde to Sønner, Laurids og Peder. Den første af disse blev Købmand i Ringkøbing og var tillige stor Ejendomshandler. Hos ham døde Moderen 30. Oktbr. 1835.

X. *Margrethe Tang*, f. 10. Marts 1751, viet i Ringkøbing Kirke 7. Oktober 1781 til Præsten Jakob Müller

af Ølstrup-Hover. Han blev senere Provst, søgte sin Afsked 4. Marts 1814 og døde samme Aar d. 25. Juni. Hans Enke døde i Rækker Mølle, Hanning Sogn, d. 19. Marts 1830.

XI. *Christen Tang*, f. 3. Febr. 1752, død 18 Aar gl. i Ringkøbing af Børnekopper. Han blev begravet 22. Juni 1770.

XII. *Sara Tang*, f. 23. April 1755, død paa Nørtang og begravet 20. Juli 1774.

TARM BY OG NÆRMESTE OMEGN

Ved S. KARL HANSEN, Hedevang, Oddum

DEN GAMLE LANDSBY

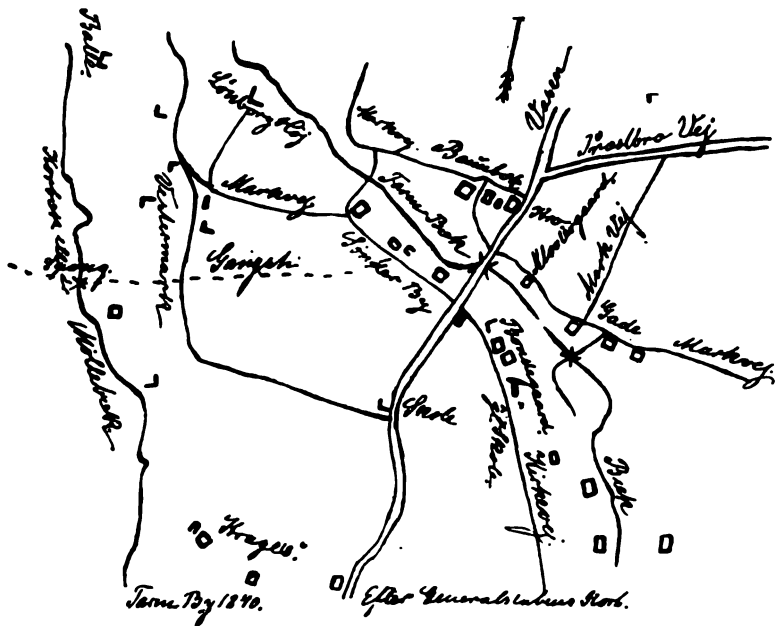
Af de gamle Landsbyer her i Vestjylland er der mange, som ikke er til at kende igen, naar man husker sig et Par Menneskealdre tilbage, især naar en Jernbane er kommen i Berøring med dem. Den Slægt, som nu vokser op, kan maaske dog have nogen Interesse for at faa lidt at vide om, hvordan en gammel Landsby saa ud, før den blev Stationsby, om Gaarde og Huses Beliggenhed og Byggemaade, om Levesæt og andre Forhold, som har haft Betydning for de dalevende Slægter.

Tarm By i Egvad Sogn.

Navnet Egvad menes at stamme fra et Vadested gennem en Bæk lidt østen for Kirken. I daglig Tale er det egentlig kun Kirken, som har Navnet. Sognet bestaar for største Delen af to Byer, Tarm og Foersom, der ligger henholdsvis $\frac{1}{4}$ Mil nord- og sydfor Kirken. Om Navnet Tarm vides kun lidt. Paa et gammelt tysk Kort hed den Tramby. 1840 og henimod 1860 skreves den i Tarm Skole for Tarum. Ved given Lejlighed opkom en Strid om Navnet mellem Postvæsenet ved Postmesteren, Herredsfuldmægtig Lybecker i Skjern, paa den ene Side og Lærer J. Rasmussen og Apoteker N. E. Rasmussen i Tarm paa den anden. Apotekeren

havde nylig bygget Apoteket og givet det Navnet Tarum Apotek. Sagen kom til højere vedkommendes Afgørelse, og det havde til Følge, at Byens officielle Navn for Fremtiden skulde være Tarm.

Tarm By, der havde sin Mark for sig selv uden Fællesskab med Tarm Bispegaard eller Tarm Vand-

Tarm By omkring 1840

mølle, bestod 1683 af $14\frac{1}{2}$ Gaard, 3 Boelshuse og 5 Gadehuse. Tarm Bispegaard synes at høre til Bispestolens ældste Besiddelser i Tarm. Aar 1350 og 1461 ejede Biskoppen Tarm Vandmølle. 1537 gaves der af Tarm Bispegaard 1 Tønde Smør til Kronen. Senere fik Iver Munks naturlige Søn, Frands Iversen, Gaarden paa Livstid. Nu er den delt i 3 Gaarde og 3 Boelsteder. 1475 gaves $\frac{1}{2}$ Tønde Smør til Domkapitlet i Ribe af en Gaard i Tarm; det var vistnok Bisgaard eller Bispegaard.

En anden Gaard under Domkapitlet ydede aarlig $2\frac{1}{2}$ Ørte Korn, antagelig Klostergaard, hvoraf der endnu henimod 1870 var en lille Levning, et lille, gammelt Hus med Stolper og lerklinede Vægge. I 1864 boede der en Mand til Leje; han sagde, da Stormen havde væltet 4 Fag af Huset: „Den tow æ Klap aa æ Skatol“. Resten er senere ombygget, og Navnet hører man ikke mere. Til Tarm Mølle var omkring 1850 tillige en større Bondegaard, efter Datiden vel dreven, og desuden var der i en Sidefløj indrettet et Brændevinsbrænderi, antagelig begyndt, da Hjemmebrændingen blev forbudt. Med „Spølen“ fra Brænderiet og med Toldkornet fra Møllen fededes baade Stude og Svin. Forpagteren af Brænderiet kom i Ry for den gode „Drik“, han lavede, saa en gammel Mand ved Ølgod Kirke, der solgte „Smaadramme“ til Kirkefolkene, forsikrede dem: „Det er Tarm Møllens Brændevin, den faar en ett undt aw“. Det var næppe nok, at en Mand fra Kyvling vilde have sagt ja til dette; thi da han en Gang var paa Hjemvejen fra Brænderiet med en fyldt Dunk og havde smagt vel meget paa Drikken, faldt han, og Dunken trillede fra ham hen i Lyngen uden Prop, og Drikken løb klukkende ud i Lyngen mens han udrød: „Ja, kluk Du, men a kan ett rej dej.“

Mølle og Møllegaard brændte for ca. 25 Aar siden og er nu ombygget til en af Blaakilde Møllens Fabrikker.

Tarm Bæk deler Byen i Sønderby og Nørby. Sønderby med 1 Gaard, „Vesterby“, 2 Gaarde mod Øst — „æ Buhngohr“ — og 1 Gaard, „Fusgaard“; desuden 3 Gaarde, et Boelssted og 2 jordløse Huse.

Nørby: Bavnbæk 4 Gaarde, Gade 3 Gaarde og et lille Hus, „Klostergaard“. Længere mod Nord flere mindre Beboelser. Et Stykke længere vestfor Bavnbæk, men sydfor Bækken, laa et Boelssted paa en lille Banke,

kaldet „Lønborghøj“. Paa denne Banke skal, efter gamle Folks sigende, have været en stensat Rundkreds.

Dette var Byen for 2—3 Menneskealdrer siden.

Jordernes Udskiftning.

Den 19. Juli 1801 begyndte Udskiftningen af Byens Jorder, men den havde en Del Vanskeligheder at trækkes med.

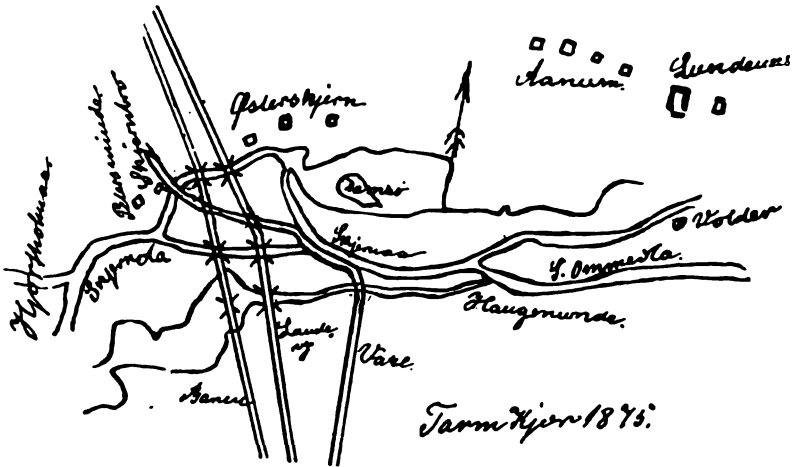
Af Landvæsenskommissionsforretningen nævnes følgende: „Landinspektøren proponerede for Tarm Bys Udflytning, som her er saa højlig nødvendig for at bekvemgøre Udskiftningen. I den saakaldte Nørre Mark norden Bækken er der meget for lidt Jord til de der-værende 49 Tdr. Hartkorn, i Sønder Mark alt for meget og til Dels alt for langt bortliggende, og i Vestermarken langt mere, end de faa Beboere kan modtage. Nogle faa med smaat Hartkorn har meldt sig. Landinspektøren udbeder sig ærbødigst af Kommissionen, at samme vil søge at formaa Beboerne til den saa saare nødvendige Udflytning nu, det er Tid, da de i angaaende Tilfælde ikke kan gøre billig Fordring paa bekvemme Lodder, hvilket de kanske i sin Tid vil kunne fortryde. I Anledning af Landinspektørens foretagne Udflytning ventilerede Kommissionen meget med Lodsejerne og Beboerne og søgte at overtale nogle af dem til Udflytning, som var saa meget nødvendig for Planen til Udstykning; men ingen fler var dertil at formaa, end dem, der allerede havde meldt sig.“

At Lodsejerne ikke vilde flytte ud, har sikkert nok haft sin Grund deri, at Gaardene laa nær ved Engen og Bækken; men flere var der, som fik lange Markveje — fra 1000 til over 2000 Alen.

Ved Udskiftningen udlagdes 5 Tdr. Land til Lergrave, fælles for Egvad Sogn, Foersom og Broersbøl undtagen.

Ligeledes udlagdes fælles Jord til Vedligeholdelse af Dæmninger og Vase, 2 Stykker vesten for Vasen og et Stykke fra Vasen østerpaa mellem Hauforte og Kvindsig for Tarm Kjærs Vase, Dæmninger og Broer 800 Alen, og i Sønder til Milepælen $3\frac{3}{4}$.

Fra Udskiftningstiden er et lille Træk fortalt 1860 af en gammel Mand om en god Eng, der laa nær ved

Tarm Kær omkring 1875

hans Gaard ind til hans Mark: „Ja“, sagde han „den Eng skulde ellers ha høhr waa Gohr te, men den gammel Ann Laustes ga æ Landmaaler Kaffe, og de skjønd han saadn oh, at æ Eng kom te o leg under djæ Gohr.“

Den samme gammel Ann var min Oldemoder, og det var ikke fri, at min Slægtsfølelse fik et lille Stik; men jeg kunde da forstaa, at disse to Slægter — nære Naboer som de var — ikke rigtig kunde døje hinanden. Det var, som der siges, „gammel Pek“ (Nag).

Et andet lille Træk fra Nabobyen blev mig fortalt paa samme Tid. Der var gaet Rygte om, at Landmaaleren gik igen oppe paa Nørremarken, han havde

ikke maalt „réle“. En mørk Efteraarsaften gaar Jens Pejser hjemad; han havde fisket Skaller i Kyvling Ferre. Som han nu gaar op over Nørremarken — ræd var han — hører han noget ringle. Straks tror han, det er Landmaaleren, der gaar og maaler om igen, men han havde da hørt, at det kunde standse ham, naar man raabte: „sæt Pind!“ og det gør han; men Ringleriet kom nærmere, og i sin Kvide raaber han endnu højere end første Gang: „A sejer misæl, sæt Pind!“ og saa løb han alt, hvad han kunde. Sveden løb ned ad ham; han ser sig om, da er det hans egen hvide Hest, der kommer slæbende med sit Jerntøjr. „De kund Du ha saa mæ, saa haad a ett tavn mi Skaller.“

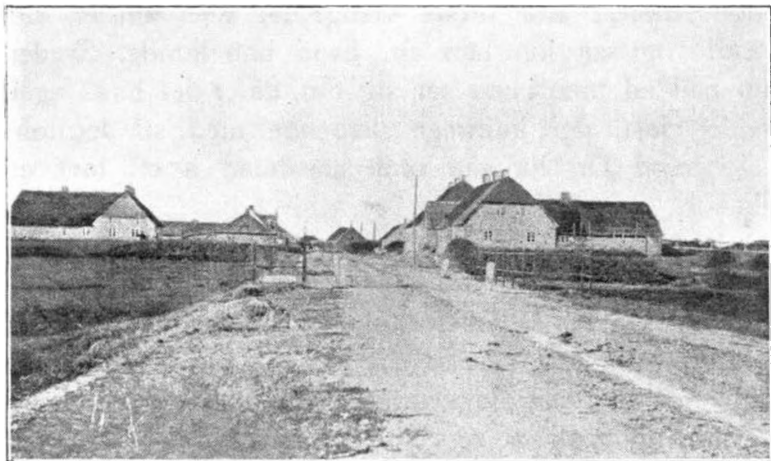
Engene paa Tarm Kær.

Da Vand- og Udløbsforholdene i Tidernes Løb har forandret sig paa Tarm Kær, har Engene maattet rette sig derefter. Store Forandringer har fundet Sted. Selve Naturforholdene har gjort meget, og Lodsejere har selv gjort deres, enten det saa er gjort i Uforstand eller af Egen nytte, — sikkert nok det sidste, i al Fald for en Del.

I Bogen af Amtslæge Rambusch om Ringkjøbing Fjord er et Kort fra 1650, der viser, at Udløbet fra Fjorden var lige vestfor Skjern Aa, og at Engene mellem Lønborg og Stavning mest bestod af smaa Øer. Hav- og Fjordvandet har da haft frit Slag op imod Engene paa Kæret, og det vides ogsaa, at Tidevandet kunde kendes ved Skjern Bro 1730. Langt tilbage i Tiden har Engene i den vestlige Del af Kæret været tørre og faste; men Afdæmning, som senere skal omtales, og et forandret Strømløb af Tarm Møllebæk — den havde før sit Løb uden om Søen, men blev nu ledet til den — bevirkede

i Forbindelse med daarligt Afløb, at Vandet stod op over Engene, og de blev til „Bløder“.

Omkring 1850 og vel nok længe før var Højbjergningen paa Tarm Kær et slidsomt Arbejde. Som Eks. kan nævnes: En Gaardmand havde ca. 10 Tdr. Land Eng omtrent i en Firkant med den ene Side til Aadæmningen. Deraf var et Stykke lige stort nok til, at

Tarm i „gamle Dage“

en forspændt Vogn kunde vende, og fast nok til at bære Hestene og en tillæst Vogn. Resten var „Bløde“. Høet kunde ligge tørt, men gik man derud, var det i Vand til midt paa Benene. Slap Karlen, der slog, eller Pigen, der rev, igennem, var det sjælden Foden naaede Bund; ofte kunde man ikke naa Bund ved at stikke et Riveskaft ned. Slaa Engen og rive Høet sammen gik endda an, men at faa det „i Land“ var værre. Høet samledes i smaa Stakke og blev af to Mand baaret paa et Par „Bærstaang“ (Bærestænger), eller Stakken blev snøret i et Reb og baaret paa Hovedet. Engparcellerne længere ude var forsynede med brede Grøfter

(„Sejlgrov“). Ad dem sejlede man til Engen og tilbage igen med det bjergede Hø til „Opsejlingspladsen“ „Kuhat“ eller „Rollumklink“. To Baade fulde gav et Læs. Saadan Højbjergning kunde for de fleste af Tarmboerne tage 3 til 5 Uger.

I over 50 Aar arbejdede Tarmboerne baade med Mund og Pen for at faa Forholdene bedre, men uden Resultat. I Slutningen af 50erne rejste Kong Frederik d. VII gennem Vestjylland og overnattede i Ringkøbing. Da sendtes en Deputation til Kongen med Andragende om Forbedring, men det bar ingen Frugt.

I Slutningen af forrige Aarhundrede gjordes adskillige Forarbejder for en Afvanding ved Hedeselskabets Ingeniør, Brøndsted, der saa omsider førte til, at Amtsvandinspektør Fløe videreførte Planen, og Udløbet fra Søen blev afdæmmet og et nyt Afløb gravet. Vandet ledes nu gennem Bøel Sø lige ud til Fjorden. Vandstanden i Søen faldt over 1 Alen. „Bløderne“ er nu faste Enge og kan slaæes med Maskine.

Fiskeriet.

Fiskeriet i Tarm Sø og Skern Aa havde for Tarmboerne ingen ringe Betydning, især for Søens Vedkommende i det her omhandlede Tidsrum.

I Søen fiskedes Brasen, Gedder, Aborrer og Aal, og i den søndre Strøm Skaller, undertiden i stor Mængde. To Fiskere gav ved Siden af søndre Bro „Voddet“ ud til en „Dræt“, ringede Garnet ind efter Land, men maatte standse forinden; Garnet var stuvende fuldt af Skaller. Der sendtes Bud ud i Omegnen, at der var Skaller af faa. Der solgtes flere Læs — 1 Mark for 100 Stkr.

I Skjern Aa fiskedes Helt og Laks. Laksefiskeriet dér har i Tidernes Løb givet Anledning til megen Strid.

1505 faar Kong Hans af Iver Munk, Biskop i Ribe, tilstaaet Fiskerettigheder i Skern Aa fra Lundenæs til Lønborggaard. Det tør forudsættes, at de to Herregaarde beholdt hver sin Ende af Aaen, svarende til deres Ejendommens Udstrækning, medens Midterpartiet tilhørte Kongen. Et Sandemandsbrev, konfirmeret af Højesteret 1537, siger, at Kongen har overdraget sine Ryttergodsbonder i Tarm Retten til Fiskeriet i Aaen, og Bøndernes af Kongen skænkede Ret dertil stadfæstedes ved Landstingsdom af 25. April 1666. Frederik d. III solgte de to Herregaarde, Lundenæs 17. April 1661 og Lønborggaard 4. Juni 1664. I Skødet til Lønborggaard staar, at den har Fiskeri i Skern Aa sammen med Lundenæs, hvert Gods pro quota (for en Del). Ryttergodsbondernes Ret blev forglemt, endda den var fuldt lovhjemlet.

Fra nu af begynder Krigen. Et Tingsvidne ^{30/4} 1652 siger, at Bønderne er bleven straffede i de sidste 3 Lensmænds Tid; men det synes at være andre end Hans Majestæts Ryttergodsbonder, der vilde redde sig en Bid fersk Mad. Et Tingsvidne siger, at 2 Mænd i Tarm aarlig skal levere en Laks hver til Ribe Hospital, men det formenes dem af Herremændene at tage dem. Striden var bitter. Der fortælles om, hvordan Ryttergodsbonderne og andre ufri Sjæle i Nattens Mørke fiskede med Iver og Nidkærhed, og hvordan Herremændene og deres Folk passede dem op og straffede dem. Det hedder saaledes, at mange for ulovligt Fiskeri ved Nattetide i Skern Aa er bleven skudt og beskadiget, samt faaet Tugt og anden Straffelighed, dennem til Skade; og den Tid, Kristen Nielsen var Skriver paa Lønborggaard, da skød han Hans Kristensen Smed af Tarm i hans Ben vestenfor Skern Bro for ulovligt Fiskeri. Et Vidne har været med paa Jagt efter „Tarmingere“

og Lønborgfolk for ulovligt Fiskeri og taget Garnene fra dem; „men Niels Dragon undslap gennem bar Blødd og Moratz.“

Omkring Aar 1700 synes Bønderne at have bøjet sig for Herremændenes Brutalitet. Det var især Ejerne af Lønborggaard, der figurerer som raa Ridefoged-Typer. Der høres ikke saa meget til Ejerne af Lundenæs, da denne Gaard særlig drev Fiskeri i sin egen berømte Laksegaard, og Skern Brø og Vadested satte et naturligt Skel for Lundenæs' Fiskeri. For Lønborggaards Vedkommende var Grænserne mere flydende.

Om Værdien af de Skern Aa-Laks følgende: I Skødet 1661 var Lundenæs Laksegaard takseret til 15 Tdr., 2 Skpr., 2 Alb. Hartkorn. Om Lønborggaards Indtægt oplyses, at den fra 1720—1729 aarlig androg 200 Rdlr.

En gammel Mand i Vostrup, Sønneson af Fiskeren paa Lønborggaard, fortalte 1870, at Fiskeren engang, da han skulde se efter Fangst i Laksegaarden, tabte Nøglen til „æ Tien“, det Tremmerum, hvori Laksen fangedes. Han stod og saa lidt efter den, men saa siger han: „Hæ nier Kræ Klit, men — hær op ijen i en Hast“; og han fik ogsaa Nøglen. For ca. 50 Aar siden stod endnu nogle Pæle i Aaen og viste, hvor Laksegaarden havde været. Tarmboerne har sikkert hele Tiden saavel som nu fisket Laks i Skern Aa, og vel ogsaa hele Tiden været fristet til i den mørke Nat at komme for nær til Lundenæs Laksegaard, og om de Sammenstød, de har haft med Ejerne, har de haft meget at fortælle. En Ejer henvendte sig for mange Aar siden til Øvrigheden om at faa dem straffede, men fik det Raad, at han kunde anbringe et eller andet i Aaens Bund, der kunde øde deres Garn. Der blev da ogsaa nedrammet Pæle med paasømmede gamle Høleer. Efter sigende er de der endnu. En gammel Fisker i Tarm

har fortalt, at Fiskeren paa Lundenæs huggede „Hægen“ i en Laks, han havde fanget i „æ Tien“, for at drage den op; men Laksen slog sig fra ham og tog Hægen med. Den samme Nat fangedes Laksen med Hægen fra Lundenæs i Laksegaarden ved Skærum Mølle. Han sagde ogsaa, at Laksen kunde springe lige saa højt over Vandet, som den selv staar under det.

Under Udskiftningen søgte Beboerne om at faa anlagt en Vej fra Tarm Kær Vase østerpaa til Haugmunde sønden Aaen. „Landinspektøren holdt for, at da Fiskeriet tilhørte Tarm og Bispegaards Beboere, og Fiskerettighed ikke ved Udskiftning fra- eller tildeltes nogen Beboere, saa maa disse for at udøve denne deres Rettighed forbeholdes en Vej 4 Alen bred langs med Vandet, hvilket godtgøres Loddernes Ejere.“

Man maa gaa ud fra, det er rigtigt, hvad Landinspektøren her siger om Fiskerettigheden, og der maa derfor være foregaaet en Overenskomst mellem Ejeren af Lundenæs og Tarmboerne, der altsaa har Fiskeret fra Haugmunde og antagelig til Kyvling Ferre.

Tarm Kær.

Den ældste Beretning, der gives om Færdselen over Tarm Kær, er vel nok den, vi har i Arild Hvitfeldts Krønike om Kong Hans. I denne fortælles: „Kong Hans kommer saa til Ribe, hvor han hos var paa en Højtid, der Bisp Lauge Urne blev viet til Bisp over Ribe Stift af Bisp Iver Munk, som selv holdt Messen den Dag, og gjorde Kongen dennem den Ære, at han var Bispens Gæst samme Dag. Derefter drog Kongen paa Vejen til Aalborg, og en Dag paa Rejsen var det Højflod af Vesterhaf over et Vandsted der, som Skjern Aa løber ud i Stranden, kaldes Tarm Kjær, over hvilken Vandsted Kongen endelig skulde, og endog Vejen

var farlig, saa vilde Hans Majestæt dog ikke andet end drage den Vej. Fik saa nogle Bønder, som skulde gaa for hans Hest og vise hannem Vejen gjennem Vandet, og da han var moxen paa det meste overkommen, saa han tænkte, det havde ingen ydermere Fare, fortraadte Hesten sig, kom uden Vejen, gik omkuld, og Kongen med hannem laa der lang Tid og blev vaad, før han kunde blive udskilt fra Hesten. Han kom saa ind til Bromanden ved Skjern Bro, hvor han blev gjort en Ild fore, der fik han rene Klæder paa. Samme Tid blev hans Naade betagen af en Febris, og alligevel han var siug, ilede han dog til Aalborg, hvor han havde forskrevet Raadet og Rigens Stænder; formerede sig hans Siugdom mere og mere, indtil Gud kaldte hannem d. 20de February udi det Aar 1513 udi Bispens Nærværelse af Vendsyssel, Hr. Ove Bilde og flere gode Mænd.“

I Aarene 1732 til 35 førtes en Proces mellem Amtmand Teilmann til Skrumsager og Ejeren af Lundenæs. Amtmanden førte den efter kongelig Befaling, og for Lundenæs-Ejeren mødte Forvalter Rasch, angaaende Vedligeholdelse af Broer og Vase over Kæret. Under Sagen førtes mange Vidner, og flere af dem havde noget at vidne om „Kong Hans' Vej“, hvoraf her anføres nogle Uddrag.

„Kong Hans' Vejle eller Vandsted, som han har overreden efter da faldende Vej fra Tarm og lige ud ad Skjern Bro, ved der i Egnen boende at sige fra og uden som langt til Vester over Kjæret findes. Det er saavel uden- som indenlands noksom vitterlig og bekjendt, at en stor Landevej af uhr gammel Tid, saakaldet Herrestræde, har været og fremdeles bør være over Tarm Kjær. Herredsfoged Thestrup, der har forfattet en Aftegning over Vejens Beliggenhed, vidner, at

der hvor Vejen har gaaet i Kong Hans' Tid, er den nu ej mer i brugbar Stand, og at der paa nogle Steder synes i fordums Tid at have været en Vase i Kæret, hvor Overfarten i Kong Hans' Tid haver været."

Engene, Kong Hans' Vej førte over, var efter de gamles Udsagn tørre og faste under almindelige Forhold, men ved Afdæmning af Strømløb blev den daglige Vandstand højere, og Engene forvandlede til „Bløder“ og Sø. Endnu findes et Hul i Engen, som den Dag i Dag kaldes Kong Hans' Høl; det er vist paa Generalstabens Kort. De gamle Fiskere fortalte, at Hesten tabte en Sølvsko, og den er der, om man kan finde den. Flere end mig har stanget forgæves efter den.

Der kan maaske være nogen Sandsynlighed for, at den gamle Kongevej fra Varde har gaaet gennem de vestre Sogne om ad de gamle Herregaarde: Hesselmed i Aal Sogn, Skrumsager i S. Bork, Grubbesholm i N. Bork og Lønborggaard eller Kongsgaarden, som da var der. Dér er endnu en Gaard, som kaldes Kongensgaard. I Vostrup kaldes en Vej „æ Kongvej“. I hvert Fald er det rimeligt, at Kongen har gæstet Kongsgaarden, hvad ogsaa nylig af en Forfatter er antaget i en Opsats om Lønborggaard.

Færdsejen over Tarm Kær.

Aar 1515 fik Ejler Bryske af Chr. d. II Befaling til at holde Skern Bro vedlige, hvorfor skulde gives til Kronens Slot, Lundenæs, af hver Vogn 1 Sk., af 4 Øxne 1 Sk., af en Hest 1 Hvid, af en Fodgænger 1 Hvid, af 4 Faar eller Lam 1 Sk., 6 Svin 1 Sk. 1534 kom Johan Rantzau fra Kolding over Varde til Skern Aa. Bønderne havde besat Broen; men Johan Rantzau lod Broen storme, og Bønderne flygtede.

Den ulykkelige Krig, som 1628 hærgede Landet, gav

sig ogsaa Udslag her. Saaledes klagede Bromanden 1630 over, at han ikke kunde betale Afgiften, da Købmandshandel og Driften paa nogle Aars Tid havde været nedlagt. Tolden eftergaves for et Aar.

Chr. d. IV udgiver skriftlig Gensvar og Befaling af 6. Februar 1632 til Lensmanden paa Lundenæs, Hr. Ulrik Sandberg: „Vor synderlige Gunst tilforn, eftersom I underdanigst haver ladet andrage om vores naadigste Befaling til Bønderne udi Bølling Herredt og Nør Herredt udi Eders Lehn, at de maatte tilholdes til Tarm Kjøresteder og Vaser og Broer vedlige at holde, desligeste Skjern Bro, som ganske er brøstfældig, saa ingen sikkerlig kan komme over, maatte igjen repareres.“

1633 fik han kongeligt Brev, at Lehnsmanden paa Silkeborg havde faaet Befaling at lade hugge Tømmer til Skjern Bros Reparation, hvorfor han skulde lade den gøre i Stand og siden holde den vedlige.

I et Udtog af en gammel Tingbog, brugt ved Nørre Herreds Ting 1638, findes angaaende Tarm Kærs Vase indført: „Den 8de Februar stod her Tings Vidne og berettede: Eftersom der er en stor Uføre ved Tarm Kjær, hvilket aarlig skal holdes ved Magt med Jorddæmning, Liung og Steene, og Bønderne her udi Nør Herredt saavel som andre Herreder aarlig skal færdige den og ved Magt holde, hvilket undertiden kan paa komme udi deris Auflingstid, saa det der formedelst, saasom lang Vejs Skyld kan falde besværlig, da har Menighed her i foranførte Herredt en stærk Næfn med Bromanden og giver ham en Skæppe Biug aarlig af hver Gaard, $\frac{1}{2}$ Skp. af $\frac{1}{2}$ Gaard, $\frac{1}{2}$ Skp. af 1 Boel og 1 Fjerdingskar af $\frac{1}{2}$ Boel her i foranførte Herredt, da vil han, al den Stund han er Bromand her ved Skjern Bro, holde al foranførte Jorddæmning ved Magt saavidt som denne Herredt for sin Part kan tilkomme.“

Bønderne i Tarm indgav Klage og begærede, at Bønderne i Lønborg Birk, der boede i samme Herred og nærmere ved Kæret end en Del af dem, maatte være dem behjælpelig baade naar Tarm Kjær findes brøstfældig, saa og gøre Ægter, naar Rigens Raad eller Kongens Bud kommer forbi, hvilket bevilgedes 29. Juli.

I en Skrivelse fra Chr. d. IV til Kongens Fogeder og Embedsmænd indeholdes Bestemmelser for, hvorledes Veje og Broer skal ved Magt holdes. Den slutter med Omtale af Fordeling af Arbejdet mellem Herredets Beboere, saa den ene ikke forskaanes mere end den anden. Og „fortrycker nogen sig og ej fremkommer i bestemt Tid, da deles den derfor og bøder Try Marck til sit Herskab og en Tønde Øl til Sognemændene i det Sogn, hvori han bor.“ Og skal Lehnsmanden lade bese tvende Tider om Aaret slige Broer og alfare Veje, at de færdige og ved Magt holdes, saafremt at han ikke vil staa til Rette derfor, som skrevet staa (Christiani d. Fjerdes Reces af 27. Februar 1643).

20. Juni 1639 giver Chr. d. IV Befaling til Iver Vind, Befalingsmand paa Lundenæs, om „Broer at forfærdige, saa de Vejfarende kan uden Fare der over komme.“

Efter denne Befaling om „Broer at forfærdige“, kan man antagelig gaa ud fra, at det først er derefter, at Krøjbroerne er byggede.

Efter de hidtil givne Befalinger har Vedligeholdelsen af Vaser og Køresteder været udført i Fællesskab af Bønderne. Om ikke før foretoges „Vejdeling“, og 1683 befaledes, at Vejen skal gøres 14 sjællandske Alen bred, med fuldkommen store og dybe Grøfter ved Siderne, med Velt og Grønjord ved Siderne sat, og midt paa med Sand, Grus, Sten og Liung opfyldt og jefnet, med en Pæl mellem hvert Sogns Skifte til Skjel saa og til

at kjøre efter i høje Vandflodstider." 1789 foregik atter en Deling i Lighed med denne. Sognene i de andre Herreder fik deres Part. Efter dette er Vasen nok færdig-anlagt 1690, og den var ca. $\frac{1}{4}$ Mil lang.

Ved Skøde 17. April 1661 solgte Frederik d. III Lunde-næs til Brødrene Ueffelen, hvormed Skern Bro fulgte, og den kom da i privat Eje. Tolden ansloges ved Kø-bet til 100 Rigsdaler aarlig.

Den ny Vase holdt sig ikke længe; thi 9. Oktober 1707 klages over den og Broerne over Tarm Kær, „som vel er bekjendt, at en farlig Rejse derover falder, og de ej vedbørlig holdes vedlige, endskjønt det er en meget brugelig alfar Vej igjennem Landet. Saa haver Rytterbønderne der i Egnen, særdeles i Tarm By boende, indgivet største Klagemaal, siden de Rejsende ey uden Lifsfare kan komme fremad Vasen for Huller og Høl-slagne Pøtter til største Skade og Fordærv, Engen vorder opkjørt og ødelagt, saasom alle kjører udenfor og hjælper sig frem, hvordan de kan.“

Der klages ogsaa over, at de maa lade meget af Engene staa uhøstet, og Vasen er saa daarlig, at de vanskelig kan køre Høet derfra. „Hvem der er Aarsag derudi, at Rytterbønderne lider saadan Skade, maa den tilsvare, det vedkommer.“

Et Tingsvidne, udstedt af Øster-Nør Herreds Ting 19. og 20. Maj 1732, hvor ikke alene forrige Bromænd, Mogens Christensen af Sønderris og Peder Pedersen af Herning*) Hedegaard, men endog 16 andre Vidner en-stemmende forklarer, at Farten udi Vandene samme Steds ved Frost og Tøbruds Tider, samt og høje Vand-floder, er hel vanskelig og undertiden umulig at komme igennem, men de Rejsende saavel som Posten maa rejse tvende Mile omkring ad Borris Krog, eller op-

*) Nu Hanning.

holde sig nogle Dage, indtil enten Vandene falde, eller i Frostvejr til Isen omsider kan bære, ja lade deres Vogne staa paa denne Side og sig selv oversætte paa Baade, samt paa den anden Side leje Vogne til deres Rejses Fortsættelse. Det er endog tildraget sig, naar Isen hverken kan briste eller bære, og den Rejsende saa meget iler, at han ikke har Tid enten at bie, som før er meldt, til foranderligt Vejr indfalder, eller at rejse omkring, at han med stor Besværing af 2—3 og flere Rigsdaler, ligesom Fartens og Vejrtilgængeligheden er til.

Et andet Vidne samme Aar meddeler, at for ungefær 5 Aar siden druknede en Mand fra Holstebro i samme Vand, og for endnu flere Aar siden, at en Mand fra Horne Sogn, da han vilde udkjøre med sit Skattekorn til Amtstuen, væltede og blev saa fortagen paa Kornet, at han blev ført op til Tarm, den nærmeste By, og kort efter døde.“

Om Forholdene ved Overfarten i de næste ca. 100 Aar har jeg ikke noget at melde.

Broerne.

Den store Bro var 142 Alen lang, $5\frac{3}{4}$ Alen bred, staaende paa 27 Hamre.

Krøjbroen var 27 Alen lang, $5\frac{1}{2}$ Alen bred, staaende paa 4 Hamre. Under alle 4 Hamre var 18 Pæle, og Vandet derunder var 4 Alen dybt.

Midterbroen var $10\frac{1}{2}$ Alen lang og $5\frac{1}{2}$ Alen bred, staaende paa 3 Hamre.

Strømmene.

Ved Haugmunde flyder Vandet af S. Omme Aa ud i Skern Aa; men efter et gammelt Sagn fra Tarm, har S. Omme Aa haft frit Løb vestpaa ud i Tarm Sø. Sagnet melder da, at en Mand i Tarm, der havde Eng

ved Haugmunde, — og flere med ham — var tilstede ved et Aastedmøde, og da lovede han Formanden for Landvæsenskommissionen en fed Laks, om han kunde ordne det saadan, at S. Omme Aa blev afdæmmet og kom til at flyde ud i Skern Aa. Derved kunde han og flere faa deres Enge tørlagt. Efter et Uddrag af en gammel Tingbog af 10. Oktober 1650 siges: „at et Siun samme Tid ført over Tarm Kjærs Tilstand, blev Siunsmændene spurgt, om det ikke var bedst at opdæmme Meldaaen, at Vandet kunde følge med den store Aa.“ Et Kort fra 1732 viser, at den da var opdæmmet. Udløbet fra Tarm Sø mod Vest ad Bøel Sø er rimeligvis afdæmmet paa samme Tid, da de Gaardmænd, der havde Enge ved Haugmunde, ogsaa havde Enge ved Udløbet fra Tarm Sø, og ved Afdæmningen her fik de ogsaa disse Enge „paa det tørre“.

I Afskriften af Broprocessen hedder det: „Og virkelig findes en gammel Anslag(?) og Udfald til Vester for den store Dæmning paa Kjæret, hvor Aaen lige efter sit naturlige Løb siunes at være afdæmmet.“

Ved dette Udløb eller Afdæmning er en Eng, som kaldes „æ Broste“ (Brosted), og dette kunde maaske tyde paa, at der over Udløbet har været en Bro. I saa Fald er Kong Hans' Vej gaaet over den.

Ved den ny Landevejs Anlæg over Tarm Kær graves et nyt Aaleje, der nu fører Vandet fra Skern Aa lige vestpaa under den lange Bro. Det gamle Strømløb afdæmmedes. Den ny Strøm kaldes nu Brændevinskammerstrømmen. Navnet stammer fra det Sted i Aaen, hvor Afdæmningen er, og Stedet har Fiskerne fra gammel Tid kaldt „æ Brændvinskammer“. De har maaske haft for Skik at tømme Flasken der. Det gamle Strømløb bøjede ved Afdæmningen mod Nord over mod Øster Skerns Sandbanker og derefter vestpaa til den

gamle Skern Bro. Noget nedenfor Banken laa en gammel Gaard: „æ Dall“. Der skete det en Gang i Tø og Isbruds Flodtid, at en Snedrive under Frosten og Snefoget havde samlet sig fra Gaarden og ud over Aaen, hvor den dæmmede op for Vandet, der flød i stride Strømme over Isen og gik op i Gaarden og ind i Husene. Manden — min Bedstefader — fik travlt med at stoppe ved Dørene, og dernæst krøb han paa alle fire ud paa Snedriften og fik en Rende gravet i Sneen; saa skar Vandet selv Vej.

Et lille Træk fra Vasens sidste Tid. Min Fader kørte til Borris Marked med Høkeren, Søren Villum, og Træskohandler Mads Skomager. De var sejge at faa med hjem, saa det var mørk Aften, da de naaede Skern Bro. De var noget ængstelige; Broen havde ikke Rækværk ved den ene Side, og Vasen var saa som saa. Søren Villum trøstede med: „Nær vi fahr forsigte, kommer vi wal astei!“ Broen kom de godt over; nu var det den gamle Vase, det kneb med. Vognen slingrede noget, begyndte at hælde vel meget, og de væltede; men det gik ret langsomt, saa Mads Skomager mente, han fik Hovedpine af den Langsomhed.

Brotolden.

Alle Vejfarende skulde betale for at komme over Skern Aa. Ejeren af Broen havde Toldrettighed for Overfart fra Skern Aamunde ved Stavning til Felding Tarp, og der var Toldsteder baade for Overfarten mellem Stavning og Lønborg, Albek i Skern og Kvodbøl i Borris og Borris Kirkeby og Borris Krog. Bromanden skulde svare 100 Rdlr. til Lensmanden paa Lundenæs, og efter 1661 til Ejeren af Broen. Ved de andre Toldsteder havde han Mænd til at opkræve Tolden. For at spare Tolden var det den Gang som nu. Folk forstod

at „smugle“, naar de kunde komme over Aaen uden om Toldstedet; men blev det opdaget, vankede der store Bøder. Tolden 1515 er nævnt. 1643 var Tolden efter daværende „Toldbrætte“: Af en Vogn, enten beslagen eller uden, 3 danske Skilling; af en Chaise eller Carosse med 4 eller 6 Heste bespændt 6 Skilling, og lige saa meget af en *Hummelkaare*. For Heste eller Kvæg 3 Skilling Parret, for Svin $\frac{1}{2}$ Skilling Stykket, og for et gaaende Menneske 1 Skilling. I Aaret 1849 afløstes den private Ejendomsret. Bropengene, som skulde ydes for at passere Broen, var ved Afløsningen: 8 Skilling danske for en Vogn, en Rytter 3 Skilling, ligesaa for en Hest, et Fækreatur eller et Svin, for et Faar 1 Skilling.

Vasen.

Den i 1690 anlagte Vase begyndte ved Skern Bro, gik først i sydøstlig Retning, derefter mod Øst ved Sydsiden af Skern Aa, indtil den tog lige Retning mod Syd op mod Tarm By. Først gik den over en høj Eng, der kaldes „æ Lejr“. Engen er ret ujævn, med smaa Lavninger nær ved hinanden. Efter Sagnet skal Svenskerne herfra have beskudt Lundenæs. I Følge Pontoppidans danske Atlas byggede de tyske Grever Fæstning her mod de danske 1340; men de tyske blev 2. Maj slagte af Niels Ebbesen.

Mellem „æ Lejr“ og Heden var de to Broer — Krøjbroer. En Eng nær ved kaldes Krøjklink. Lundenæs Slot laa paa en stor Vold — „æ Wolder“ — mellem Skern Aa og Sønder Omme Aa.

Indtil Slutningen af 40erne gik Færdselen ad den gamle Vase, men det var trang Vej op over Heden og videre sydpaa ad Varde. Naar Sandet blev for løst og opkørt, kom Folk fra Nabosognene — hvert Sogn havde sit Stykke at holde vedlige — for at jævne;

undertiden kom de med et Læs Lyng, som bredtes ud i Hjulsporene og dækkedes med Sand; det var jo saa meget godt, men træls for „de sølle Bæster“.

Tarmboerne solgte det Korn, de kunde undvære, til Kornhandlerne i Varde, og det blev ikke saa faa Læs fra en Gaard; thi mere end 4 Tdr. Rug kunde ikke køres ad Gangen. Vognene kunde næppe holde til mere, naar det vides, at Jernbeslaget paa Vognene var meget sparsomt. Der var ikke Ringe om Hjulene, og det øvrige Beslag var derefter. Længere frem i Tiden blev Hjulene beslaaet med „Skinner“. Mændene fulgtes ofte ad, naar de skulde „te Waar“ — maaske 3—4 i Følge. For at spare paa Udgifterne havde de deres „Melmad“ med og en Dram i Flasken, og de undgik nok ogsaa at tage i Kroerne; i det Sted gjorde de Holdt et eller andet Sted under Vejs. Paa Horne Hede er en Høj, som de kaldte „Biedhyw“, hvor der gjordes Holdt. Hestene fik et Stykke Brød og en Visk Hø, Mændene en Melmad og en Dram. Saa kunde man igen. Det var især i Foraarstiden, at Færdselelsen var stor. Naar „æ Stuhddrøwt“ begyndte, kom store, sort-brogede Stude med lange Horn, undertiden flere Drifter om Dagen, og „æ Kovvelhæst“*) kom ret jævnlig, og endelig Svinedriverne med Flokke paa op mod 50 Svin. Driveren gik ofte foran Flokken med en Taske fuld af Brødstumper, som han nu og da lod falde til Svinene, der saa kom gnaskende nok saa tro bagefter ham. Men det kunde ogsaa ske, at en saadan Flok tog til „o skjenn“. Blev f. Eks. en af dem bange og udstødte et forskrækket „Øfh“, fór de alle fra hinanden som vilde Dyr, og da var det ikke nemt at faa dem samlet igen. Det kunde ogsaa ske, at en eller flere løb, til de „støwt“ — faldt døde om.

*) Kobbelleste.

Færdselen gik ikke med Jernbanefart. Man gav sig god Tid, ogsaa i Kroerne, hvor der var Staldplads til „æ Kovvelhæst“ og „æ Swyndrøwt“; men naar der kom en „Drøwt Stuhd“, og de kom ud mellem Hedeban-kerne, f. Eks. i Broersbøl, hvor der var dybe Lavninger med Læ, bar Driverne Hø ud til dem, og snart laa hele Flokken i Ro og Mæg. Driverne fik „Nædder“ og 1 Pægl Brændevin i Flasken; thi de maatte skiftes til holde Vagt. Om Morgenen efter „Davren“ drev de videre — til Læk, „Issehov“ eller Husum. Lidt søndenfor Broersbøl Kro er en efter Egnens Forhold dyb Dal, „Nærrild Dal“, hvor der i gamle Dage har været en Landsby „Nærrild“. Landevejen gik gennem Dalen, og Sagnet melder om, at der en Gang er øvet et Mord. Prangerne eller „æ Kjømmænd“ havde Penge, naar de vendte tilbage fra en Tur i „æ Sønden“. En Heste- og Studepranger, som var paa Hjemvejen, blev i Nærrild Dal overfalden af en anden Pranger og skudt. De havde maaske fulgtes ad. Morderen udplyndrede den døde og skjulte ham i et Mosehul i Nærheden. Han blev imidlertid lidet glad, da han opdagede, at alle de Penge, den myrdede havde, var 7 Gylden, som fandtes i hans Vadsæk. Der gik nogle Aar hen, uden at Folk kunde komme efter, hvem der havde øvet denne Udaad. Ja, der var ikke engang Sikkerhed for, at der var øvet nogen saadan, da den myrdedes Lig var gemt i Mosehullet. Da skete det engang, at Morderen kom ridende til Broersbøl Kro, og som han sad ved Bordet i Krostuen, kom der en saadan Tunghed over ham, at han maatte lægge sit Hoved ned paa sine Arme, hvorpaa han sov ind. Stuen var fuld af Gæster, og de lagde Mærke til, at den fremmede sov meget uroligt og laa og mumlede, som om han drømte noget tungt. Tilsidst hørte de tydelig de Ord: „A skød en Kok i Nærrild

Dale, han havde 7 Gylden under sin Hale.“ Derved blev hans Misgerning opdaget, han kom i Rettens Hænder og maatte bøde med Livet.

Rimeligt er det, at denne Begivenhed har givet Anledning til den Uhygge, mange længe efter følte ved at færdes over Nærrild Dal en mørk Aften. Endnu saa langt frem i Tiden som mellem 1850–60 var en af de ridende Postkarle saa forsigtig, at han havde en ladt Pistol i Sattelhylstret, og en anden havde en tyk Knip-pel; beredt til Forsvar var de da.

Forfatteren Carit Etlar besøgte engang Broersbøl Kro. Han fortalte til den daværende Kromand, Søren Broersbøl, at han nedstammede derfra; hans virkelige Navn var Brosbøll.

Mellem Tarm og Broersbøl var desuden to Smugkroer, hvor baade Heste, Stude og Svin kunde overnatte, Trækkere og Drivere ogsaa.

Den ny Landevej.

Under et stærkt Tøbrud i Marts, Maaned 1845 væltede de to „Krøjbøer“. Vandet brød den tykke Is, Flaggerne stuvedes sammen foran Broerne, saa Strømmen standsede, og de gamler Broer maatte give sig. Om-trent ved samme Tid eller kort efter paabegyndtes Anlægget af den nuværende Landevej. Nu byggedes igen 3 Broer: en Bro noget østfor den gamle Skern Bro, over et nygravet Aaløb (Brædevinskammer-Strømmen), byggedes, „æ laang Brow“, og en over Tudstrømmen. Til Brug ved Broernes Bygning gravedes store Sten ud i „Lundenæs Volder“. Gamle Mænd i Tarm, som havde været med til dette Arbejde, fortalte, at de fandt forbrændte Havrekorn, og en enkelt Gang fandt de noget af et Messing-Dørgreb. De udgravede Sten førtes over Isen paa Slæder, trukket af Heste. Kort Tid efter dette

blev det forbudt at grave i Voldstedet. Ejeren af Lundenæs har Ret til at dyrke det.

Under Krigen 1848—49—50 gik Rygter om, at Slaverne var brudt ud og vilde komme paa Plyndringstog her op i Jylland. Da rustede Bønderne sig som bedst de kunde. Der blev smedet lange Spyd med endnu længere Skafter, og med dem samledes de til Eksercits under en eller anden Fører, en gammel Soldat eller kasseret Løjtnant. Ved Skern Bro samledes Bønderne fra Bølling Herred. Ikke alle havde faaet Lanser; men de mødte da med, hvad de havde: Høleer, Grebe, Forke o. s. v. Der er fortalt, at en gammel Mand mødte med en „Plejerslawl“. „Hvad vil Du bruge den til?“ spurgtes der. „Aah, a kan jo ett gyer ret møj, o saa tænkt a, te a kund da gaa omkring o slaa dem ihjel, der ett waa ret død.“

Slaverne kom ikke, og baade han og de andre blev fri for at bruge deres Vaaben. Senere kom Tyskerne, og da mødte Bønderne igen og brød Plankerne i Broen op; men Tyskerne stormede ikke, de gik tilbage til Tarm og begyndte at save i Bjælkerne i Kromandens Lade. Dette blev afværget og der blev gjort Udvej til Broens Istandsættelse. En af de Gange, Tyskerne var i Tarm, tog de alle Kørestudene; Bønderne skulde levere dem paa et nærmere bestemt Sted, og Tyskerne tog dem med til Skern. Der kom da det Rygte ud, at de skulde slagtes i Skern, og naar Ejeren indfandt sig, kunde han faa Skindene af dem udleveret. Dette var der da en Mand, som troede, og han gik bagefter; men der blev ingen Slagtning af, og da det blev Aften, saa kom han i Forlegenhed; han skulde nødvendigvis hjem, men kunde ikke komme gennem Vagten — „æ Kjæd“. Endelig traf han en Sprogmeister og klagede sin Nød for ham. De henvendte sig da til en Under-

officer. Sprogmeisteren forklarede ham Mandens Stilling, hvortil Underofficeren svarede: „O, Du skal straks faa en Mand med Dig gennem Vagten.“ Da kunde han tale dansk.

Postvæsenet.

Den gamle Vase gik tæt forbi Tarm Kro, en stor Bondegaard med Stuehus mod Syd, Lade i Nord, vestre Længe sammenbygget med Stuehus og Lade, østre Længe kun sammenbygget med Laden, imellem Længen og Stuehuset Gennemkørsel. I Laden en Gennemkørselsport.

Besøgende kørte ind i Gaarden. Kromanden fungerede som Postmester. Der var Postskifte. De fleste Rejsende befordredes med Ekstrapost, og Gaardmændene i Tarm havde Forpligtelse til at besørge denne. Turene gik i Omgang. Kromanden førte en Liste over Turene; naar Nr. 1 havde kørt, sendtes Bud til Nr. 2, at nu stod han „for Tur“. Nu vidste han sig ikke sikker hverken Nat eller Dag for, at der kunde komme Bud om, at han skulde køre til Varde eller Ringkøbing. Vogn og Seletøj gjordes i Stand snarest. Havde en rejsende selv Vogn, lød Budet: „Du skal i „Forspænd“; var det en Kaleche eller lukket Vogn, skulde der 4 Heste for. En Gang om Aaret indvarsledes til Mønstring, og Køretøjerne blev efterset, om de var i forsvarlig Stand, af en af Postvæsenet dertil beskikket Mand.

Vognene var, som Bønderne dengang brugte dem, uden Fjedre med Fjællekasse eller Fadning, „Bøwlaagestuel“, og en „Uhnskrin“, grønt malede, og paa Baggavlen et gult malet Posthorn.

Tarm Kro var den af rejsende mest søgte mellem Varde og Ringkøbing. Under Postskiftet søgte de rejsende indenfor, og fo. deres Skyld var der altid god

Forsyning af, hvad de kunde ønske sig, og det baade af Mad og Drikke.

En gammel, net og hyggelig Svigermoder besørgede til en Tid Opvarningen. Da kom engang et Par unge „Probenreutere“ — Handelsrejsende — og bestilte Middagsmad; „men“, føjede de til, „lidt Skidt“. Dette var den gamles Ære for nær, men hun sagde ingenting; hun gik ud i Køkkenet og kom tilbage med lidt Tørvesmuld paa en Tallerken, satte den paa Bordet ved Siden af Maden, idet hun sagde: „Ja, no ska Di væh saa gue o ta te Dem atter Behag.“

1652 blev en Gaard i Sneum henlagt til Postvæsenet. I dette Aar blev Postvæsenet ordnet mellem Ribe og Ringkøbing; fra Ribe førtes Posten til Gredstedbro, hvorefter en Postbonde førte den til Tømmerby og derfra til Varde, Tarm, Ganer, Lem og Ringkøbing. Lemvig og Holstebro fik ingen Post; de maatte selv hente den i Ringkøbing. I de tre Købstæder indsattes Postmestre. Et Brev fra Ribe til Varde kostede 3 Skilling, fra Ribe til Ringkøbing 6 Skilling, fra Varde til Ringkøbing 4 Skilling.

1840 sendte 23 Mænd fra Tarm Andragende til Stænderforsamlingen i Viborg om Lettelse med Hensyn til Ombæring af Breve.

Et Cirkulære af 28. Marts 1848 meddelte Skern Postkontor, at der Lørdag Formiddag Kl. 6 afgaar en Brevpost fra Kolding over Ribe til Holstebro. Torsdag Eftermiddag Kl. 3 afgaar en Brevpost fra Holstebro over Ribe til Kolding. Denne ridende Post skiftede ogsaa i Tarm. Mellem Tarm og Varde besørgedes den i flere Aar af to Gaardmænd, der hver havde en Tur. En „Pakkepost“ kørte en Gang om Ugen, og havde Plads til 4 Personer foruden Kusken og Postføreren; denne skulde nøje vaage over, at Kusken ikke besørgede Pakker

og Breve for egen Regning og at „Timesedlen“ overholdtes. Med denne Post kostede Turen fra Tarm til Varde 1 Rdlr. 68 Skilling, til Ribe 3 Rdlr. 44 Skilling.

Da den ny Landevej endelig blev farbar mellem Ringkøbing og Varde, afløstes den ridende Post og Pakkeposten af „æ Dillesjangs“ — Diligence. I den første Tid kørte den kun to Gange om Ugen, senere kom den til at køre hver Dag. 1875 aabnedes Vestbanen. Nu kom der Fart i Trafikken.

Det var undertiden strengt nok for den kørende Post at holde Timesedlen, der bestemte Tiden for Kørslen; men værst var det for Hestene. En Postkusk fra Tarm beskyldtes for, at han kørte for haardt, og det syntes Drengene i Skern ogsaa; de lavede en Vise og sang:

„Laust Madsen med sin blanke Hat,
han rask ad Vejen farer,
han stram i Tømmen holder fast,
han ej paa Pisken sparer.“

Tarm By efter 1850.

Allerede før Arbejdet paa den ny Landevej tog sin Begyndelse, byggedes i Forventning om, hvad den vilde fremme. Den første Nybygger var en Bager; han kom fra Skærbæk i Nordslesvig, købte Byggeplads og byggede, hvor man mente, at Landevejen vilde komme; men den gik et Stykke uden om. En Farver ventede til Landevejslinien var der. Den gamle Apoteker Rasmussen kom ved samme Tid til Tarm og vilde købe Byggegrund, efter at han forgæves havde forsøgt det i Skern. Det fortaltes, at Manden i Skern ikke vilde sælge Jord til Apotekeren, for, sagde han: „Æ Apoteker kund gjahn væ ve o go o æ Sown.“

Det blev et stort Gode for Tarm By, at daværende Sognefoged Bojle Olesen vilde sælge den Jord, Apo-

tekeren ønskede; saameget mere, som det havde tilfølg, at Lægen, som da boede i Skern, nu ogsaa flyttede til Tarm. Efterhaanden kom flere Haandværkere og Købmænd og bosatte sig. En Gaardmand, Jens Bisgaard, huede ikke, at der byggedes saamange Huse. Han sagde engang: „Skal dette blive ved, ender det med, at vi skal have et Fattighus saa langt som „fræ æ Kjærk o te æ Jordmor“ — ca. 1000 Alen. Han var hange for, de Folk „skuld go o æ Sovn“.

Efter Banens Aabning 1875 tog Byggeriet stærkt til. Nu er der foruden mange Forretningsbygninger bygget en smuk Kirke ved Siden af den store Realskole med det sjældent smukke Anlæg omkring, saa begge tilsammen er en stor Pryd for Byen. Desuden er der Amtssygehusene, en stor Kommuneskole, en teknisk Skole, Mejeri, Savværk og en Stolefabrik.

Udenfor Byen er en Plantage paa 120 Tdr. Land. Flere Aar før Tanken om Plantagen kom frem, havde den gamle Lærer J. Rasmussen opfordret Bymændene til at tilplante Sandbrinkerne nordfor Byen; men da var Interessen for Plantningssagen ikke vaagnet.

I Aaret 1887 tog Distriktslæge Kampmann, Sagfører Jensen og Købmand S. Chr. Pedersen (Sønderskov) Tanken op; de fik dannet et Aktieselskab. De før nævnte Sandbrinker tilplantedes først, senere beplantedes Heden. De samme tre Mænd dannede Aktieselskabet „Tarm Realskole“, der byggedes samme Aar. Efter at have gaaet i nogle Aar, solgtes den til nuværende Forstander Madsen-Mygdal.

Skolevæsen.

Indtil Aaret 1838 var der ingen Degn i Tarm. Kirkesangen besørgetes af Degnen i Lønborg; han agede med Præsten til Egvad Kirke.

Der holdtes Skole i et lille Hus i den østre Del af

Sønderbyen. En Bondemand, Lars Espens, var Lærer, og Skolen gik efter den Tids Fordringer rigtig godt, saa Læreren endog engang ved en Bispevisitats fik megen Ros af Biskoppen. Lars Espens var en from Mand, venlig i sin Færd og kærlig mod Børnene. Var der noget i Vejen med et Barn, straffede han det med, at han kylede sin røde Lue hen til det, som det saa maatte hen til ham med. Han havde ikke langt til Kirke og kom der ogsaa hver Søndag. En Søndag midt under Gudstjenesten kom en Mand ind ad Kirkedøren og raabte: „Lars Espens Gaard brænder!“ Lars var tung-hør, han hørte det ikke. Præsten sagde kun: „Ja, lad os saa i Guds Navn slutte Gudstjenesten for i Dag.“ Lars var den sidste, der kom ud af Kirken. Da han ser Folk løbe saa rask afsted, siger han: „Hva æ der ve'et?“ „Din Gaard brænder“, siger de. „Nu, ja, det er værst for min gamle Fader, der sidder der hjemme, han brænder saa ow, og det er han ikke tjenlig til; a foer nok en Goer ijen.“ Liget af den gamle fandtes ved Siden af Kakkellovnen.

Efter denne Ildebrand blev det Skik, at Kirkesangeren gik ud af Kirken under Prædiken for at se sig om.

Jørgen Rasmussen er født i Strib den 25. August 1811 af Smaakaarsfolk. Forældrene døde, da han var ni Aar gammel, og han kom derefter til en Farbroder, en streng Mand. Han sendte ham engang ud i Snevej, og Dren-gen var da nær omkommen. Han kom senere til at tjene paa en Herregaard, hvor han forløftede sig og fik en Skade i den højre Arm, der blev krum og stiv, saa han ikke kunde bruge den, naar han spiste; men han kunde føre Pennen. Han kom saa i Huset hos Præsten Ascanius i Vejlbj, der forberedte ham og holdt ham paa Seminariet i Skaarup i to Aar; saa forlangte Præsten, han skulde gaa op til Eksamen, vel fordi han

ikke vilde betale for ham længere. I Juni 1834 dimitteredes han fra Seminariet med Karakteren: „Duelig“. Havde han faaet Lov at blive paa Seminariet et Aar længere, vilde Dimissionsattesten sikkert have vist et andet og bedre Resultat. I Juli Maaned 1834 fik J. R. Ansættelse som Lærer ved Thornum Skole i Lintrup Sogn. 1. Maj 1835 beskikkedes han som Lærer ved den private Skole i Gamst, Andst Sogn, og 28. November 1839 kaldedes han til Lærer ved Tarm Skole og Kirkesanger i Egvad Kirke af daværende Ejer af Lønborggaard og Egvad Kirke. Selve Kaldsbrevet kan maaske have nogen Interesse:

CHRISTIAN FREDERIK OTTO
BENZON

Hans kongelige Majestæts Kammerjunker samt Besidder af Lønborggaard og Lundenæs med underbyggende Bøndergods og Kirker gjør vitterligt, at da Egvad Sogn nu skal have sin egen Kirkesanger, og da det efter Skoleanordningen af 29. Juli 1814 tilkommer mig som største Lodsejer og Ejer af Egvad Kirke med jus patronatus et vocandi at besætte dette Embede, saa kalder og beskikker jeg herved Hr. Seminarist Jørgen Rasmussen fra Gamst til Kirkesanger for Egvad Sogn og Skolelærer for Tarm Hovedskole, da han saavel med sin Dimissionsattest fra Skaarup Seminarium af 7. Juni 1834 som andre befalede Attester har godtgjort for mig at have de allernaadigst befalede Kundskaber til at kunne forestaa Kirkesangen og Skolelærerembedet i bemeldte Egvad Sogn, skal bemeldte Jørgen Rasmussen beholde dette Embede saalænge han lever og samme med Troskab, Redelighed og Orden forestaa, med de Rettigheder og Forpligtelser, som den for bemeldte Embede approberede Plan bestemmer.

Jeg holder mig saaledes forvisset om, at bemeldte Jørgen Rasmussen stedse med Flid og Troskab i enhver Henseende vil opfylde og efterleve de kongelige Anordninger samt hans Foresattes Bydende, alt med Hensyn til Kirkens og Skolens Tjeneste.

Forøvrigt har Hr. Jørgen Rasmussen at melde sig hos Højædle, Højærværdige Hr. Biskop, Ridder Tage Müller i Ribe for derfra at modtage Collats.

Lønborggaard, den 28. November 1838.

I Kammerjunkerens Fraværelse efter Fuldmagt
som Godsforvalter:

Esmann,
Landvæsenskommissær etc.

Det var lidet tiltalende Forhold, de unge Lærerfolk drog ind til, da de skulde fæste Bo i Tarm. Lærerbolig var ikke bygget — mærkeligt nok — og de maatte tage til Takke med en Aftægtslejlighed i en Gaard, indtil Skolebygningen 1839 blev færdig.

Det er fortalt, at ingen af Gaardmændene vilde sælge Jord til Skolelod. Jorden blev dog købt, og med nogen Besvær kunde der fodres og græsse 2 Køer ved Hjælp af et vist Antal Skippund Halm og Hø, som Beboerne skulde levere. For at faa en nogenlunde god Køkkenhave, blev et mindre Jordstykke uddybet, og ca. 1 Alen af Sandbunden kørtes sammen til en Høj i et Hjørne af Haven. Træer plantedes; men 10—12 Aar efter var de ikke komne ret vidt, en Del stod helt i Stampe. Det var ikke at undres over, at Fynboen havde vanskeligt ved at føle sig hjemme under disse Forhold, og det varede længe, inden han følte sig nogenlunde tilfreds. Han havde Trang til at udvide sine Kundskaber, og da særlig i Kemi. Provst Jungersen, Dejbjerg, var den første, han talte med om Lysten, han havde til at

lære Kemi, og hos ham havde han det første Kursus. Han lærte sig Tysk og Fransk, saa han kunde læse videnskabelige Bøger paa disse Sprog.

Den 29. Maj 1857 indgav J. Rasmussen Ansøgning til Kultusministeriet om Understøttelse, for at han kunde uddanne sig i Kemi og gøre sig skikket til at overtage Undervisningen i dette Lærefag ved den højere Bondeskole i Staby.

I Svarskrivelsen hedder det:

„Ministeriet skal tjenstligst anmode Dem (o: Herredsfogden) behageligst at lade Andrageren tilkjendegive, at der bevilges ham en Understøttelse til det nævnte Øjemed af 120 Rdlr., samt en Hjælp af 20 Rdlr. til Rejsen frem og tilbage.“ Og tilføjes: . . . „forsaavidt han behøver yderligere Tilskud, vil dette mulig blive bevilget.“

Vinteren 1857—58 havde J. Rasmussen Kursus paa Groth og Ørsteds kemiske Laboratorium i København og fik desuden privat Undervisning af Professor Julius Thomsen og Professor Forchhammer. Fra dem alle foreligger de bedste Vidnesbyrd „for den Flid og evnerige Dygtighed, han under Kursuset har vist at være i Besiddelse af.“

Kultusministeren, Biskop Monrad, sagde engang til ham: „Det er netop en Mand som Dem, vi kan bruge.“

Ifølge Skrivelse fra Bølling-Nørre Herredskontor af 10. Oktober 1859 meddeles J. Rasmussen, at Ministeriet ifølge Erklæring af Skoledirektionen for Nørre Horne m. fl. Herreder har bevilget J. R. en Understøttelse paa 200 Rdlr. af det ved Finansloven bevilgede Tilskud af Sorø Akademis Midler til højere Bondeskoler.

Den 10. Juli 1864 gav Sognepræsten, Pastor Jeger, ham en varm anbefaling for hans Lærervirksomhed, og for „at han foruden sin Skole med megen Opofrelse

af Tid har arbejdet for at bibringe ogsaa de ældre Indsigt i Naturvidenskaberne, hvortil han er udrustet med fortrinlige Evner.“

Ifølge Skrivelse fra Ministeriet af 4. Oktober 1864, tilstaas J. R. 20 Rdlr. i Rejsepenge og 1 Rdlr. om Dagen i 4—6 Uger til Ophold i København under et Kursus i Nivellering og Landmaaling.

Efter at have gennemgaaet ovennævnte Kursus, begyndte han en Landboskole i Tarm, hvortil Apoteker Rasmussen afgav Husrum. Bølling-Nørre Herreders Landboforening støttede Skolen og bidrog 50 Rdlr. til Løn for en Andenlærer.

Justitsraad, Stiftslandinspektør J. Fløe var i Bestyrelsen for Skolen og tillige dens Tilsynsmand. Som saadan gav han i Forening med Møller Jens Hansen en Erklæring om Skolens Ledelse, hvori de siger, at „de har haft Lejlighed til at lære J. Rasmussen at kende som en Mand med rig Kundskabsfylde, Arbejdsdygtighed og Evne til at lære fra sig i ualmindeligt Omfang. Desuden har han holdt Foredrag i ovennævnte Landboforening, i Varde og Herning. Det er klart, han har vist megen Opofrelse i Almenvællets Tjeneste.“

I Aaret 1906 udkom Bogen: „Bølling-Nørre Herreders Landboforening gennem 50 Aar“ ved H. Okholm, Bøllinglunde, tidligere i mange Aar Foreningens Formand. Deri meddeler han, „at J. Rasmussen en kort Tid var Formand for Foreningen, og han var ikke saa lidt af en Lærd, navnlig havde han betydelige Kundskaber i Kemi. Som saadan havde han i mange Aar Understøttelse, og holdt en Mængde Foredrag, særlig for at oplyse Folk om, hvad Landmændene kunde lære af Kemien. I sin Formandstid foranledigede han Landboforeningsmøder afholdt flere Steder i Jurisdiktionen, hvor der forhandlede dels landøkonomiske, dels kommunale Emner.

Sædvanlig blev der af Landboforeningen afholdt 4 Møder om Aaret, mest i Kredsens Udkanter, og i en lang Aarrække var det næsten altid den for sin varme Interesse for Landbrugets Fremme bekendte Lærer Rasmussen i Tarm, der var Indleder. Ad den Vej er der udsaaet megen landøkonomisk Oplysning.“

J. Rasmussen var en udpræget dygtig Lærer, som Børnene holdt meget af og havde Respekt for. Disciplin havde han let ved at holde uden Brug af „Tampen“; han havde den, men den saas sjælden. Ramseriet huede han ikke. „Fortæl med dine egne Ord“, sagde han. For den konfirmerede Ungdom holdt han Aftenskole i mange Aar og underviste da særlig i Kemi, Dansk og Geometri.

J. Rasmussen var meget afholdt af Beboerne, og gerne rakte de ham en hjælpende Haand. Da han i Vinteren 1857—58 fik tilstaaet det foran nævnte Kursus, skulde han have en Vikar, og for at det kunde blive ham saa billigt som muligt, fik Beboerne det ordnet saaledes, at en gammel Bondemand, der tidligere havde været Vinterlærer, blev antaget; og med ham ordnedes det saaledes, at han skulde gaa rundt i Skolekredsen og have Kost og Ophold et vist Antal Dage paa hvert Sted. Det var et Offer for Beboerne og ikke mindst for Børnenes vedkommende; men Læreren vilde man hjælpe.

1876 søgte J. Rasmussen sin Afsked; Helbredet var ikke godt, han trængte til Hvile efter det ualmindeligt virksomme Liv, han havde levet. Han købte et Hus i Byen, og der boede det gamle Lærerspar de første Aar; men Helbredet blev ringere for dem begge og de flyttede da til en Datter i Skern, hvor han døde i Sommeren 1883, faa Dage før han fyldte 72 Aar. Han blev begravet paa Egvad Kirkegaard, hvor en mindre Mar-

morplade viser hans Grav. Enken flyttede senere med Datteren til Aarhus.

Jørgen Rasmussens Eftermand, Lærer Mortensen, havde Embedet til 1889. Nuværende Lærer, Jørgensen, kaldedes $\frac{1}{9}$ samme Aar*).

Fra det daglige Liv.

Langs med Bækken Byen igennem er et smalt Engdrag, og ned mod dette laa Gaardene, de sydfor Bækken med Stuehus mod Nord, og de nordfor Bækken med Stuehus mod Syd. Paa enkelte Undtagelser nær ligedan indrettet. En lille Forstue, stor Dagligstue, et lille Sovekammer og en Storstue — „æ Stuestow“ —, og udenfor denne to smaa Gæstekamre. Mellem enkelte af Beboerne var det Aftale, at de skulde se efter hverandres Lys de hellige Aftener. For Eks.: Laust Hansens maatte ikke tænde Lys Juleaften, inden de først saa Knud Møllers havde tændt — de boede paa hver sin Side af Bækken —, og omvendt var det saa Nytaarsaften.

Om Vinteraftenerne tændte man i Reglen ikke Lys før Kl. 6; det gjaldt om at spare, saa Beholdningen af Lys kunde strække til Aaret om.

I Mørkningen strikkede Kvinderne, og Manden eller Karlen maatte godt vinde „en Tén“, saa Rokken var ledig til at spinde paa, naar Lyset blev tændt. Snakken gik godt under dette; der var meget at fortælle om, ikke mindst fra Overtroens Verden. Naar saa Lyset var tændt, begyndte Konen at spinde, Pigen kartede, Karlen og maaske ogsaa Manden snoede Simer. Kom der fremmede og der ellers var Lejlighed, kunde det enkelte Steder godt blive til en lille „Ped og Mavr“. I Begyndelsen af 50erne brugtes hjemmestøbte Talglys, men i

*) Om Tarm Skole 1741 se Hardsyssels Aarvog IV. S. 223.

Tiden før var den trekantede Tranlampe almindelig. Naar Lyset var nedbrændt, blev den sidste Stump sat paa en „Profit“ — en rund Pind med en lille Kop af Blik og tre Spidser af Jerntraad til at sætte Lysestumpen imellem. Skulde Konen i Køkkenet med Lys, havde hun en „Praas“ — noget ligt en Lysestage, men med et Stykke spiralformet Jerntraad i øverste Ende. Stagen var omvunden med tvundet Lysgarn, der var dypet et Par Gange i smeltet Talg; dette vikledes opom Spiralen og kunde give et sparsomt Lys. Skulde det være rigtig pænt, f. Eks. til Jul, kunde det hænde, den blev dypet i Voks tilsat med Farve, rød eller grøn; den kaldtes da „Vokspraas“. Under Aftenarbejdet havde hver sin bestemte Plads i Nærheden af den store Bilæggerovn. Lyset stod paa det lange Bord, saa nær som muligt, og var der Børn, som skulde læse Lektie, sad de paa Bænken og maatte se ved det samme Lys.

Gulvet i Stuerne var af stampet Ler, enkelte Steder var der Bræddegulv i Sovekamret. I Dagligstuen var fast Bænk hen under Vinduerne, foran var et langt Bord med lang Skammel udenfor; men af Stole var der kun faa. Alkovesenge med „Omhæng“ eller „Skodder“ fandtes alle Steder.

Markeder.

Som Mærkedage for Tarmboerne kan særlig nævnes de to Markedsdage om Foraaret i April og om Efteraaret i September. Foraarsmarkedet gjaldt fornemmelig Handelen med Heste og Kvæg, men foruden dette var der meget mere til Forhandling, og endnu mere var der til Markedet i September. Dagen før kom „Markeds-gæster“ fra Varde og Ringkøbing, ja endog fra Købstæder langt borte. De kom med store Læs, Telte, Kister og Kasser fulde.

Herredsfuldmægtigen mødte som Politi, ordnede Stand-

pladserne og tog mod „Standpenge“. Det var ikke altid tilfredsstillende med den Anvisning af Teltplads. En rigtig misfornøjet gik engang og bandede over den Fuldmægtig: „Ja, de siger, han er Fuldmægtig; men jeg siger, han er mægtig fuld.“ Naar Bagerne var kommen saa vidt, at de havde faaet lukket op for Kisten, fik Konen Kagekurven paa Armen og gik fra Dør til Dør og solgte. Honningbrød var især „gjøv“.

Næste Formiddag kom Folk kørende fuldt tillæsedede, unge og gamle; Tjenestefolkene og Børnene var ofte med. De unge samledes efterhaanden til Dans i de tre nærmeste Gaarde, hvor der hvert Sted var en „Stuestow“, særlig til dette Brug. Engang imellem sluttede en Del unge sig sammen til en Tur op paa Markedet; de dannede da en Kæde, tog hinanden under Armen, hver Karl med sin Pige, og da kunde det nok hænde, Gud Amor drev sit Spil.

Der skulde ogsaa gøres Indkøb. Der var en hel Gade af „Kramboder“, Manufakturhandlere med „Alkram“, Buntmagere, Skomagere, Pibedrejere, Sadelmagere, Rebslagere o. s. v. En Tværgade med „Punstelte“, vel forsynede med Drikkevarer, og med Skam at melde var en Del af disse „Ølbue“, som de ogsaa kaldtes, pynkede med „Flag paa Stang“ over en Flok berusede Gæster. Udenfor Teltens Rækker var lange Rækker af Vogne med Frugt, Gavntræ, Træsko, Jydepotter — „swot Kaarwon“ og „rød Kaarwon“. For manges vedkommende gjordes Indkøb til Aarets Forbrug.

En Markedsdag, som den i Tarm i September Maaned med godt Vejr, var noget af en Folkefest. Her mødtes man langvejs fra med Slægtninge, Venner og Bekendte, og der drøftedes Dagens brændende Spørgsmaal. Ogsaa Tvistigheder ordnedes, om ikke paa anden Maade, saa ved Slagsmaal.

Smugleriet.

Lidt vestfor den gamle Landevej laa i „æ Sønderbøj“ en Gaard, hvor Bissekræmmere holdt til, naar de kom „aa æ Sonden mæ Kram“. Derom har en gammel Mand, der var født paa Gaarden, fortalt: „Jeg husker, fra jeg var lille Dreng, at der kom 4 eller 5 Bissekræmmere og logerede hos os. Jeg var bange for dem; de havde altid saadan noget formummet Snak, som jeg ikke maatte høre og heller ikke forstod. De havde selv Vogn og et helt Læs „Kram“; det var smuglet over Kongeaaen. De lejede min Broder til at køre for sig, naar de kom til os. Engang, de var hos os, kom der lidt før Aften Bud fra Mads Hallums, vor nære Nabo, at Kontrollørerne var kommen dertil for at blive om Natten. Det saa ikke godt ud for Kræmmerne. Deres Kram stod i vor nordre Port. Hvad skulde de gøre? Per Hestbjerg kom i min Faders „dawle Klæjer“, Knæbukser, hvide Hoser, en Faareskinds-Trøje, og fik den sølvbeslagne Pibe tændt. Han gaar saa op til Mads Hallums, faar sig en Dram og et Glas Øl og kom i Snak med „æ Kontrollører“. I de Law fik min Broder spændt for og kørte over Korbæk til Kyvling med Krammet, og Kræmmerne hytted sig.

Engang senere havde det samme Law Kræmmere faaet et Læs Kram smuglet over Kongeaaen, men de blev indhentet af to ridende Kontrollører. Per Svejdal sad ovenpaa Læsset med en Tyreknippel i Haanden, og da den ene Kontrollør kom hen til Vognen, slog Per Svejdal til og ramte ham, saa han faldt og var død. Den anden Kontrollør saarede deres Hest og red bort. Kræmmerne fortsatte deres Kørsel nordpaa med den saarede Hest, indtil den ikke kunde mere. De begravede den i en Mose. De blev anholdt, og længe var de arresterede i Ringkøbing, men Politiet kunde ingen

Vegne komme med dem, og de blev løsladte. Senere bosatte de sig i Eggen mellem Holstebro og Lemvig, men det gik dem ikke godt.“

Fiskeri.

For 70—80 Aar siden var det almindeligt, at Gaardmændene skulde til „æ Gaf“ efter et Læs Havfisk — ca. 20 Torsk, 20 Snese Hvilling og nogle Smaafisk. Som Regel var det i Forvejen bestilt ved „æ Fisklævver“ — Løber. Det var en Mand, som om Vinteren gik omkring i Sognene og tog mod Bestilling paa Havfisk. Naar Fisketiden engang i Foraaret kom, samledes Fiskerne ved Nymindegab og gik derfra ud paa Fiskeri. Nu var det saa Løberens Sag at faa Folk til at komme efter den bestilte Fisk; de skulde helst være der, naar Fiskerne kom til Land. Som oftest havde Bønderne Naturalier med til Betaling, i hvert Fald for en Del: Rug, Kartoffler, en Kurv med Fødevarer, kogte Æg, Mellemmad, Vafler og — Brændevin, som det nu „ku by sæj“. Naar saa Fisken kom hjem, blev der Travlhed med Rengøring; noget skulde bæres hen til Naboerne, som ingen Fisk havde faaet, et Torskehoved og et Par Hvillinger til hvert Sted; ogsaa til de fattige blev der baaret hen.

Brændevinsbrænding.

Lidt længere tilbage i Tiden var Brændevinsbrændingen i Hjemmene almindelig. Redskaberne dertil var for det meste af Kobber; enkelte hjalp sig ogsaa med „Brændevinstøj“ af samme Slags, som Jydepotterne var lavet af.

Da Hjemmebrændingen blev forbudt, var det vanskeligt med det Brændevinstøj. Kontrollørerne kom og gjorde Husundersøgelse; fandtes det, tog de det med sig, og maaske fik Ejeren Mulkt. Men Befolkningen

stod sammen om at hjælpe hinanden; kom Kontrollørerne til Byen, gik der Bud fra Gaard til Gaard, og Brændevinstøjet gemtes. I hver Gaard var en stor Bageovn, og bag ved eller ovenpaa den var et hemmeligt Rum med Adgang ved en Lem i Loftet.

Søren Møll i „Gaahd“ (Gade) var „udspisset“ (meldt). Kontrollørerne kom uventet, men Søren Møll forstod at tage imod dem. „Har du Brændevinstøj?“ spurgte de. „Ja, de haar a“, sagde han, gik hen til „Skænken“, tog Brændevinsflaske, Glas og Smaakager og satte paa Bordet. „Vær nu saa gue.“ Kontrollørerne tog mod Forfriskningen, og imens gemtes Brændevinstøjet.

Herredsfogden i Skern kom i Besøg hos Præsten i Nabosognet og blev derved kendt med Præstens Nabo, en større Gaardmand, og de gik paa Jagt sammen. Engang havde Herredsfogden sin Søn med, en Dreng paa 10—12 Aar. De kommer hen til Gaardmanden, og Drengen gaar ud i Bryggerset. Derude har gamle Mor Brændevinstøjet i Brug, og Drengen siger: „Kjesten „brenner“ nok i Daw.“ „Nej, mi Sæl gjør a ett, a brøgger.“ Drengen gaar med paa Jagt; kommen udenfor Gaarden siger han: „Faer, di brenner i Daw.“ „Hold din Mund, Dreng!“ fik han til Svar. Kjesten beholdt „æ Brændvinstøj“.

Hedebrande.

Nord og østfor Byen var og er tildels endnu en stor Hedestrækning. Gaardmændene i Tarm havde hver sin Lod, og derfra fik de saa at sige alt Brændsel. Klynejord havde de kun lidt eller intet af. Tørvene samledes i en „Tørreklaad“ (Stak) udenfor Gaarden. De store Lyngtørv var ret godt Brændsel paa de vide og aabne Skorstene. Noget oppe over Ilden var i Skorstensrøret anbragt en Tværstang, „Snehdstaang“, med en Krog

De begyndte nok saa stilfærdig; men naar Aftenen kom og Husets Følk samlede, saa gik det ret livligt med Samtale og Sang, og ofte blev der spurgt: „Kan I saa syng vos en nøj Vihs?“ Jo, de havde da lige lært „jen“. „Det er nok en Pigh om i Henne, der haar dejt en.“

Som Prøve paa den Art Folkesange kan her anføres:

Aftenstjernen tindrede,
og den blide Maane
kastede sit klare Skin
over hele Kloden.
Ak! hvor mit Hjerte hævede sig,
paa min Ven jeg tænkte,
og jeg bad saa inderlig.
Gud mig ham vilde sende.

En anden, maaske af samme:

Paa Stand jeg begynder en Sang til min Ven
der mangler, jeg ikke kan røre min Pen.
Hen til dig, min Pige,
de andre, de skrive;
men jeg maa dog dølge,
hvad jeg skrive vil
hen til dig min sødeste Engel og Diel.

En anden Forfatter letter Hjertet og synger:

Ak, var jeg en Kavalér ud af min Stand,
da vilde jeg prøve mine Skøjter paa Vand,
da vilde jeg svinge
som Fuglen paa Vinger
hen for at opsøge dig sødeste Ven

Melodien gik sædvanlig i Valsetakt, og tænkeligt er det, at Visen lagdes efter Dansemelodien, som vedkommende har syntes særlig godt om. Viserne blev ofte sunget under Dansen. Længere frem i Tiden fandt „Bojsens blaa Sangbog“ ud til enkelte Hjem, og nogle af dens Sange afløste de hjemmelavede.

Af de her anførte Prøver og andre, kan nu kun lidt erindres, og det synes, som Viserne nærmest stammer fra Sognene vesterude ved Hav og Fjord. Mon ikke ogsaa Livet derude ved og paa det utrygge Hav kan vække nogen Trang til at give Tanker og Følelser Luft i Poesi?

Overtro.

Endnu omkring 1850 var der megen Overtro blandt Tarmboerne, endda Degnen havde prædiket mod den i 10—12 Aar. Og det var vel Grunden til, han en Gang mange Aar efter sagde til en ung Vinterlærer: „Det kan saamænd være det samme, hvor meget vi prædiker for Børnene mod Overtro; er Forældrene overtroiske, er og bliver Børnene det ogsaa.“

I de forskelligste Sygdomstilfælde søgtes ofte til kloge Mænd eller kloge Koner. Det var heller ikke nemt at komme til Læge, da nærmeste Læge boede i Varde, 4 Mil borte. Kun i yderste Nød hentedes Læge, og da maatte 4 Vogne afsted. Den første Vogn hentede Lægen og kørte et lille Stykke af Vejen med ham ($\frac{1}{2}$ Mil maaske) til et aftalt Sted; der var saa næste Vogn, og saa videre afløste den ene den anden. De kloge Mænd og Koner lagde ikke Skjul paa, at de kunde mere end deres „Fadervor“, og for at styrke Folk i Troen derpaa, var der som oftest noget hemmeligt forbundet med de Raad, de gav. Selv om der var lang Vej til den kloge Kone, afholdt det ikke fra at søge til hende. Blandt andre var der en meget søgt klog Kone i Himmerland — „æ gammel Nors Kuen“. Hun kunde sige Folk Besked om Sygdommen, inden hun hørte noget om den, om slemme Mennesker, som havde voldt den m. m. En Mand i Tarm søgte Raad hos hende for sin syge Kone og fik ogsaa noget Medicin med hjem. Han blev spurgt om Rejsen og om, hvad den

kloge Kone havde sagt. „Ja“, sagde han, „hun gav mig jo den Medicin; men saa sagde hun: „Naar du nu kommer hjem, saa skal du tage din Kones Særk og gaa hen til Kirken med den og slaa den tre Gange mod Kirkedøren, og saa skal du sige . . .“ Mere fortalte han ikke; „men“, sagde han, „da a hør de, tændt a ve mæ sjæl, nej, den Raah skal a rejtenok ett brow.“

Paa en af de større Gaarde i Tarm boede tre Brødre; den ældste var gift og ejede Gaarden, de to Brødre var hos ham, og de levede et vildt Liv med Svir og Drik, Banden og Skælden med Slagsmaal i Følge, naar de var hjemme; men kom de ud, og en af dem kom i Klammeri — det skete tidt —, da holdt de sammen og hjalp hverandre. Den ældste Broder døde som yngre Mand, og der var stor Begravelse; men da Kisten med Liget var sat op paa Vognen, og Kusken vilde køre, kunde Hestene ikke trække Vognen ud af Stedet. Hestene hug Skoene mod Stenbroen, saa Gnisterne sprang, men det hjalp ikke. Der gik saa Bud efter Præsten. Om ham fortælles kun, at han sagde: „Kør saa i Guds Navn“. Men Hestene kunde endnu ikke trække Vognen; saa sagde han: „Kør saa i Satans Navn“. Nu kunde de, og Ligvognen med Skaren efter kom til Kirken. Ved Graven talte Præsten over Lignelsen om den rige Mand, . . . „men jeg har fem Brødre“.

Kloge Mænd og kloge Koner var mistænkte for, at de kunde overføre en Sygdom fra det ene Menneske til det andet ved at lægge et eller andet paa Alfarvej, for at det kunde blive samlet op; den, der tog det op, fik saa Sygdommen, og derfor var man bange for at tage noget op, der kunde være Mistanke til. En gammel Kone, der var mistænkt for, at hun kunde udføre sligt, laa for Døden, men det varede for længe, og for

at fremskynde dens Komme, sattes et Potteskaar med Gløder under Sengen. Hun kunde ikke dø, uden der kom Ild under hende.

I Byen var som nævnt en Smugkro, hvor enkelte Smaahandlere havde noget Tilhold. En Aften sidder nogle og spiller Kort. Da kommer en ukendt Mand ind; han gaar hen og ser paa Spillet og faar Lov at spille med. Under Spillet falder et Kort paa Gulvet, og en af Spillerne holder Lyset ned under Bordet, mens en anden skal tage Kortet; men hvad ser de? Den fremmede havde Hestefod, og i stor Angst og Forskrækkelse smed de Kortene og løb derfra.

Der blev fortalt om en Mand, at han kunde stille et Par løbske Heste ved at sige (til den onde): „Vil du still æ Hæhst for mæ, vil a still mi Sjæl for dæj.“

Saa man en tudende Hund bagfra ud mellem Ørene, kunde man se, hvad den tudede efter.

Den, der Nytaarsaften tog tre Haandfulde Jord fra Kirkegaarden og lagde dem paa sit Hoved, kunde se, hvad der det følgende Aar vilde komme igennem „æ Stætt“, naar han eller hun stillede sig ved Siden af den.

Det sædelige og religiøse Liv.

I sædelig Henseende stod det godt til blandt Tarmboerne. En Læge kom til Tarm fra Fyn, og han sagde ved given Lejlighed: „Det er en meget sædelig Befolkning paa denne Egn; der er næsten ingen uægte Fødsler. Det var ikke saadan paa Fyn; der kan Pigerne godt sige til hinanden: „Aah, skidt! du har jo itte et Barn engang!“ Skete det, at nogen kom galt afsted, betragtedes det her som en stor Brøde, for ikke at tale om en stor Skam.

Skønt Kroen laa omtrent midt i Byen, søgtes den

ikke af Bymændene for Drikkens Skyld, lige saa lidt som der kunde være Tale om Drikkeri i Hjemmene.

Det religiøse Liv var ikke fremtrædende blandt Tarmboerne. De havde gaaet i Skole og til Præst og — lært deres Ting. Ud fra denne Forudsætning kan det muligt antages, at den religiøse Bevægelse ved Hernhutterne, som tidligere er udførlig omtalt i Aarbogen, ikke havde Tilhængere i Tarm. Flere Aar efter den i Aarbogen nævnte Optælling var der dog i Tarm nogle faa, som sluttede sig til og samledes til Møder med Udsendinge fra Kristiansfelt. Af en Familie tog 3 Søstre og en Broder til Kristiansfelt; en Søster kom hjem, blev gift og bosat i Tarm. Gudelig Forsamling holdtes engang imellem hos et Par andre Familier. Men Bevægelsen, saa lille den var, var ilde set. De opvakte — „de helle“ — var ikke Hædersnavn.

En ældre Kone, som i yngre Dage havde boet paa Gaarden hos den ene Familie, fortalte mange Aar efter, hvordan de læste, bad og sang. Selv i den travle Høbjergningstid læste og sang de ved Davrebordet, inden de kørte ad Engen. „Men“, sagde hun, „a sejer, haad den Mand et lær saa møj, te han kund ta ad æ Eng udden o løhs o sjøng, saa haad han, mi sæl, lær et skidt.“ Den samme Kone sagde til en voksen Datter, da der var dem noget imellem: „A haar holdt dig til Skuel og til Præst, og sørget for, du har faaet din Lærdom, o saa vil du endda ett awt.“ Dermed fulgte en gemen Lussing.

De fattige.

Ved Egvad Kirke var et Fattighus med fire Rum, et i hvert Hjørne af Huset, og hvert Rum havde Plads til en Seng, et lille Bord, to Stole og en Bilæggerovn af Mursten, Stenene muret paa Kant, klinet med Ler

og kalket. Naar der blev fyret tilstrækkeligt med de store Lyngtørv, kunde en saadan Bilægger give rigtig god Varme. For et enligt Menneske kunde et saadant Rum saa nogenlunde gaa an; men det hændte sig ikke saa sjældent, at en hel Familie maatte tage til Takke med det lille Rum. Skorstenen var midt i Huset, og en Indgangsdør fra hver Side ind mod Skorstenen og det lille Rum foran Skorstenen var baade Forstue og Køkken for de to Rum. Skorstenen var afskilt, saa der var to Ildsteder, et til hver Side; men to Husholdninger om et Ildsted var ikke altid saa heldig for Husfredens Skyld.

Fattighjælpen bestod væsentligst i Mælk, Korn og Ildebrændsel. Mælken maatte de fattige hente hos Bønderne. Der blev givet dem en Fortegnelse over de Steder, de skulde have Mælk, og hvor meget paa hvert Sted. Men der var stor Forskel paa Modtagelsen, de fik, naar de kom med Mælkekanden; de fattige var paa visse Steder ikke velset; derimod var der de Steder, hvor de blev venligt taget imod, givet rigeligt Maal, og undertiden kunde der ogsaa findes en lille Klump Smør i Mælken.

Fattige, som ikke fik Fattighjælp, kunde ogsaa godt faa Mælk i Kanden, naar de kom, og havde de et Par Faar eller maaske endog en Ko, saa kom de i Højbjergningen og samlede Hø, fik saa meget, de kunde bære snørt i et Reb, bar det sammen hos en Gaardmand, der efter Samlingen kørte det hjem for dem. Kneb det med Foderet om Vinteren, saa kunde de ogsaa faa nogle Knipper Halm. Der var i det hele megen Godgørenhed mod dem, der trængte.

„Smaafolkene“ i Tarm havde en god Hjælp til Husholdningen i Fiskeriet, og til Tider endog en ret god Indtægt.

Næsten alle „Smaafolk“ — Husmænd — havde en Jordlod, men ingen Drivkraft, og derfor fik de Gaardmændene til at dyrke deres Jord. En stor Del af dette Arbejde udførtes Søndag Formiddag, og som oftest var det Karlen, der maatte afsted med „æ Spænd“.

*

Af tidligere Optegnelser, som jeg til dette Forsøg paa at skrive om min Fødeby og nærmeste Omegn har benyttet, skal her nævnes:

Dr. O. Nielsen og Palle Fløe: Nørre Herreds Historie, Amtslæge Rambusch: Særtryk af Jydsk Historie og Topografi, Pontoppidans danske Atlas, en Afskrift af en Proces om Krøjbroerne, en Udstyknings-Protokol m. m. H. Okholm: Bølling-Nørre Herreders Landhoforening gennem 50 Aar og Lærer J. Rasmussens efterladte Papirer. Desuden en Del mundtlig Overlevering og en Del selvoplevet.

VESTKYSTFISKERI OG HAVFISKERE

GENNEM ET HALVT AARHUNDREDE

SÆRLIG MED HENSYN TIL HARBOØRE

Af J. GR. PINHOLT

Den Udvikling, som Havfiskeriet for Jyllands Vestkyst har gennemgaaet i det sidste halve Aarhundrede, er baade stor og gennemgribende, og navnlig i de seneste Aar har den været omfattende. Der er sket en saa grundig Forandring til det bedre, at næppe mange Erhverv kan vise noget tilsvarende. Tilmed er paa nærværende Tidspunkt Fiskeriet lige kommet ind under væsentligt nye og større Former og lagt ligesom i et højere Plan. Derfor er det næppe uden Interesse at følge dette Afsnit i Kystens Erhverv paa dets forskellige Trin, og mest udpræget turde Udviklingen være falden og fuldført paa Fiskerpladsen *Harboøre*.

For godt et halvt Hundred Aar siden hørte man kun yderst sjældent om Fiskere og Fiskeriet for denne Del af Vestkysten. Taltes der om Havfiskere, var det Folkene omkring Skagen eller fra Kysten mellem Blaavand og Sønderho; de andre jyske Havfiskere kendte man ikke stort til. Fra dem spurgte man kun en sjælden Gang og nærmest, naar de havde lidt Tab paa Menneskeliv. De var da ogsaa hensat i en afsides Egn med en karrig Natur og højst stedmoderligt behandlet af Samfundet, og de maatte med meget primitive Redskaber og kun lidet udviklede Hjælpemidler under strengt Arbejde

og mange Besværligheder dertil, tidt med Livsfare, pløje deres rige Arbejdsmark for at fravryste den Opholdet for sig og Familie.

Havfiskerne paa Strækningen mellem Nymindegab og Agger Kanal kaldtes fra gammel Tid *Havgasser*. Navnet skal stamme fra „*Havgossar*“, d. e. *Havdrenge*. Hvornaar Benævnelsen først er fremkommen og bleven almindelig, er vist ganske ubekendt. Selv kaldte de sig — som for øvrigt endnu er Tilfældet mange Steder paa den nævnte Kyst — for *Havkarle*, hvad enten de saa er gifte eller ikke, og Virksomheden kaldes at „bruge Havet“.

Den fra ældgammel Tid med Rette mest karakteristiske Type for Havfiskere for denne Del af Kysten maa dog nærmest nu siges at være forsvunden som Type. Fra omkring Aaret 1870 begyndte der en Udvikling af Erhvervet og et Fremskridt paa Materiellets Omraade (fra Ro- til Sejlbaade), en Udvikling, der stadig er bleven fortsat i stedse stærkere Tempo, og samtidig blev Landbruget ogsaa mere og mere lønnende. Disse sammenstødende Omstændigheder udviklede efterhaanden i stedse højere Grad Fiskeriet til et Hovederhverv for dets Udøvere — tidligere var det væsentlig for denne Del af Vestkysten et Bierhverv for Landbrugere og Landarbejdere. Og da Landboernes Kaar ogsaa blev Genstand for en rig Udvikling, skete der den Søndring, som nu gennemgaaende er fuldendt, at Landmand er Landmand og Havfisker er Fisker.

Naar man vil skaffe sig et Billede af Udviklingen, som er bleven vort Vestkystfiskeri til Del og kende Vilkaarene før og nu, kan man sikkert ikke med mindst Udbytte betragte Forholdene, som de har udviklet sig i Harboøre, hvor Havfiskeri har været drevet gennem Aarhundreder. Man vil derigennem faa noget Kendskab til Hovedlinierne i alle vore Havfiskeres Historie.

Standpunktet, Fiskeriet stod paa i Slutningen af Seks-tierne, var det samme, der fandtes i Snese af Aar for-ud. Man drev „Havbruget“ udelukkende med store, klodsede, fladbundede Baade paa 3—4 Tons. Fiskerbaaden, der altid benævnedes „æ Skiv“ (Skibet), var en efter Forholdene meget svær og ret ejendommelig bygget Baad, godt 10 Meter lang. Den var let flydende og derfor god at manøvrere i Havstokkens Brænding, og Typen maa siges at egne sig ypperligt til Brug under de for Kysten herskende Forhold. Den lange og høje Stævn gjorde, at Baaden klarede sig udinærket i Søen, og i Forhold til Størrelsen kunde den Slags Baade laste meget. En Fiskerbaad af nævnte Type var at se paa Udstillingen i København 1888, og en enkelt findes endnu paa Harboøres Kyst, hvor den anvendes til Dyknings- eller Bjergningsarbejder, hvortil den maa siges at egne sig fortrinligt. Men Baadene havde ogsaa deres store og iøjnefaldende Mangler, idet de kun sjældent medførte Sejl, fordi de ikke kunde sejle uden at faa Vinden agten for tværs. De var ogsaa meget tunge at ro og fordrede derfor en efter deres Størrelse alt for stor Besætning, — der skiftede fra 8 til 12 Mand. Af samme Grund kunde Fiskerne ikke gaa ud med dem, uden at Vejret var særdeles fint, og især maatte man have meget stadigt Vejr, hvis man skulde længere ud end een eller halvanden Mil.

Fiskerne sluttede sig sammen i *Lav*, en Sammenslutning, som endnu er bibeholdt. Et „Havlav“, eller som det ogsaa kaldtes „Fiskerlav“, hedder det Mandskab, som er fornødent til en Fiskerbaads — „Havskibets“ — Betjening. En Fører — „Förrimand“ — vælges blandt en af de ældste og mest erfarne Fiskere, der har vundet Mandskabets Tillid. Han udtager en Mand til at passe Sejlene, om saadanne føres med, og enhver af

Fiskerne anvises sin Plads og faar sin Aare. Føreren tager endvidere en paalidelig og kraftig Mand til at være „Stavnmand“, d. v. s. føre den forreste Aare, Stævnaaren. Og fra dette Tidspunkt underordner Mandskabet sig Føreren, der paa Havet under hele Turen har et saa uindskrænket Herredømme, saa selve Ruslands tidligere Zar vilde misunde ham.

At bringe Havskibet i Vandet var et drøjt Arbejde, som blev endnu drøjere og meget svært, naar der var nogen Brænding i Havstokken. Baaden skubbedes ned paa Forstranden med Stævnen mod Land. Alt Tilbehør bragtes derefter om Bord. Derpaa stillede Mandskabet sig langs Siderne med Ryggen under den og svingede den langsomt omkring Agterenden. Føreren gik bag-efter. Og saa gled det under en sagte Opsang: „Aah-haah-aah!“ i smaa Tag langsomt ud efter. De forreste stod snart i Vand til Midtlivs, men svang sig op over Rælingen, efterhaanden gribende hver sin Aare. Sidst kom Føreren, og saa nejede det aabne Fartøj ud for Aarerne paa de brede dybe Søer. Føreren tog det Øjeblik, da Baaden hævedes af en Bølge, til at hænge Roret.

To eller fire af Mandskabet skulde, ligemeget paa hvilken Aarstid, have Træsko, Strømper og Underbenklæder af for at vade i Vandet og faa Baaden flot; thi Fiskernes personlige Udstyr under Fisketurene var yderst tarveligt imod, hvad nu er Tilfældet. Olietøj eller Vandstøvler kendtes ikke; det kom først i Brug, da man tidligt i Syvtierne fik de kølbyggede Baade. Blev derfor de opkiltrede Underbenklæder vaade, eller ogsaa Fiskerne paa anden Maade blev blødte, maatte de sidde saaledes under hele Turen, der gerne varede mindst et halvt Døgn. Trods dette var Sundhedstilstanden ualmindelig god. Havfiskerne opnaede som

Regel en meget høj Alder og kendte sjældent Sygdom. I det hele synes Slægten forhen at have været langt kraftigere end den nulevende.

Man kunde tidt overvære slige Udfarter paa flere Steder af denne Kyst uden at se noget til ydre Andagt, saaledes som det skal have været Brug hos andre Plad-sers Havfiskere. Ellers er en saadan stille og enkel Gudstjeneste gribende og stemningsfuld under Omgivelserne, den har. Den, der skriver disse Linier, var første Gang til Havs med det ældste af Fiskerlavene for *Ferring Strand* ved Bovbjerg 1886. Da vor Baad var skubbet ned i Havstokken, Redskaber, Proviant o. desl. var skaffet ud, og Føreren havde overbevist sig om, at alt var klart, sagde han stille: „Læ vos gi' vos Guj i Wold!“*) hvorefter han gik et Par Skridt tilbage, lagde sig paa Knæ i Sandet med Hovedet bøjet helt ned i Hænderne. De andre faldt ned i Række ved Siden af ham. Et Par Minutter varede denne Andagt, ved hvilken der sendtes en stille Bøn til ham, der har Vind og Vove i Raade. Og da Revlerne var passeret, hviltes der lidt paa Aarerne. Føreren tog Hatten af; han bøjede Hovedet; de andre fulgte hans Eksempel, og der opsendtes en Tanke med Tak, fordi de var komne lykkelig fra Land.

I disse Tider var der ikke et eneste Fiskerlav, som selv ejede sin Baad. Det var gerne en eller anden Gaardmand, en Strandfoged ell. lign., der havde bekostet Baaden, og som derfor af Udbyttet fik en „Lød“ (Lod). Enhver Havkarl, der mødte uden Redskab, fik en halv Lød, idet Redskabet tog den anden Halvpart. Baadejeren var forpligtet til hvert Aar ved Juletid at gøre et Gilde for samtlige Lavets Medlemmer med deres Hustruer. Dette Gilde benævnedes „Skibbøjel“ — „Bøjel“ er i

*) „Lad os give os Gud i Vold!“

Dialekten Navnet for Gilde. Lavets ugifte Medlemmer havde hver den Pige med, som satte Mading (Bed) paa Krogene og passede Redskabet for dem; disse Piger benævnedes „Bedepiger“. At opklare eller oprede Krogene efter Fisketurene skete — og sker endnu — paa den Maade, at Pigerne eller Fiskernes Hustruer og Børn sætter et „Sæt“ Kroege — et Antal af 200 — efterhaanden paa et gaffeldannet Træstykke, som anbringes paa „Truget“ eller det Bræt, hvorpaa Krogene er skudt op og bæres til og fra Havet. Arbejdet kaldes at „mikke“, idet det gaffeldannede Træestykke kaldes en „Mikke“. Ved dette Gilde, som gerne varede et helt Døgn, sattes der gerne ret store Mængder Brændevin til Livs — den Tids Gilder gik i Hovedsagen ud paa at faa sig en Svir, hvilken Hensigt yderst sjældent fejlede for Fiskerne, da de gerne satte et for andre dødelige overvældende Antal Kaffeknægte under Vesten.

Fisketiden begyndte om Foraaret i Marts Maaned og varede til St. Hansdag. Om Efteraaret begyndte den ved Mikkelsdagstider og sluttede omkring Mortensdag. Efter den Tid blev Baadene trukne op mellem Klitterne og vendt med Bunden i Vejret (de blev „hwællet“, d. e. hvælv). Ved denne Lejlighed blev der ogsaa gerne holdt et lille Gilde („æ Hwælbøjel“), hvortil Kvinderne dog ikke var med.

Det hændte undertiden, dog ikke ret ofte, at det i December eller i Januar Maaneder kunde falde ind med stille østligt Vejr med Frost; saa maatte Baadene atter vendes om, og man fik en Eftersæson.

Hvad *Fangsten* angik, da var et Udbytte af et Par Snese „Hvilling“ pr. Mand foruden nogle Torsk at betragte som godt Udbytte paa sidstnævnte Aarstid, men i Reglen maatte man nøjes med mindre; det er Kulleren, der fiskes her for Kysten, men man har alle Tider

haft Benævnelsen „Hvilling“, og den holder sig fremdeles i den almindelige Tale.

Det var sjældent — og er det forresten endnu — at Fisken i December eller Januar er saa nær Land, at den kunde naas med de da brugte Baade. Under Foraar og Efteraar var Fangsten meget større. Om Sommeren fiskedes der kun „Haa“ (d. v. s. Blaa-høj), som til Tider var for Kysten i overvældende Mængde, særlig i Juli og August Maaneder, og der fiskedes da kun af de ældre hjemmeværende Fiskere; de yngre var i den Tid paa Aalefiskeri i Limfjorden.

I Foraarstiden var Fangsten i Marts Torsk paa Storkroge og i April, Maj og Juni desuden Hvilling. Hele Fisketiden rundt toges tilmed en Del Skader og nogen Smaafisk, særlig Issing, som gaar under Benævnelsen „Sandti“.

Redskaberne, som dengang benyttedes, var i Hovedsagen de samme som nu, nemlig Krogliner og Garn. Saavel Liner som „Tøwser“ — d. v. s. de Liner, til hvis ene Ende Krogen er fastsurret, medens den anden Ende er fastsnøret til Kroglinen — var af Hør- eller Hampegarn. De spandtes af Fiskernes Hustruer og sloges af Fiskerne selv. De forskellige Slags Kroge, saavel Kuller- som Torskekroge („Angler“) og Storkroge, lavedes ogsaa hjemme af Mænd der i Eggen. Torskekrogenes Størrelse svarede til de nuværende Nr. 10 af de københavnske Kroge. Storkrogen var af Størrelse med 5—6 af samme Slags Kroge. Til Torskefiskeriet benyttedes desuden sjældnere to andre Størrelser Kroge; den ene benævnedes „Tromler“, den anden „Hværken“, og de anvendtes navnlig, naar der var knapt med Mading, af hvilken de fordrede mindre.

Hver Fiskers Krogredskab kaldtes — og kaldes endnu — en „Lød“, d. v. s. en Part. En „Lød“ er atter indeldt i „Sæt“, af hvilke der dengang brugtes to—tre pr.

Mand, medens der nu almindeligvis anvendes fra 8 til 10 pr. Fisker. Et Sæt „Angler“ (Kullerkroge) er 200 Kroge, som er anbragt paa en Krogline af 200 Meters Længde, idet der er en Meters Afstand mellem hver „Tøws“. Tøwsen er $\frac{1}{2}$ m lang. To Sæt af den Slags Kroge bedes paa eet Trug. Naar Redskabet sættes i Havet, bindes Kroglinen paa hvert Trug sammen, og ved Knuden fæstes en Kampesten af et Par Kilograms Vægt. Til denne Sten er fastgjort en Streng, d. e. en Line lidt sværere end Kroglinen. Længden var dengang indtil 30 Meter, men nu er Strengen indtil 60 Meter lang, da man fisker paa den Vanddybde. Paa den anden Ende af Strengen, den frie Ende, anbringes en „Kande“ (d. e. en Træbøje) for at vise Fiskerne, Redskabets Beliggenhed i Havet.

Til et Sæt Storkroge hører kun 100 Kroge med godt 3 Meters Afstand mellem hver Tøwse, og Tøwserne er omtrent 1 Meter lange. Naar der bruges „Tromler“ eller „Hværkener“, er Afstanden dog omtrent 3 Meter.

Alle Redskaberne var stærke og varige, men var desværre ogsaa klodsede, saa de langtfra var velegnedetil sit Brug

Af Garn brugtes kun Sildegarn. Dette var ogsaa af Hamp, spundet af Konen og bundet af Manden selv. Det var ligesom Krogredskabet stærkt og solidt, men ikke velegnede. Et Sildegarn var 100 Masker dybt og 50 Meter langt, naar det var „redt“.

Som *Mading* anvendtes mest Sild, hvoraf der hvert Aar sidst i September og i Begyndelsen af Oktober fangedes en Del. Var der knapt med dette Emne, saa maatte man under alle Omstændigheder gøre alt muligt for at faa saa mange saltet, at de kunde strække til, indtil Foraarsfiskeriet begyndte. Foruden Sild brugtes ogsaa Lever af alle Slags Kreaturer. Det betød et vældigt Fremskridt, da Fiskerne fik norsk Brisling til Ma-

ding. Som Regel kunde man nemlig ikke tage Sild i Havet før hen i April, og naar Havbruget begyndte hen i Marts, maatte man skaffe sig Madding af Sild i Limfjorden, naar disse kunde tages, hvad sjældent var Tilfældet i Fjordens vestlige Del, idet der først fra Midten af Fjorden og Øst paa var Talrighed af denne Fiskeart. Ellers maatte man skaffe sig Madingen af hvilken som helst anden Fisk, der kunde fanges i Vod, særlig Aalekvabber. Orm (Sandorm), som man nu ved, er en ganske ypperlig Mading, anvendtes den Gang ikke, da man manglede Erfaring for dens Brugbarhed.

Under Fisketuren medførtes blot Smørrebrød, Øl og lidt Snaps. Naar Krogene var satte og alt bragt i Orden, blev Ankeret kastet, og man gav sig Tid, for at Fisken kunde bide. Saa holdtes der Maaltid, „Trøsteren“ (Madtejnen) kom frem. Øldunken og „Lærken“ med dens Indhold af $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ l Brændevin hjalp den tørre Kost til at glide. En solid Skraa toges efter Maaltidet, og man fik sig gerne en lille Hvile, inden Krogene skulde tages.

I Almindelighed forløb Turene uden Uheld; men det hændte sig ogsaa, at Havet rejste sig. I slige Tilfælde havde man kun Valget imellem enten snarest muligt at naa den frelsende Strand, hvis Vejret og Søen ikke var alt for truende, eller ogsaa at ride Stormen af. I sidste Fald taalte de gammeldags Baade forbavsende meget, og var Ankertovet solidt, Søgangen ikke alt for overvældende, slap man helskindet derfra. Man har Eksempler paa, at den Tids Fiskerbaade har redet en to Døgns alvorlig Storm af; men enhver kan tænke sig, hvad Fiskerne under saadanne Omstændigheder maatte døje ude paa det aabne Hav, uden Levnedsmidler, forfrosne og gennemblødte lige til Skindet. Det kunde ogsaa „vinde“ op med en Storm fra en saadan Kant, at

Baadene maatte sættes i Land mange Mile fra deres Hjemstavn; men der er da ogsaa sørgelige Eksempler paa, at hele Baadlav er sporløst forsvundne under pludseligt opstaaende Uvejr.

Mente man, at Land kunde naas, inden Vejret og Brændingen blev altfor slemt, toges der fat med Aarer og Sejl, og det Redskab, der var sat i Havet, gaves uden Betænkning til Pris. Fiskernes Rædsel var i saa Tilfælde Revlen, hvor Søerne bryder. Uden for denne gøres Holdt for at tage en „Slætte“, som det kaldes, det vil sige: man søger at komme til at ride paa den sidste store Sø, der har en Jævning af Havet bag efter sig. Saadanne Øjeblikke er særdeles kritiske. Det gælder da at hale ud, hvad holde kan, inden den efterfølgende brusende og sydende Sø bryder og vælder ind over Baaden og begraver alt. At betragte de smaa Nødde-skaller under disse Omstændigheder er et gribende og fængslende Skue. For det meste lykkes det de erfarne, rolige og støtte Gutter at slippe igennem, saa at de med Baaden kastes langt op paa Stranden. Men undertiden mislykkes det — Baaden fyldes og kæntrer enten længere ude eller i selve Havstokken. I det første Tilfælde gør det overmægtige Braad hurtigt Ende paa vedkommendes Liv, i sidste er Redning endnu mulig. Thi de paa Stranden samlede, Kvinder som Mænd, danner en Kæde ved at tage hverandre i Hænderne, hvorpaa de løber ud i Havstokken og griber de der kæmpende, før Sugeseen igen river dem ud, eller ogsaa de forulykkede faar Held til at bore Armene ned i Gruset eller Sandet som Ankergrene og paa den Maade frelses fra igen at føres ud i det dødbringende Dyb.

Hvad *Afsætningsforholdene* angik, da kørte man i Begyndelsen af Fisketiden til Byerne og solgte Kulleren og Torsken paa Torvet, saa længe der kunde faas en

rimelig Pris. Denne naaede sjælden 3 Mark (1 Kr.) pr. Snes, skønt Kulleren da gennemgaaende var større end nu. Den almindelige Pris var et Par Mark, hvilken kaldtes god. Naar denne Afsætningskilde var stoppet, sendtes Bud til Lavenes „Fiskemænd“, d. v. s. Gaardmænd i Omegnen, der dels var Aftagere af Fisk til eget Forbrug, dels var en Slags lokale Fiskehandlere; de kunde bo indtil 20, ja 30 km inde i Landet. Naar Fiskerne Kl. 2—3 om Foraarsnatten gik til Havet, sendtes Fiskebudet eller „Løberen“, som han enkelte Steder kaldtes, samtidig afsted til Fiskemændene, der saa ved Middagstide mødte ved Stranden med forspændte Vogne. Disse Mænd fik gerne et helt Læs Fisk med sig, hvilket anvendtes til Familiens eget Behov; senere hentede de saa igen Fisk, som de afsatte til andre inde i Landet. Som Regel forsynede de fleste af Egnens Gaardmænd sig paa den Maade med Fisk i Foraarstiden, og hvert Lav havde sine Forbindelser i de forskellige Sogne. Fisken tørredes, røgedes eller saltedes og anvendtes i Stedet for Sul.

Der udviklede sig et livligt Røre ved et saadant Salg af en Baads Fangst. Fiskemændene havde ifølge gammel Skik altid ved Ankomsten til Stranden en god Madkurv med, og paa Brændevin plejede der heller ikke at være knapt Maal, thi det satte Fart i Handelen. Maden fortæredes straks, og der gaves rigeligt Vederlag derfor i Fisk.

Man hørte en noget ejendommelig Tællemaade — Fiskerne talte saaledes efter et „stort Hundrede“, der har 120 Stk.; en Snes har nemlig 24 Stk., idet der gaar fem Snese til et saadant Hundrede.

Fiskemændene betalte sjældnere Fisken med Kontanter helt ud, men gav som Vederlag forskellige Nødvendighedsartikler, saasom Rug, Tørv, Lyng eller Føde-

varer. Prisen paa Fisken var ca. 2 Mk. pr. „talfør“ Torsk, d. v. s. en Torsk af ca. 8—9 Kilograms Vægt. Vejede Torsken mere, regnedes den kun for een, men holdtes denne Vægt ikke, regnedes to eller tre for en. Kullerens Pris var ca. 24 Skilling (50 Øre) pr. „talfør“ Snes, og de enkelte Fisk skulde være af en vis Størrelse.

Kunde der saa ikke afsættes flere Fisk til de bo-siddende i Egnen, tog Fiskerne selv Fangsten hjem og lavede den til Tørfisk. Dette Produkt anvendtes for en Del i Fiskernes egne Husholdninger eller solgtes i Sommerens Løb til Folk fra Egnen eller i Byerne. Fra Harboøre sejlede man saaledes omkring ved Limfjordskysterne og til Byerne ved Fjorden, idet man besøgte disse, naar Sommermarkederne holdtes.

Sommerfiskeriets Udbytte, Pig-Hajen, beholdtes gerne af Fiskerne selv, idet de største røgedes til Omegnens Beboere, og de mindste tørredes. Særlig var det af Betydning at koge Tran af Leveren, da dette Produkt var i god Pris.

Efteraarsfiskeriets Udbytte afsattes omtrent som For-aarsfiskeriets, først paa Byernes Torve. Dog lejedes paa Harboørekysten Mænd med Køretøjer til at sælge Fangsten i vid Omkreds, og disse Harboøre-Fiskevogne kunde naa helt ud til Holstebro, ja til Viborg. Hvad ikke saaledes kunde sælges, saltedes og sejlede til forskellige Limfjordsbyer, endog helt til Himmerland, hvor man særlig fik Rug i Bytte, da der i denne Egn fandtes en særlig god Brødrug.

Fiskerne passede dog under hele Fiskeriet paa at forsyne deres egne Husholdninger med Fisk, da denne var deres Hovednæringsmiddel. I Omegnen havde man af den Grund det Ordspil om Fiskerne: „De spiser fersk Fisk til Tørfisk og bruger Tran som Dyppe.“

De faa Penge, som Fiskerne efter disse Byttehandler

fik tilgode, blev indkrævet i Løbet af Efteraaret af Lavets egne Medlemmer. Paa Kysten mellem Nymindegab og Thorsminde herskede saaledes den Skik, at Fiskerlavene samlede sig Vitusdag (15. Juni) for paa denne Dag at faa opgjort deres Regnskaber. Opkrævningen af Fiskepengene hos Kunderne i Oplandet, samt alle Pengesager, der vedrørte Lavet, var forinden bragt i bedst mulig Orden af et Par Mænd, deriblandt almindelig Føreren, og saa blev Fortjenesten delt, saa enhver fik sit Tilgodehavende. Samme Dag gav ogsaa andre, der havde Mellemværende med Fiskerne, Møde for at faa det bragt i Orden. Naar Skiftet saa var foregaaet til almindelig Tilfredshed, holdtes „Vitusgildet“, der var som en lille Afskedsfestlighed.

Redningsmidler for Fiskerne var dengang ukendte, men det kan siges, at Ulykkestilfælde ikke ofte indtraf, Baadene var gode at lande med, og der var ikke heller tilnærmelsesvis saadant Pres paa Fiskeriet som senere og nu. De første større Ulykker, man med Sikkerhed kender for Harboøre, skete i 1862 og 1863, da der druknede henholdsvis 8 og 11 Fiskere ved Kæntring paa Revlen.

Med Undtagelse af, hvad foran er nævnt om Sommerlavfiskeriet, der kun dreves af de ældste Fiskere, var Sognets Fiskere paa *Arbejde i Limfjorden* hele Sommeren. Dette Fiskeri var udelukkende *Pulsvodsfiskeri* efter Aal. Begyndelsen skete omkring „Bertelmejdag“ (Bartholomæus' Dag). Pulsvodbaadene var fladbundede, smal- og spidsbyggede med lange høje Stævne. De „vaagede“ godt, d. v. s. stod sig godt i Søen. Paa den ene Side havde de en „Vinge“, d. e. en Udbygning, som muliggjorde Brugen af en lang Aare. Paa den anden Side var anbragt en Rulle, hvorover Voddet droges ind for at lette Arbejdet og formindske Sliddet

af Voddet. Baadene kobledes sammen parvis under Fiskeriet. Der var to Fiskere paa hver Baad, og fire Fiskere kaldtes et Vodlav. Der brugtes kun et Sejl paa hver Baad, idet Sejldygtigheden var som Havbaadenes.

Pulsvoddene er gaaet af Brug siden først i Halvfemserne. Et Pulsvod var over dobbelt saa stort som de største af de nu brugte Aalevod. Vodlinerne var lavet af Klittag, som blev snoet og lagt sammen. Kokosreb kendtes ikke, og Hampereb kunde ikke anvendes, da Brugen deraf vilde være uudholdelig for Fiskernes Hænder. — Der fiskedes store Mængder af Aal, da Bestanden var langt rigere end nu. Fangsten saltedes hovedsagelig, og kun en Del røgedes. Aalen solgtes som Regel til den Gaardmand, Fiskerne havde Logis hos, og han drev saa Handel videre med dem. Prisen var omkring 8—10 Mark pr. Lispund (8 kg).

Ligesom for Sildegarnenes vedkommende fremstillede man selv Pulsvoddene om Vinteren. Hørren til Voddene fik man hovedsagelig med sig hjem fra Aalborg. Fiskerhjemmenes Beboere sad om Tranlamperne og spandt og bandt Vod, og man havde nok af dette Arbejde i Vintertiden, selv Søndagene toges mangen Gang i Brug, men om Søndag Aftenen ofrede man et Tællelys, der dog kun var lidet behageligere end Tranlampen. Redskab og Baade til Fjordfiskeriet ejedes i Modsætning til Havbrugsredskaberne for en Del af vedkommende Fiskere selv.

Havfiskernes daglige Leveforhold var som den fattigste Del af Befolkningens; det kan siges, at set selv med den Tids Fordringer til Livet førte Fiskerne og deres Familier en kummerlig Tilværelse. Erhvervet gav kun meget ringe kontant Udbytte, idet Omsætningen nærmest var Byttehandel, ligesom Fiskerne var henvist til Fisk som Hovednæringsmiddel. Boligerne var som

Regel yderst tarvelige. Hytterne havde lerklinede Vægge, der var under 2 Meter høje, saa Fiskerne ikke kunde gaa oprejst inde. Længden var gerne 6—7 Meter, Bredden ca. 5 Meter. Hytten var ved et Bræddeskillerum delt i to Dele, af hvilken den ene udgjorde Beboelsesrummet. Dette optog hele Hyttens Bredde og 4 Meter af Længden og var det eneste Rum, som var forsynet med Loft, ligesom Hytten ingen Skorsten havde; Røgen trak ud gennem en Lyre i Taget.

Klædedragten var ligeledes yderst tarvelig og bestod af hjemmevævet Vadmelstøj, som altid var stampet, men ikke sjældent var ufarvet. Brugen af Olietøj indførtes først i Syvtierne samtidig med de kølbyggede Baade.

Da den økonomiske Fremgang, der særlig kom med Eksporten til Tyskland, fra først i Ottetierne begyndte at vise sine Følger, gik det ret hurtigt ud over det daglige Levesæt, der hurtigt højnedes. Fiskernes Indtægter blev snart lige saa gode som mindre Gaardmænds. Og fra Halvfemserne byggedes der grundmurede, høje og lyse Huse, som Fiskerne nu bor i, ligesom Klædedragten er, som Egnens Skik og Brug fører det med sig.

Fiskeriets Opsving.

Den store Fremgang, som er bleven Fiskeriforholdene for denne Kyst til Del, skriver sig fra forskellige Omstændigheder. I Begyndelsen af Sekstierne forbedredes Garn og Vod — *Garn* er Udtrykket for Sildegarnet, og *Vod* er Betegnelsen for al Slags Vod. Man kom til at anvende Tvist som Materiale, hvilket var et betydeligt Fremskridt, da Redskaberne derved blev mere velegnet til sit Brug, ligesom Fiskerne spåredes for en stor Del af Ulejligheden ved Fremstillingen af dem. Nogle Aar senere be-

nyttedes ogsaa Tvisten til Lineredskaberne. Men en Mærkepæl af gennemgribende Betydning var den Omstændighed, at man i Begyndelsen af Syvtierne fik anskaffet sig *Sejlbaade*, d. v. s. *kølbyggede Baade*, hvilke en Del Aar forinden var tagne i Brug nordligere for Kysten. De første af den Slags Baade købtes i Vangsaar eller Stenbjerg.

Disse Baade fremkaldte en hel Omvæltning i Fiskerierhvervet. Fordelen var, at nu kunde Havet bruges, selv om Vejret ikke var stille, idet man snart lærte, at Krogene kunde *sejles* i Havet, ligesom man i Kuling kunde sejle saa nær Vinden, at Krogene kunde tages ind igen, naar da ikke Vind og Strøm var alt for overvældende. Baadene var ogsaa langt lettere at ro, og man behøvede kun den halve Bemanding, medens denne, almindelig 6 Mand, medførte lige saa meget Redskab som de gamle Baade; man begyndte med 6 Sæt Kroge pr. Mand, men gik snart op til 7—8 Sæt.

Man kunde endelig ogsaa udstrække Vinterfiskeriet over en længere Periode, da man nu formaaede at følge Kulleren længere ud, og endda tilendebringe Fiskeriet i samme Tid som før. Overgangen til Selveje af Baade og Redskaber blev nu snart en Følge af de forbedrede Fangstforhold.

Et andet Fremskridt, som mulig var af lige saa stor Betydning som Indførelsen af den ny Slags Baade, var den Omstændighed, at man i 1876 fik en anden og *bedre Slags Kroge*. Anledningen dertil var følgende: Et Baadlav mistede en Foraarsdag alle sine Kroge paa Havet, og da man tilfældigvis ikke straks kunde faa Forsyning af de hjemmelavede, og en af Sognets Købmænd havde faaet nogle engelske Fiskekroge, som han ønskede gjort Forsøg med, anvendtes disse, og Resultatet var ligefrem forbavsende. Det viste sig nemlig, at der

kunde tages ca. dobbelt saa meget paa de nye som paa de gamle, og Følgen blev, at alle Fiskerne straks gik over til Benyttelsen af de nye Kroge. Disse er dog i Aarenes Løb bleven forbedrede efter herværende Fiskeres Forslag.

Ved samme Tid begyndte man tilmed at bruge Sandorm som Mading, og denne Omstændighed fremhjalp ogsaa Udbyttet. *Madingsspørgsmaalet* gik dog mest frem, da man henimod Slutningen af Syvtierne kom til at anvende norsk Brisling, der afgav langt bedre Bed end Sild, ligesom man altid havde denne Mading ved Haanden. Ikke heller var Oprettelsen af Svineslagterierne uden Betydning, da man derigennem altid kunde faa Forsyning af Svinelever, som sammen med Brisling og Orm er fortrinlig Mading.

Omtrent samtidig forsøgte man sig saa smaat med den *Eksport af Kuller til Tyskland*, som fremdeles i saa høj Grad har bidraget til vort Havfiskeris Fremgang, ja som er det egentlig bærende for Erhvervet. En Fiskehandler i Struer købte nogle Partier Kuller, og en Kollega i Lemvig fulgte snart det givne Eksempel. Da Fisken pr. Vogn skulde køres den ca. 40 km lange Vej til Struer eller Vem Station, Egnens dengang nærmeste Jernbanestationer, siger det sig selv, at Fiskens Kvalitet meget blev forringet ved denne Transport. Priserne var ogsaa smaa, nemlig 1 à 1 $\frac{1}{2}$ Kr. pr. Snes efter Størrelsen. Men da Privatbanen fra Vem til Lemvig aabnedes i Aaret 1878, kom tyske Eksportører selv ud til Kysten og opkøbte største Delen af Fangsten, og Priserne steg da indtil 3 Kr. Snesen netto. Dette gav, som man kan tænke, et vældigt økonomisk Plus i Erhvervet, og fra den Tid øgedes Tallet paa Havfiskere stærkt. Efter ikke mange Aars Forløb solgte man dog det meste af Fangsten pr. Kommissionær, og

først i Firserne gik Prisen over til Beregning efter Vægt som nu.

I Begyndelsen af Halvfemserne begyndte man *Anbringelsen af Dæk* paa Baadene, ligesom de kølbyggede Baades Størrelse efterhaanden steg fra ca. 2 til 4 Tons. Endelig kom i Aaret 1900 de første *Petroleumsmotorer* til Anvendelse i Baadene, og dermed kan det siges, at *Kystfiskeriet (Baadfiskeriet) var naaet til Højdepunktet med Hensyn til Materiel*, og det staar endnu i saa Henseende paa omtrent samme Standpunkt.

I Aarenes Løb blev *Redningsforanstaltningerne* i højeste Grad forbedrede og udviklede. Statens Redningsbaade blev snart stillet til Disposition for Fiskerne, naar der var Fare paa Færde ved Landing. I Midten af Ottetierne fik samtlige Harboøres Havfiskere som Gave fra Staten hver et Redningsbælte.

Men den allermest betydningsfulde Foranstaltning, der blev truffen til Beskyttelse af Fiskernes Liv under deres Arbejde, var dog Anskaffelsen af Redningsdamperen „Vestkysten“ i Aaret 1896. Anledningen var den store Fiskerulykke i Efteraaret 1895, der kostede 26 Mennesker Livet ved Kæntring under Landing. I Aaret 1904 fulgte Søsterskibet „Vesterhavet“ efter, og disse to fortrinlige Skibes Tistedeværelse i Thyborøn Kanal (nu i Havnen der) gjorde det ogsaa muligt for Fiskerne at gaa ud langt hyppigere, end det ellers kunde være Tilfældet.

Havfiskerne drev stadig Limfjordsfiskeri, naar Sæsonen paa Havet var forbi. Dettes Udvikling foregik jævnsides med Havfiskeriets Fremgang. I Sekstierne begyndte Anvendelsen af kølbyggede Baade i Fjorden, og samtidig formindskede man Pulsvoddet, saaledes at det kunde bruges fra een Baad og af to Mand, og man gav dem Navnet *Aalesnurrevod*; dog benyttedes Puls- og Aalesnur-

revoddet Side om Side i en lang Aarrække. Man fik ogsaa indlagt „Dam“ (Brønd) i Sejlbaadene (eller som de kaldtes „Sjægter“). Dette medførte, at Fangsten kunde holdes levende, og snart indfandt der sig Opkøbere til Tyskland og England. De holdt Kvaser, og Priserne steg under denne Udvikling temmelig hurtig til 30—40 Øre pr. Halvkilo.

Snurrevoddet blev snart det mest benyttede Redskab, og da det var langt lettere at bruge end Pulsvoddet, ligesom det gav et meget lønnende Udbytte, blev der hurtigt en Mængde Fiskere paa de lokale Steder af Fjorden, idet Befolkningen lærte Havfiskerne Kunsten af.

Men dette havde igen til Følge, at Havboerne maatte søge andre Steder hen for at naa tilfredsstillende Udbytte, og Harboørefiskerne tog saaledes efterhaanden paa Sommerfiskeri til Farvandene ved Sjælland og Smaaøerne. Det gik dog paa disse Steder som i Limfjorden, — de lokale Fiskere tog Vesterboernes*) Fiskemetode op, og Udbyttet, der i Begyndelsen var meget rigt, gik ret hurtigt ned, da Fiskernes Antal i saa høj Grad forøgedes, og dette Forhold maa siges at være den nærmeste Anledning til, at en Del af Harboørefiskerne gik over til at benytte

Kutterfiskeriet.

Den første Kutter anskaffedes for Harboøre i Begyndelsen af Firserne, og efterhaanden byggedes der ikke saa faa. De var indtil 40 Tons store og var alle forsynede med Dam. Da Kutterfiskeriet udviklede sig, flyt-

*) I den her skildrede Udvikling var ogsaa øvrige af Amtets Fiskerlejer med, navnlig indtil Thorsminde; men det synes, som om Harboøre stadig har været som Foregangspladsen. En Tid lang var der ogsaa talrige unge Fiskere fra Kysten Syd for Thorsminde, der bosatte sig paa Harboøre.

tede ikke saa faa af Fiskerne til Esbjerg og Grenaa, fra hvilke Havne dette Fiskeri dreves.

Harboøre-Kutterne oplagdes om Vinteren i Lemvig Havn, og Bemandingen — 4 à 5 Mand til hver — drev saa i denne Aarstid Kystfiskeri fra deres Hjemsogn. Kuttersæsonen begyndte i Marts og vedvarede til hen i November. Som Regel dreves Rødspættefiskeriet med Snurrevod fra Esbjerg indtil Juli eller August; undertiden arbejdede Kutterne forskellige Steder ud for Vestkysten og smuttede ved Lejlighed ind ad Kanalen for at afsætte Lasterne i Lemvig eller andre af Fjordbyerne. I den sidste Del af Sæsonen gik de til Kattegat, hvor de fiskede fra Grenaa og Anholt og gerne selv opsejlede Lasterne til København. Alle Kutterne forsynedes efterhaanden med Motorer, Hjælpekruer og Motorjoller. Fra Krigens Begyndelse har disse Kuttere fisket efter Rundfisk.

Naar undtages det Rødspættefiskeri, der med Damkuttere dreves fra Esbjerg, foregik Vestkystens Havfiskeri udelukkende med aaben Baad fra Stranden. Eftersom imidlertid, særlig paa Grund af Høfdebygningen, Thyborøn Kanals Stabilitet og Sejlbarhed øgedes, blev der Chancer for at føre *søgaende Fiskeri* derigennem, idet Kanalen afgav et brugbart Surrogat for den manglende Vestkysthavn. Den første Høfde (Nr. 59) byggedes i Aaret 1874 paa det sydlige Hjørne mellem Kanalen og Vesterhavet, og om denne Høfde svøbte Strømmen sig ud og ind, saaledes at Kanalens Hoveddyb derved fastholdtes og hindredes i at fortsætte Vandringen Syd paa med hele Kanalen. 1892 anskaffedes der et stort Sandpumpeskib — „Thyborøn“ — det første i sit Slags her i Landet, og dettes Arbejde forbedrede yderligere Besejlingsforholdene. De første Forsøg paa

det søgaaende Kullerfiskeri

blev gjort med Rødspættekutterne. Naar Kullerstimerne hen paa Vinteren fjernede sig saa langt fra Land, at de ikke kunde naas med Baadene, og Priserne paa Fisker løb i Vejret, gik man forsøgsvis ud med Krogeredskabet paa Kuttere. Men der maatte til dette Fiskeri anvendes Smaajoller fra Kutterne, og indtraf der saa Taage eller daarligt Vejr, medens Jollerne var fra Borde, var det et højst farligt Arbejde, og der kom i det væsentligste intet uden Tab ud af disse spredte Forsøg.

Da fandt i Aaret 1902 Kutterfører *Kr. Heerup Jensen* af Harboøre paa at *udvide Fiskeriet efter Kuller* ved at lade bygge en Baadtype af Størrelse mellem Kystbaad og den store Kutter. Han fik en Statshjælp paa 2000 Kr. og lod i Nykøbing Mors bygge en Forsøgs-kutter. Den var indrettet efter det Princip, som han mente maatte være mest praktisk efter de lokale Forhold. Størrelsen var 15 Tons, og Kutteren forsynedes med en Petroleumsmotor paa 12 HK. Han kaldte den „Vrist“ efter Byen paa Harboøre, hvor han boede.*) Med et Mandskab paa tre Fiskere drev han saa *det første søgaaende Kullerfiskeri*, — det Fiskeri, der betegner en mægtig Udvikling af vort Havfiskeri, og som senere har været drevet i stor og voksende Udstrækning. Fordelelene var iøjnefaldende: Fiskeren befandt sig i en søstærk Baad, hvormed han under det farlige Erhverv var langt mere sikret imod Livsfare end i Kystbaaden; Tilmed kunde han fiske et langt større Antal Dage, hvoraf fulgte større økonomisk Udbytte.

Eksemplet optoges straks af to andre energiske Kystfiskere: *Lavrids Hedaa og Jesper Pejtersen*, der det føl-

*) Denne Baad blev iøvrigt under Julestormen 1914 efter flere Døgn's Drift i Vesterhavet optaget af en Trawler, indbugseret til og solgt i Holland.

gende Aar lod bygge en lignende Baad, som de gav Navnet „Vinterflid“. Den var lidt større og havde en kraftigere Maskine. I første Vintersæson fiskede de for 6000 Kr., i anden for 12,000 Kr., og de følgende to Vintre indfiskedes der henholdsvis for 24,000 og 27,000 Kr. Dette for Kysten eventyrlige Resultat gav hele Fiskerbefolkningen Feber, og i de følgende 3—4 Aar blev der et ligefremt Kapløb om at faa anskaffet den Slags Kuttere. Man ændrede Typen lidt og lod Baadene blive 20 à 22 Tons og Motorerne faa indtil 25 HK. Anskaffelsessummerne var ca. 12,000 Kr. I Aaret 1909 var der ikke mindre end 36 saadanne Kuttere, som fiskede gennem Thyborøn Kanal.

Der herskede blot den alvorlige Mangel ved dette nye Fiskeri, at disse damløse Baade ikke kunde finde Beskæftigelse i Sommertiden. Nogle foretagsomme Fiskere forsøgte vel at anvende dem til Hummerfiskeri og med Drivgarn efter Sild i Skagerak og Kattegat, men det lønnede sig slet ikke. Endog Makrelfiskeri efter svensk Mønster prøvedes af en enkelt Kutter gennem to Aar, men med endnu mere nedslaaende Resultat.

Der var enkelte af disse Kuttere, som drev Kullerfiskeri fra Esbjerg langt ud paa Foraaret, idet man paa denne Plads kunde faa Sandorme til Mading, hvilket ikke kunde skaffes ved Thyborøn Kanal. Iblandt disse Fiskere var føromtalte Kutterførere Hedaa og Pejtersen med „Haabet“ og „Vinterflid.“ Da Baadene fra Esbjerg for en Del selv sejlede med Fangsten til Tyskland, kom to nævnte Kuttere ogsaa til Hamburg og Geestemünde. Under disse Ture fik Førerne ret hurtig Forstaaelse af, at Fangsten uden at tabe i Handelsværdi kunde holde sig flere Døgn, naar den var godt iset, — *Manglen af Dam kunde saaledes erstattes ved Anvendelsen af Is.* — I Foraaret 1913 kom nævnte to Fiskere atter til Esbjerg

for at genoptage Kullerfiskeriet med Kroge. Det traf sig da, at der ingen Sandorm kunde skaffes til Mading, og saa kunde der heller ikke fiskes. De besluttede sig derfor til at forsøge, om de ikke kunde drive Rødspættefiskeri med Snurrevod og ise Fangsten. Dette Arbejde gik godt, idet de opnaede fine Priser for deres isede Laster i tyske Havne. Krigens Udbrud forbød dem dog det følgende Aar ikke alene at fortsætte dette Fiskeri med Sejladsen til det tyske Marked, men gjorde ogsaa deres Ophold paa Fiskepladsen mellem Esbjerg og Helgoland umulig, og i Forsommeren 1915 gik de derfor fra Esbjerg og vilde prøve at fiske Tunger langs Vestkysten. Dette Fiskeri gav dog kun ringe Udbytte, hvorfor de besluttede at gaa paa Rødspættefiskeri paa Bankerne 60—70 Sømil Sydvest af Thyborøn Kanal, *paa hvilke Banker ogsaa staar den Kuller, som ikke tidligere var bleven efterstræbt af danske Fiskere.* Under dette Fiskeri viste det sig, *at jo mere Kork, der bandtes paa Voddet, des flere Kuller fik de, og dermed var løst Problemet:*

Vodfiskeri efter Kuller.

Det traf ind med godt Vejr i Juni Maaned dette Aar, hvorfor den nye Fiskemetode straks kunde udnyttes. De to Baade indfiskede før ukendt store Laster ved Hjælp af Kullersnurrevoddet, Laster fra 4000, 5000, ja 8000 til 10000 kg, hvilket var ganske uanede Rekorder i vort Fiskeris Historie. Fangsterne rensedes og isedes om Bord. Turene varede 4—5 Døgn. Fisken bragtes til Lemvig og eksporteredes iset til Hamburg, og der opnaedes Priser som for Vinterfisken, nemlig for bedste Slags (1. Kl. Kuller fra 1 kg og op efter) 30 à 35 Øre pr. Halvkilo.

Med denne Opfindelse: Snurrevod og Is, var det sø-

gaaende Fiskeri udviklet saa vidt, at det har Arbejde hele Aaret rundt, for saa vidt Vejrforholdene tillader det; Kutterne behøver ikke mere at ligge uvirksomme i Sommertiden, men kan endog faa større Udbytte i denne Sæson end i Vintertiden, — har i hvert Fald haft det indtil nu.

Fangstmetoden blev hurtigt anvendt af de øvrige Kutterfiskere, og fra Slutningen af Juli 1915 var de fleste lokale Kuttere gaaede over til det nye Fiskeri. Tilmed strømmede en stor Del fremmede Kuttere til. Omkring 1. November s. A. fiskede der saaledes 22 Kuttere af den hjemlige Flaade med Vod efter Kuller, medens ikke mindre end 29 fra fremmede Pladser (særlig Skagen, Frederikshavn, Esbjerg og Aarhus) havde sluttet sig dertil. Ikke faa af Kutterne fiskede i de to Efteraarsmaaneder for mindst lige saa meget, som de plejede at kunne opnaa i hel Vintersæson. Det hele formede sig næsten som et Eventyr.

Og Eventyret fortsattes gennem det følgende Aar. Krigssituationen medførte et stadigt Begær efter Fisk, og der indtraf saa abnorme Forhold, at der i Oktober 1916 endog betaltes over 1 Kr. pr. Halvkilo Kuller. Det *forøgede* Udbytte af Kullerfiskeriet var ca. 13,3 Mill. kg*). Dette Aars Fiskeriudbytte kunde mindst anslaaes 65,000 Kr. brutto pr. Kutter eller mere end det fire-dobbelte imod hidtil. — Dette fænomenale økonomiske Opsving medførte en hel Kursændring: Der gik Spekulation i Kutterfiskeriet. Fra sidst i August Maaned 1916 blev der dannet en hel Del *Fiskeri-Aktieforetagender*. Saa godt som alle Kuttere opkøbtes af Selskaber, og den meste private Drift traadte tilbage for Kapitalens Indflydelse. Kutterne solgtes for 3—4 Gange deres An-

*) Totaludbyttet af Landets Fiskerier steg i 1916 til 57,792,500 Kr. imod 26,525,000 Kr. i Aaret 1915.

skaffelsessummer, og deres Ejere blev holdne Folk. Førerne overtog gerne Kutternes Drift og erholdt som Regel 50 pCt. af Beløbet for det indfiskede. Denne Ordning fortsattes og er fremdeles, da dette skrives, den almindelige; men med Udbyttet gik det stærkt tilbage. Dels hæmmedes Fiskeriet i 1917 meget af Mangel paa Petroleum, da hele denne absolut nødvendige Drivkraft skulde leveres fra Tyskland, og dertil kom i 1918 et stort Prisfald paa Fisken sammen med den utænkt høje Prisstigning paa alt Redskab og Manglen paa dette, ligesom den stærke Begrænsning af det Kvantum, der maatte eksporteres, nødte en stor Del af Kutterne til at lægge op i den bedste Fisketid, fordi Fangsten ikke kunde sælges. Ulykker ved Mineekspllosioner indtraf ogsaa under Fiskeriet.

Naar man efter Krigen kommer ind i rolige Forhold, er det ikke usandsynligt, at Fiskeriudviklingen paa denne Kyst hurtigt yderligere vil kunne gaa frem, navnlig hvis Havnespørgsmaalet bliver tilfredsstillende løst.

Thyborøn-Fiskerihavn, der blev bygget færdig i Foråret 1918, har allerede vist sig som udmærket Støtte for det søgaaende Fiskeri, og foruden Kullerfiskeriet vil sikkert flere Muligheder kunne udnyttes. De Masser af Makrel og Sild, som til Tider opholder sig i vore Vande, må vel ogsaa kunne komme ind under rationel Udnyttelse af vore egne Fiskere. Hvordan Maaden til Massefangst i saa Henseende bliver, vil maaske for en Del Tilfældigheden foraarsage klaret.

•

UDSKIFTNINGEN

AF LØNBORGGGAARD OG GODS I AARENE 1792—93

AF PALLE FLØE

Den 5. Juli 1792 udstedte Amtmand C. F. Hansen følgende Kundgørelse:

„Til Udskiftningens Fremme i Lønborg Sogn bestemmes herved et Aastedsmøde den 11. dennes, da jeg da jeg med Landvæsenskommissærer*) møder paa det Sted, som Hr. Kaptajn Jermiin ved Paategning bestemmer, om Morgenen Kl. 9 slet og indkaldes alle vedkommende Lodsejere til benævnte Tid at møde.“

Jermiin bestemte Mødestedet til Lønborggaard. Sognepræsten A. V. Meiner lovede „underdanigst“ at møde og Sognefogeden Frands Mortensen „allerunderdanigst“ at tilsige Bønderne.

Saaledes begyndte Udskiftningen af Lønborggaard og Gods, dog var Opmaalingen udført forud.

Den til Delingen antagne Landinspektør Daniel Wesenborg fremlagde „Forslag til Lønborggaard Skel mellem Godset“ og forklarede deri, at Hovedgaarden ikke havde sine Jorder for sig selv, men laa i Fællesskab med Godset og at særlig Engene, omtrent 150 Dags-slet, var „adsprede i uendelige smaa Dele mere som $\frac{1}{2}$ Mil fra hinanden, hvortil en Del skal søges Adgang

*) Disse vare Birkedommer S. V. von Rosenvinge til Slumstrup og Sandflugtskommissær P. Petersen i Skern; fra ham stammer Navnet Petersminde til Herredsfogedboligen i Skern.

gennem mange Strømme og Moradser.“ Dette bør forandres saaledes, at Hovedgaarden faar sin Eng udlagt i en samlet Lod og saa nær som muligt Holmene nord for Gaarden. „Vil man ogsaa antage, at Nemhed i Gaardens tiltænkte Englod kan frembringe mere Besværligheder for øvrige Godsets Byer, som her dog ikke er in casus (Tilfældet), da til den Side ingen Land falder efter naturlig Beliggenhed end Vostrup, som desuden fremfor alle øvrige Godsets Beboere har uendelige Fordele, da den sine fleste Enge og Forte har paa den faste Land . . . og Engene paa Hareholm ingenlunde kan beregnes mellem den vanskeligste Del af Aaengene.“

Ikke desto mindre „fortjener dog her at komme i Betragtning og nøjeste Overvejelse, at Gaardens Engbjerging bestyres af hele Godset efter en bestemt Proportion, følgelig ere disse Byrder lige deri. Naar derimod enkelte Byer har 3 og 4 Gange saa vanskelig ved at bjerge deres egne dem tilliggende Enge, som er uheldig beliggende og nok fremdeles vil undes dem (det vil sige tilfalde dem), saa burde disse yderst mulig i deres Hoveridel lettes for at sætte dem i den Stand, at overkomme deres egne Enges Vanskeligheder, hvilket sker naar Gaardens Enge bliver lagt de nærmeste til Gaarden, som foruden en haard Bund — endskønt disse Enge saa lidt som øvrige er fri for Flod — og tilforladelige fra dem kan bjergeres 6 Læs til Gaarden i den samme Tid, som hidindtil fra de fleste Gaardens Enge er bjerget 1 à 2 Læs.

Gaardens bekvemme Udlæg i Engene er en Bekvemmelighed for det hele Gods saalænge Gaardens Høavl bestyres af Godset og om . . . en eller anden By ved deres nye Englod Gaarden (nu) tilhørende skulde finde en mindre Bekvemmelighed, saa kan dette dog ikke forandre Hensigten, tildels fordi hele Godsets Bønder

tager Del i Bekvemmelighed af Gaardens Enge følgelig des snarere kan bestyre Hoveriarbejdet og komme til deres egne, tildels fordi den ene eller den anden By, t. Eks. Bøle*) i deres egne Enge finder saadanne Besværligheder, som alle øvrige ere fri for.“

I en meget forvirret Sætning udtaler Landinspektøren herom, at hvis Hovedgaardens Enge deles i høje og lave, bør Bøle tillægges de første til Bjergning som „en Slags Repartition for deres Enges maadelig Forfatning“.

„Hvad Agermarken angaar, da er mellem Gaarden og Godset ingen anden Fællesskab end, at til Gaarden ligger en Mark paa Lønborg Mark, som kaldes Kongens Mark og Gaards Marken, omtrent 20 Tdr. Land, forhen Lavstrup By tilhørende, endskønt den sidste er meget ringere af Godhed end den første; naar heri sker en Omtusknig, saaledes at Hr. Kaptajn Jermiin faar Lavstrupmarken qvæstionis (det omtalte) og beholder den tilstødende Del af Kongens Mark og derimod fralægger til Godset Marker en lige Del tildels i søndre Side af Kongens Mark og tildels i østre Side af samme, saa at dette Fællesskab i Agermarken udgjort uden nogen af Parternes Fornærmelse og skulde det helde til nogen af Parterne, da er det tilforladelig til Gaarden og ej til Godset.“

Hvad Hede, Forte og Kjærbund angaar, da er Lønborggaard i fuldkommen Fællesskab med hele Godset.

Landinspektørens Forslag blev oplæst for Bønderne

*) Bøle. Saaledes er Navnet i Reglen skrevet i de Dokumenter, som ligger til Grund for nærværende Skildring, og da Bøle utvivlsomt er en bedre Form end Bøl eller Bøel, har jeg beholdt denne Stavemaade. — Den stedlige Udtale er Bøl, og maa man end i Almindelighed give den Mand Ret, som paastod, at Beboerne al Tid vidste, hvad deres egen By hed, saa dog ingen Regel uden Undtagelse.

„og ved Hjælp af Kortet paa det tydeligste forklaret“, hvorpaa de tilspurgtes „1) om de havde noget imod Taksationen af de Lønborggaards Hovedgaard tilliggende Engskifter og 2) om de havde noget imod, at Lønborggaards Engskifter bleve efter Forslagets Bestemmelse samlede.“

Herimod havde ingen noget at indvende, dog bemærkede de to Fæstere af Styggaaarde, at de vel erkendte, at Kastvad laa ubelejlig for Hovedgaarden, men at de ikke kunde være tjent med at tage denne, da den var for blød og derimod afgive til Vostrup en Del af deres nord og sønder Enge.

Landinspektøren svarede hertil, at Kastvad snarere var høj end lav og utvivlsomt kunde udgrøftes saaledes, „at der kunde fares (færdes) paa til alle Tider.“ Tilmed var det endnu uafgjort, hvem Kastvad vilde tilfalde, og „var det ikke for at fremme en regulær og ordenlig Deling, saa kunde Hovedgaarden hellere have beholdt den end undvære den, da den er vis paa i sidste Tilfælde at tabe mere end 10 Læs Hø.“

Dagen efter fremlagde Godsejeren i Kommissionen følgende:

P. M.*)

„Den respektive Landvæsenkommission har ved dens gode Mellemlægning bestemt Skelafsætning mellem Hovedgaarden og Godset i Henseende til det Fællesskab begge hidtil har været i.

Det er da nu paa Tiden at tænke paa, hvorledes en ordentlig Plan imellem Mand og Mands Deling kunde fremmes. Opmaalingen af Lønborg Sogn, mig ene tilhørende, indeholder efter det her producerede Kort over 7000 geometriske Tdr. og derunder Byerne Vostrup,

*) P. M. skal siges Pro Memoria og kan, som det her er brugt, oversættes Indlæg.

Bøle, Lønborg og Lavstrup delagtige foruden andre allerede fraskilte Gaarde, som Ager og Eng har for dem selv, men Forte og Hede er fællig.

I Lønborg	er	15	Gaarde,	7	Huse	og	smaa	Bolsteder,
i Lavstrup		5	—	6				do.
i Styg og Vostrup		20	—	11				do.
i Fierbæk		1	—	2	Bolsteder	og		Huse,
i Møgelgaarde		1	—					
i Bøle		17	—	4	Huse,			
i Varisbøl		1	—					

Summa . . . 60 Gaarde, 30 Huse og Bol,
som ialt indeholder 229 Tdr. 7 Skpr. 2 Fkr. 1³/₄ Alb.
Hartkorn foruden Præste- og Degnejord.

Behager Kommissionen at efterse det over Sognet*) optagne Kort, da findes at Beboerne i Lønborg, Lavstrup, Vostrup og Bøle alle ligger i Udkanten af Marken, og største af Gaardene staar i Klynge paa hinanden og deraf vil følge, at her ej kan ventes nogen regulær og nyttig Deling overensstemmende med hans kgl. Majestæts senere allernaadigste Anordninger uden en meget betydelig Udflytning.

Det er hver Mands Pligt at gøre Regning med sig selv, forinden han inlader sig paa saadanne Entrepriser, hvis Bekostning kunne overskride, om ikke Kræfterne, saa endda være alt for betydelige end, at en Besidder af et Fideikommis dertil kan eller bør forbinde sig, og i dette Tilfælde er jeg. Ikke desmindre findes hos mig den bedste Villie, at unde mine Bønder alle mulige og sande Fordele under den regulæreste Orden af den attraaede Fællesskabs Ophævelse, og jeg er redebon at udsætte mig for betydelige Udgifter, naar hans kgl. Majestæt vil understøtte mig med en til min Inddeling passende Bygningshjælp.

*) Kyvling hører til Lønborg Sogn, men var Godset uvedkommende.

Foruden at jeg selv betaler Udskiftningens Bekostning uden at forlange nogensinde mindste Regres til mine Bønder, renoncerer jeg hermed, under forventende Forslags Bevilling, paa alle de smaa Fordele, som den senere Frd. af 15. Juni d. A. tilstaar Jordegodsejerne for saa vidt de erklære dem til senere ommeldte Forordnings Hensigt.

Jeg fremlægger herved det optagne Sognets Kort med den ærbødige Anmodning, at den respektive Landvæsenskommission præliminær vil gøre Overslag, hvor mange Gaarde og Huse i hver By især bør flyttes, naar den sande og største Nytte af dette Fællesskabs Ophævelse tillige med en fuldkommen Orden vil fremmes. Jeg bestemmer i Forvejen, at hver Flytgaard skal bestaa af Grundmur, et Vaaningshus, 10 Fag; Udhusene med klinede Vægge à 30 Rdlr. (pr.) Fag, og at hvert Smaahus eller Bol af et Vaaningshus, Tavl mur 7 Fag og Staldhus med Lervægge 5 Fag.

Dette sket forventer jeg Kommissionens Betænkning, hvortil hver Gaards og Huses Flytning kunde beløbe sig til, og hvad Understøtning jeg dertil af den kgl. Kasse kunne forvente.

Kommissionens Forestilling til det høje Kammer-Kollegium vil være mig saa meget mere angelegen at ske forderligst, fordi Planen for Sognets Agermarks Deling skal være lagt inden medio (midt i) September og Afstikning paa Marken være gjort forinden Mikkelsdag førstkommende, følgelig er det for mig magtpaaliggende at erfare, hvad Flytningshjælp jeg pr. Flytgaard og Hus eller Bol kan faa, forinden jeg bestemt kan resolve, hvor mange eller hvor faa Gaarde og Huse jeg vil flytte, som alt kommer an paa den mer eller mindre Skadesløsholdelse, jeg finder i den allerunderdanigst forventende Bygningshjælp."

Kommissionen anmodede nu Landinspektøren om at fremkomme med Forslag til Udflytningen. I sammentrængt Form lyder dette saaledes:

Bøle. Byens 17 Gaarde og 4 Huse ligger i den nordre Ende af Marken, sammenbyggede i Klynger i en Afstand af 400 Alen. Frd. af 15. Juni 1792 byder, at Agerlodden ikke maa have en større Længde end 1500 Alen. Dette Paabud kan ikke blive „allerunderdanigst opfyldt“ uden at udflytte 7 Gaarde og 4 Bol.

Lønborg. Byens 15 Gaarde og 7 Huse ligger fra Nord til Syd paa en Strækning af 2000 Alen, „følgelig nogenledes adspredte,“ men da Byens Agermark har en Længde af 2500 Alen, maa her udflyttes 5 Gaarde og 5 Huse.

Lavstrup. „Ligger noget nær midt i dens Agermark og ganske godt til Deling,“ desuagtet maa 2 Gaarde og 2 Bol udflyttes, for at hver Ejendom kan faa sin Agermark i en samlet Lod.

Vostrup. En Del af Agermarken „er overmaade fed og en anden Del overmaade skarp“. — Nordvest for den gode Agermark findes „betydelige Mærskenge og Mærskforter.“ — Da ingen kan være tjent med, at blive tillagt Ager udelukkende af den daarlige Mark, kan her kun i det højeste udflyttes 4 Gaarde og 7 Huse.

Fierbæk. Vel er her kun 1 Gaard, men da de 2 Bol „ligger for Gaardens Udflugt“, bør de flyttes.

Landvæsenskommissionen finder, at Frd. af 15. Juni 1792 ej kan efterkommes uden at følge Wesenbergs Forslag, hvorefter 18 Gaarde og 20 Bolsteder maa udflyttes. — Dette vil medføre en saa stor Bekostning, at Kommissionen maa anmode Godsejeren om dels at erklære, hvor stor en Sum han vil anvende hertil dels udtale sig om, hvad han anslaar den hele Udgift til.

„Kaptajn Jermiin erklærede, at han ikke havde fore-

taget sig Udskiftningen i nogen anden Henseende end for at lette Hoveriet og gøre Bøndernes Tilstand saa lykkelig, som den kunde blive. Opmaalingen og Udskiftningen vil koste ham ongefær 1,500 Rdlr.; 2,500 Rdlr. havde han desforuden bestemt til Udflytning og derved er fast resolveret aldrig at forlange nogen Skillings Forhøjelse i Bøndernes Afgifter.“

Opførelsen af en Gaard anslaaer han til 300 Rdlr. og af et Bolsted til 130 Rdlr. — Denne Sum er han villig at „udtælle“ til hvem, der vil paatage sig at opføre de Gaarde og Huse, som han maatte beslutte sig til at udflytte. — For 18 Gaarde og 20 Huse vil Flytningen altsaa koste 8,000 Rdlr.

Kommissionen beregner dog denne til 8,100 Rdlr., og der udfordres altsaa en Bygningshjælp af Statskassen af 5,600 Rdlr., „som er en anseligere Summa end, at Kommissionen tør vente den bevilget.“ — Jermin „vidste mange Steder i Landet, hvor mere end 200 Rdlr. Bygningshjælp var bleven bevilget til hver Gaard ved Udskiftninger, hvis Nytte næppe har været saa udbredt som denne.“ Han har derfor „det allerunderdanigste Haab, at hans Gods vises samme Naade som andres“.

Amtmanden lovede saa at forhverve Rentekammerets Resolution om, hvilken Bygningshjælp, der kunde erholdes og dermed var første Afsnit af Forretningen sluttet.

II.

Den 13. September mødte Kommissionen atter paa Lønborggaard.

Rentekammerets Afgørelse af, hvilken Bygningshjælp der kunde ventes af Statens Midler forelaa endnu ikke, men det fremgaar af Forhandlingerne, at man gik ud fra, at hele den ønskede Sum blev bevilget.

Først blev det afgjort, hvor Præstegaardens Ager-

mark skulde udlægges, dernæst hvor Degnen Frederik Meiners Lod maatte falde. Denne sidste oplyste, at den Ejendom, han brugte, var Fæstejord tilhørende Kirken.

Derpaa fremlagdes Forslag til Deling af Agermarken Mand og Mand imellem.

Med enkelte Forkortninger lyder den almindelige Del af Landinspektørens Forslag saaledes:

„Efterat det er afgjort, hvorledes Præstegaarden og Degnen Hr. Meiner skal faa tildelt Vederlag for deres hidindtil brugende Jorder, synes Frd. af 23. April 1781 at bemyndige Hr. Kaptajn Jermiin selv at disponere den øvrige specielle Udskiftning mellem By og By, Mand og Mand. — Men da Kaptajnen agter at overbevise hans Gods, at hans Hensigt med Udskiftningen er sigtende til Godsets Velfærd og fri for alle partiske Hensigter, saa har han forlangt, at jeg skulde oplede alle de Poster, som under denne Udskiftning kunde anses at være af den Vægt at fortjene Landvæsenkommissionens Mellemlhandling eller Afgjørelse, og da finder jeg følgende:

1) Iblandt de mange Bolsteder og jordløse Huse her er, er en Del Bolsteder, som have disproportionerlig Jord imod deres Hartkorn,*) og Huse, som ingen Hartkorn har eller svarer af og endda bruger en Del Jord, hvorved Bønderne, som svarer Skatterne, bliver utaalelig fornærmede. Lad endog saz være, at alle have deres Steder eller Huse i Fæste med den Jord, som dertil har lagt eller ligger, saa bestemmer dog Anordningerne, at Jordens Brug og det derpaa hvilende Hartkorn er uadskillelige fra hinanden, følgelig urigtig at nogen bruger Jord, og anden Mand derfor svarer Hartkorn.

Ser man til Maaden, hvorpaa disse Jorder ere komne til Stederne eller Husene, da viser det sig klarlig, at

*) Jord og Hartkorn passer ikke sammen.

alle disse Jorder er opbrudt af Hede og Fællig, hvorpaa der efter Loven ej kan vindes Hævd. Vel sandt, at Gaardmændene har brudt lige saavel Jord op som Bolstederne eller Huse uden Hartkorn, men da hver Bys matrikulerede Jord tilligemed det opbrudte er kommen under samlet Beregning, og Summen af begge er divideret med hver Bys Hartkorn, saa er det, at hver — være sig Gaardmand, Bols- eller Husmand — faar Jord efter Hartkorn og Hartkorn efter Jord.

Efter mine uforgribelige Tanker bliver den billigste og lempeligste Vej, man under disse mislige Omstændigheder kan gaa, at vedkommende Bols- og Husmænd erklærer, om de forlanger Jord i Forhold til det nu havende Hartkorn, eller om de forlanger mere Hartkorn for at faa mere Jord, end de nu har, for at blive i deres brugelige Næringsvej, uden Fornærmelse for andre eller for dem selv. Denne Omstændighed kan egentlig kun finde Sted ved nogle enkelte Bolsmand; thi alle jordløse Huse agter Kaptajnen at udflytte og tillægge Jord til 2 Skp. Hartkorn med tilsvarende Jord.

2) I Byerne Lønborg og Lavstrup ere Gaardene af ulige Hartkorn. Hr. Kaptajn Jeriimn er af den Formening, at Gaardene i hver By skulde lignedes i Hrtk. og Jorder, tildels især at derved Byrden ved Hoveriet kunde være lige, og dels for at hver kunde faa saa megen Jord, som udfordres for at holde de til Hoveriet fornødne Spænd.

Dertil findes Medhold i Forordningen; men da denne tillige bestemmer, at saavel Bygninger som Besætning i dette Tilfælde skal reguleres, saa formener Hr. Kaptajnen, at det sidste var uforfødt af følgende Grunde (disse er stærkt forkortede i min Gengivelse):

a) Da Husmændene faar tillagt Hartkorn og Jord, bliver det Tillæg, de mindre Gaarde faar, ikke saa stort, at de behøver flere Spænd, end de har.

b) Der udflyttedes en betydelig Del Gaarde; derved faar de nærmere til deres Marker og kan følgerig lettere drive deres Ejendomme end hidtil. Dette gælder baade udflyttede og tilbageblivende Gaarde, og dette opvejer det ubetydelige Hoveri, de mindre Gaarde faar mere, end de hidtil har haft, saa heller ikke det for disse forøgede Hoveri nødvendiggør større Spændkraft eller Besætning end hidtil. Alle kan beholde deres Besætning og Besætningslister uforandret, dog „skulde . . . de mindre Gaarde forlange mere Besætning, forbeholder Hr. Kaptajnen sig fri Ret til den Del, de 7 store Gaarde*) har mere, end de tilkommer, og vil sluttelig erklære sig, om han Gaardene vil gøre lige i hver By eller ej“.

Af Delingsplanens specielle Del nævner jeg: *Bøle*. „Nødvendigheden vil, at her bliver flyttet 8 Gaarde og 4 Huse, hvoraf 5 G. og 4 H. lægges sønderst i Marken, sønden for Mølle- eller Tarm Vase, og noget af Palles Vinger om fornødent og 3 G. vesterst i Marken.

Hr. Kaptajnen — for at lægge sin Upartiskhed kendelig for Dagen — overlader til de udmeldte mindelig at afgøre mellem dem selv, hvem der skal flytte sønder paa og hvilke skal flytte vester paa, og om de derom ikke mindelig kan forenes, skal de trække Lod desangaaende først, og naar dette er sket igen specielt om den Tur og Orden, i hvilken de skal ligge fra Vester til Øster.“

Lønborg. Her fordres flyttet 5 Gaarde og alle Huse, Smedens undtaget. Den specielle Orden, i hvilken Gaardmændene skal ligge, afgøres mellem dem ved Lodkastning.

Vostrup. „Den liden Andel, som denne — endskønt meget urigtig — har i Fierbæk Mark, afgøres saaledes, at dertil lægges saa meget af Ovenby og Toftes Faldene,

*) Af disse laa 5 i Lønborg, 1 i Lavstrup og 1 i Bøle.

at det kan betale 2 Huse eller 4 Skp. Hartkorn.“ Disse 2 Huse flyttes til Fierbæk, de øvrige Steder og Huse, undtagen Smedens, flyttes øst paa til Lavstrup Skel. Det afgøres ved Lodtrækning, hvilke 2 Husmænd, der skal flytte til Fierbæk. 4 Gaarde, maaske 5 skal flyttes mod Øst. „Hver af Gaardmændene tager Lod, hvad enten det bliver hjemme, eller han udflyttes, i den Tur og Orden, de bor i for nærværende Tid.“ Det tilføjes, at „den gjorte Plan ikke kan anses for uryggelig“.

Fierbæk. Her er 1 Gaard og 2 Huse, og som foran nævnt skal 2 Huse tilflyttes fra Vostrup. Det ene af de gamle Huse udflyttes, og Lodtrækning afgør, hvorledes det og de to Huse fra Vostrup skal ligge.

Lavstrup. 2 Huse samt Bolstedet Nr. 31 udlægges sønderst i Marken, 2 Gaarde flyttes, den ene til Sønder Mark, den anden til Kongens Mark; 2 Steder under Lønborggaards Takst, „hvis Beliggenhed stedse er og bliver i Vejen“ for Gaarden Nr. 30, bør udflyttes; men „saalænge det er uafgjort, om Lavstrup Gaardmænd skal lignes eller hver faa efter deres Hartkorn, er det umuligt at foreslaa nogen Plan, som kan holde Stik“.

— Kommissionen lod Forslaget oplæse for Lods-ejerne i Lønborg By, hvorefter 2 Husmænd forlangte Jord til 3 Skp. Hartkorn. Uagtet ikke flere Husmænd meldte sig med lignende Forlangende, erklærede Godsejeren, „at han frygtede, at to Skp. Hrtk. ej kunde være tilstrækkelig, at hver derpaa kunde holde en Ko, som de dog burde, og derfor vilde han hver af Husene tillægge 3 Skp. Hrtk.“. Iøvrigt tiltraade alle Forslaget, saavel den almindelige Del som den specielle. Alle Gaardmænd forlangte, at Gaardene blev lignede i Hrtk., at hver beholdt sine Huse som hidtil, for saa vidt de ej udflyttes, ligeledes at hver beholdt sin Besætning uforandret, „dog haabede de, at om en eller

anden blev forlegen for noget mere Hustømmer, vilde Kaptajnen tilstaa dem noget af de nedbrudte Steder“. Nogen Pligt dertil erkendte de, han ikke havde.

Derpaa fremkaldtes Lodsejerne i Bøle.

„Da de 8 Mænd var udnævnt til Udflytning, og Lodkastning skulde afgøre, hvem der skulde flyttes til Vester eller Sønder-Marken, saa slog man Terninger herom, saaledes at det forud bestemtes, at de 3, som slog højeste Øjne, flyttede mod Vest og de øvrige mod Syd.

Niels Christensen fik 7 Øjne, Chr. Pedersen 6, Hans Pedersen 8, Lauge Pedersen 4, Chr. Holm 10, Chr. Jensen 7, Peder Madsen 11 og Peder Holm 2. Bag-efter spillede saa om den indbyrdes Beliggenhed.

Saa kom Lodsejerne i Vostrup for.

Henrik Bojlesen mente, at Chr. Mogensen var lige saa nær til at flytte som han. Spørgsmaalet afgjordes ved Lodtrækning med det Resultat, at det blev Chr. Mogensen, som kom til at flytte.

Bolsmand Chr. Eskesen havde 4 Skp. Hartkorn og kunde til sin Bedrift ikke nøjes med 3 Skp., men forlangte Jord til 6 Skp.; desuden mente han at være berettiget til at blive boende, hvor han var. Det var dog en „uundgaaelig Nødvendighed, at enten han eller Jens Christensens Enke skal flytte“. Afgørelsen overlod Jermiin „for ogsaa herudi at vise al Upartiskhed“ til Kommissionen. Denne „fandt, at dermed burde forholdes efter alene sunde Fornuftsregler i Følge hvilke den mindst bekostelige Forandring foretages; da nu et Hus med mindre Bekostning flyttes end en Gaard, saa flyder af sig selv, at Huset, som Chr. Eskesen bebor, skal flyttes“.

En anden Husmand forlangte ogsaa mere Jord, nemlig til 4 Skp. Hartkorn; men Kaptajnen fastholdt, at alle Huse skulde have 3 Skp. og ikke mere. Det fremgaar

dog af Landgilde- og Hoverilisten, som senere bliver omtalt, at det ønskede Hartkorn blev tillagt dem.

Medens det i Lønborg og Bøle var gaaet glat med at faa Bøndernes Underskrift paa Delingsplanen, mødte her Modstand. 3 Gaardmænd nægtede at underskrive, Niels Laugesen „medmindre han maatte spille med sin Nabo om, hvem der skal have Gaarden flyttet“, Chr. Mogensen „fordi man ej vilde tillade ham at gøre en urimelig Delingsplan efter Forening med hans Nabo Henrik Bojlesen“, og Søren Jepsen vilde først se, „hvor Jorderne ved Udskiftningen skulde udvises til hans Gaard“. Kommissionen betydede dem, at alt sligt var dem som Fæstere aldeles uvedkommende“. De øvrige skrev under.

Beboerne i Styg og Fierbæk erklærede sig tilfreds med Delingsplanen, hvorefter Lodsejerne i Lavstrup kaldtes frem.

Først forlangte Kommissionen Gaardmændenes „bestemte Erklæring“, om de ønskede at lignedes i Hartkorn og hvad deraf fulgte. „Hvorpaa de erklærede, at de bifaldt Hartkornets Ligning, og at hver beholdt den nu havende Besætning og Husrum.“ Mangler nogen noget Hustømmer, haaber de, Godsejeren — „ikke af Pligt, men Godhed“ — vil yde dem Hjælp fra de nedbrudte Gaarde. Endelig bestemtes, at 2 Gaarde, 1 Bolsted og 2 Huse skulde flytte ud.

Ogsaa her forlangte 2 Bols mænd mere end 3 Skp. Hartkorn, den ene vilde have 10 Skp., den anden 4 Skp., og det fremgaar af Landgilde- og Hoverilisten, at deres Forlangende blev opfyldt.

Under Forhandlingerne havde alle Byer vedtaget, at af Rugsæden „skal enhver for i Aar have den 2den og 3die Kjærv efter Grøden, og Efteraarssæden i 1793 bliver lagt i hver Mands egen Lod, og Fællesskabet i

Landinspektørens Forslag gaar ud paa, som det var naturligt, at Bøle fik sine Enge østligst, Lønborg med Præstegaarden og Lavstrup deres mellem Bøle og Lønborggaard. Vostrup og Styg tildeltes, hvad der var tilbage af Hareholm samt alle Enge langs Fjorden og op med Styg Bæk til Kastvad. Denne sidste foresloges tillagt Byens Husmænd, og dermed blev de, som det senere viste sig, ikke narrede; thi Engen indeholdt betydelige Mængder fortrinlig Tørvejord.

At Engene til Lønborg og Lavstrup lagdes sammen under et, dertil var „vigtige Aarsager, nemlig at en Del af Engene ere lave og andre nogenledes høje og mindre udsat for Flod, de østre af Naturgræs, de vestre mere Mærsk,“ og dette „fordrer fra først af at samle Lønborg og Lavstrup under et i det generelle og derudi at udvise Præstens Del“. Præstegaardens store Lod bør denne beholde.

Af Landinspektørens omfangsrige Forslag til byvis Deling af Hede- og Kjærjorderne mener jeg at burde medtage følgende Uddrag.

Hedens forskellige Beskaffenhed og Beliggenhed gør det nødvendigt at skille Heden i 2 Dele.

„Til dette Skel antages en Hovedlinie sønden Agerne, hele Marken igennem. Derfra maales 126 Alen parallel med Hovedlinien, hvilken Linie antages som Hovedskel mellem Sønder- og Nordkortet. Herunder antages 2 Hovedregler, at enhver tager den Hede og Græsning, som ligger mellem Agerlodderne, og ligeledes, hvad der deraf støder ind til disse.“

Trods Grundreglen maa der dog foretages en Del Undtagelser derfra, særlig „ved de 3 Vostrup Gaardflyttere, hvor den vesterste aldeles ej falder til Heden, men dog vil være uundgaaelig fornøden for at tilvende dem noget af den nær beliggende Græsning i Heden“.

Øst indtil Vostrup faar Fierbæk sin Hede og derpaa kommer Hovedhedelodden til Lønborggaard. Denne bruger ikke her daglig Græsning, men alene betjener sig deraf i Tilfælde, at Floden ved Lønborggaard sætter den i Nødvendighed at søge Hedegræsning“.

Lønborggaard har i Heden et Teglværk „ej alene til Gaardens, men endogsaa til Godsets højest fornødne Brug*) uden at have nogen særskilt Ejendom“ dertil, hvorfor Wesenberg foreslaar at tildele det en Del Jord. Dette var dog afgjort Dagen forud, som foran bemærket.

Møgelgaard og Varrisbøl faar Hede udlagt saaledes, at den „dækker“ deres Ager og Eng, og Kommissionen bestemmer, hvor Præstegaardens Hede bør ligge. Østligst kommer Lønborg, Lavstrup og Bøle Heder. „I alt, hvad Hede og Fællig er, tillades fri Fart og Trækning, men ej Drift; ligesaa forbeholdes Ler- og Sandgrave med fri Adgang“.

„Dette er den almindelige Plan for Lønborg Sogns Hede og Fællig byvis, som understilles Vedkommendes Antagelse eller Kommissionens Kendelse; derimod bliver Ejeren forbeholdt at bestemme den specielle Deling i de bestemte Bylodder“.

„Da Degnen er aflagt med noget Jord, saa synes det at være rettest, at denne Jord tillægges Skolen“ (herom mere senere).

Lønborg, Lavstrup, Bøle og Vostrup har forlods betydelige Forter i Brug foruden den almindelige Fælleshede og Græsning, hvorimod Fierbæk, Styg, Varrisbøl og Møgelgaard ikke har anden Græsning end i Fælleskabets almindelige Hede. Skulde de første forlods beholde det, de har, og derhos tage Del med de sidste,

*) Lejlighedsvis nævnes, at Stenene kostede 10 Rdlr. eller 32 Kr. for 1000, en meget høj Pris i Forhold til Nutiden. Stenene var ganske vist fortrinlige og ikke saa lidt større end de, der nu laves.

„var Fornærmelsen klar“ for disse, og de bør derfor ogsaa tillægges noget forlods.

Faar Husmændene ikke mere Hede end til deres Hartkorn, „bliver dette mindre, end de hidtil har haft, da de uindskrænket har gravet den fornødne Del, hvorfor det overlades Kommissionen at bestemme, om de ikke bør tillægges nogen Hede udover, hvad de kan tilkomme“. Vel nok for tyvende Gang „blev Kortet af Kommissionen efterset“ og Lodsejerne fremkaldte.

Først kom Udejerne i Harholm for. Jeppe Hansen var tilfreds med sin Lod, og det samme var naturligvis Tilfældet med Jermiin, hvad Lodderne til Lundenæs og hans Fæstegaarde i Stavning angik. Niels Rindom var ikke mødt, hvorfor Kommissionen „eragtede“, at Forslaget af 12. Juli 1792 burde staa ved Magt for hans Vedkommende. Den ene af Mændene i Skuldbøl „gjorde Ophævelser“ og fortalte, at han var Fæster; dette havde ingen vidst før, og „Kommissionen betydede ham derfor, at slige Ustadigheder ikke havde Sted i alvorlige Ting“. 2 af Mændene i Skuldbøl havde inden Mødet solgt deres Enge til Vostrup, og der blev derfor udlagt 2 Lodder, 1 til Vostrup og 1 til Skuldbøl.

Nu kom Fæstebønderne for. Mændene i Lavstrup var ikke rigtig fornøjede med at blive slaaet sammen med Lønborg, men forlangte Byens Eng udlagt vestligst. Herimod protesterede Mændene i Lønborg, da Lavstrup derved vilde tage al den høje Eng; de forlangte, „at hver By skulde have 2 Planer, den ene til vester i Mærskan, den anden til øster over Amholm og over Gesten“.

Præsten „var villig, naar han beholdt hans Storeholm, at tage det øvrige, saavel for Forte som Eng, norderst paa Amholm og over Gesten“.

Godsejeren sluttede sig til Landinspektørens Forslag,

og det samme gjorde Kommissionen i en motiveret Kendelse.

Bøle Bymænd erklærede sig tilfreds med Planen baade for Eng og Hede. Det samme var for Hedens Vedkommende Tilfældet med Mændene i Lønborg og Vostrup, dog forlangte Præsten at faa den vestligste Lod i Lønborg Bys Hede, og dette samtykkede Bymændene i. Styg og Møgelgaard havde heller intet at erindre ved Hedeplanen. Lavstrup Hede nævnes ikke.

„Saavel Varrisbøl som Fierbæk Beboere blev anvist deres Hedeskel, og begge formente, at Heden i begge dels var liden, og dels ringe, men da i begge Lodder findes betydelig Kærgræsning, meget mere, end de kan tilkomme, og Kjær og Hede skal betales med hinanden efter Beliggenhed, saa kan deri ingen Forandring finde Sted.“

„Hr. Kaptajn Jermiin erklærede sig i Henseende til Forslaget angaaende Ager og Eng, som var udlagt til Skolen, at det derved maatte forblive, naar han bekom Regres til Skoledistriktet efter Taksationsforretningen.“*)

Med Hensyn til Spørgsmaalet om at tillægge Styg, Møgelgaard, Fierbæk og Varrisbøl en Del forlods af Heden ligesom Hovedbyerne allerede havde, fremsatte Landinspektøren et detailleret Forslag, som Godsejeren og Landvæsenskommissionen godkendte. Uden Udskiftningskortet — og det eksisterer ikke mere — er det

*) Det er naturligtvis det i Aarbogen for 1910 S. 134 nævnte Bol, der ved denne Lejlighed overgik fra Kirken til Skolen. Dette kunde lade sig gøre, fordi Jermiin ogsaa ejede Kirken. Bolet var baade tiendefri og uden Hartkorn, først ved den nye Matrikul fik Jorderne Hartk., nemlig 7 Skp. Godsejeren forbeholdt sig vel Regres til Sognets Beboere; men han har vistnok i Virkeligheden bortskænket Jorderne. Saa meget er i hvert Fald sikkert, at i de sidste 50 Aar er der intet ydet til Kirken af Skolejorderne, der forøvrigt nu er solgte.

dog umuligt at udrede, hvad der saaledes tildeltes Styg o. s. v. og forøvrigt temmelig ligegyldigt.

Efter en længere Forhandling om at skaffe Husmændene noget mere Brændsel, end de kunde erholde paa Hede til 3 Skp. Hartkorn, bestemte Jermiin at tillægge hvert Hus „foruden den Hedeplet, som faldt paa dets Skyldfang, 2 Tdr. Land god Hedejord“ at udlægge sammen med Stedets Lod og i den Bys Ejendom, „hvor Husmanden tilforn tog sin Ildebrand“.*)

„Med foran staaende Tillæg og Forandringer er Landinspektørens Forslag til Udskiftningen antaget.“

Dette sidste, som er gengivet stærkt forkortet, underskrev Godsejeren, Præsten og Degnen, og det tredie Afsnit var sluttet.

IV.

Den 5. Juni 1793 udfærdigede Amtmanden Indvarsling til et nyt Møde den 12. s. M.

Medens det tidligere var Kommissionens Opgave at faa Delingsplanen vedtaget og stadfæstet, var Hovedformaalet nu at godtgøre, at denne var fulgt ved Afpælingen og derpaa forhverve Vedkommendes Tilstaaelse.

Man begyndte med Udejerne. Mændene i Skuldbøl kom først for. De havde set Afpælingen og erkendte, at Lodden var afsat efter Bestemmelsen; men tage imod den nægtede de, de vilde beholde deres gamle Lod.

„Kommissionen eftersaa Afpælingen og fandt, at deri ingen Forandring kunde finde Sted, og for Afpælingen

*) Her synes man at have glemmt, hvilken „utaalelig Fornærmelse“ det var, at een havde Jorden og en anden Hartkornet; thi det er klart, at Gaardmændene kom til at betale Skatten af de 2 Tdr. Land, Husmændene fik mere, end de kunde tilkomme. Det var dog kun en Ubetydelighed, hele dette Skattebeløb drejede sig om. Ved den nye Matrikul vilde 40 Tdr. Land til Takst $\frac{1}{8}$ give 1 Fdk. $2\frac{3}{4}$ Alb. Hartk.

Rigtighed efter Maal og Takst er Landinspektøren ansvarlig.“

Da de 2 Mænd absolut ikke vilde have deres nye Englod, solgte de denne til 4 Mænd i Vostrup og Fierbæk; de nye Ejere skrev saa under.

Sognepræsten, Degnen og Smeden i Vostrup skrev under paa, at de intet havde at erindre ved de for dem afpælede Lodder, og saa blev der kaldt paa Niels Rindom.*) Han var ikke mødt, men havde givet Indvarslingen følgende Paategning:

„Jeg vil aldeles ingen Ombytning af mine Ejendoms-Enge nogensteds videre, end jeg selv kan med Vederparternes Samtykke og Velgefall, i mange Henseender at observere for nærværende og tilkommende Tider.“

Herover følte Kommissionen sig fornærmet og udtalte, at da man „af hans impertinente Paategning paa Cirkulæret saa, at man hverken kunde vente ham eller nogen paa hans Vegne, saa eftersaa Kommissionen Engloddens Afpæling, fandt den overensstemmende med den lagte Plan og resolverede, at alt dermed skal have sit Forblivende“. „For at forekomme Uorden ved Engsletten“ anmodede man Godsejeren om „at foranstalte Resolutionen vidnefast bekendtgjort for vedkommende Jordbrugere“.

Saa kaldtes Fæstebønderne byvis frem, og nu gik det let, alle bekræftede med Underskrift, at de intet havde at bemærke ved Afpælingen i Mark og Eng af Skellet mellem Lønborggaard og Godset. Hans Jensen i Varrisbøl havde kun Fællesskab i Heden, og hans Underskrift var derfor unødvendig.

Efter Landinspektørens Anmodning underskrev Gods-

*) N. Rindom maa have besiddet ret betydeligt Jordegods; jeg har truffet ham som Ejer af saadant i Rindum, Dejbjerg, Stavning og Lønborg.

ejeren følgende Erklæring: „Afpælingen for Hovedgaarden Lønborggaards Mark og Eng, Hede og Forte antager jeg.“

Da Underskrifterne var i Orden, fortsatte Kommissionen: „Hvorvel Hr. Kaptajn Jermiin uimodsigelig bliver raadig for den specielle Udskiftning mellem Mand og Mand af Godset, saa forlanger han dog . . . , at Kommissionen vilde paaskjønne alle de enkelte Tilfælde, hvor en eller anden af hans Jordbrugere maatte formene sig at være fornærmede og derpaa at raade Bod efter Omstændighederne.“

Den første, som meldte sig, var Manden i Varrisbøl. Han mente, at hans Hede- og Kærlod var for lille i Forhold til Gaardens Hartkorn; men Kommissionen forklarede ham, at da han efter Bestemmelsen af 18. og 19. Marts var tillagt en Del forlods, saa var Lodden i Virkeligheden for stor, og der kunde intet Hensyn tages til Indsigelsen. Derimod fik han Held med at faa et Skel ændret, saa det kom til at gaa i en lige Linie.

„Derefter blev fremkaldt Jordbrugerne af Vostrup, Styg, Fierbæk og Møgelgaard og dem forestillet, at de kunde andrage for Kommissionen en eller anden Fornærmelse, dem var sket efter Formening i den specielle Udskiftning mellem Mand og Mand.“ Landinspektøren føjede dog hertil, „at Meningen ikke gik dertil at opfylde hver sine egennyttige Hensigter, men alene at raade Bod, for saa vidt muligt, paa det, som Kommissionen maatte anse for virkelig Fornærmelse“.

Ligeledes blev Lavstrup Byes Beboere indkaldt, „og da man havde anhørt og antegnet . . . de fremkomne Anmærkninger,“ udsattes Forretningen til næste Dag, og da kom Fæsterne i Lønborg og Lavstrup frem.

„Da alle Fæsteres Tanker om Afpælingen var hørt og, for saa vidt Indsigelserne vare værd at agte paa,

var antegnede, foretog Kommissionen sig end nøjere at overveje, om anordningsmæssig Fremgangsmaade ved Udsiftningen kunde tillade nogen af Fæsternes attraaede Forandringer.“

Udflytterne i Lønborg var uenige med de tilbageblivende om Delingen af Bredkjær og Farbæk; de første erklærede „meget ivrig, at de uden at faa Lod i Farbæk*) umulig kunde bestaa“; de sidste „var meget villige til at taale en Smule Afgang“, om de havde for megen Jord.

Kommissionen fandt, at „Planen ikke kunde ændres uden at etablere et nyt Fællesskab“; dette var ulovligt og kunde ikke tillades. Derimod fik en Mand i Bøle anden Eng udlagt for $\frac{3}{4}$ af en Holm i Aaen, som helt var ham tillagt, og hvormed han følte sig forurettet.

Andre egentlige Ændringer foretoges ikke.

— Kommissionen tog derefter meget nøjagtige Bestemmelser om Veje. Heraf anføres enkelte.

En ny Vej fra Vostrup til Refsmose og derfra i Vest og Nord „sættes i Stand som en almindelig Fart, tildels over Aaen til Ringkjøbing. I Fælledens Almindelighed beholder enhver fri Fart og Træk, ligesom Engene paa vanskelige Steder den forrige Adgang i uundgaelige Tilfælde maa vedblive“, og hvad Heden angaar, da er denne af saa ringe Beskaffenhed, at hverken dens Dyrkning eller Indhegning kan ventes“. Her kan man derfor færdes over alt.

„Den Aa, som forhen i Vesten Aafald har været tildæmmed, maa fremdeles holdes aaben, og da i dette Tilfælde sammesteds en Flydebro**) vil være fornøden,

*) Farbæk er nu god Eng, men før Aareguleringerne i 1900—01 var den omtrent værdløs; men da Udflytterne holdt saa stærkt paa at faa en Lod der, maa den ogsaa dengang have været god.

**) En saadan har utvivlsomt aldrig eksisteret.

saa udredes den af Lavstrup og Lønborg Beboere, for saa vidt de har Del i disse Mærskenge.

Fremdeles tog Kommissionen Bestemmelse om Ler- og Sandgrave samt om, hvor der maatte tages Fyld til Vedligeholdelse af Aadæmningerne, og vedtog til Slutning, at „de 2 Klynemoser i Sønderheden, som er udenfor Taksation, forbliver for Lønborg Sogns Beboere til fælles Brug efter Hartkorn“.

— Godsejeren fremlagde derpaa en Hartkorns-, Landgilde- og Hoveriliste for samtlige Ejendomme med Undtagelse af Møgelgaard, de 2 Styggaarde og Varrisbøl. Om disse hedder det kun, at de blev uforandrede.

Af Listen fremgaar, som før nævnt, at de Husmænd i Lavstrup og Vostrup, der ønskede Jord til mere end 3 Skp. Hartkorn, fik deres Ønske opfyldt.

Kommissionen gennemgik Listen, og efter at have approberet denne, kunde den med god Samvittighed sætte det sidste Punktum og afslutte Sagen angaaende Udskiftningen af Lønborggaard og Gods. Her var udført et betydeligt og godt Arbejde, om det end selvfølgelig var Landinspektøren, som ved at udarbejde Planerne havde trukket det største Læs.

Udskiftningen fortjener fuldtud den Ros, Professor i Landøkonomi G. Begtrup en Snes Aar efter har givet den i 7de Bind af sit Skrift: Agerdyrkningens Tilstand i Danmark.

V.

Skildringen af selve Udskiftningen er hermed færdig; men endnu bør nogle Bemærkninger tilføjes.

I Hoverilisten er angivet, hvor stor Part af en Helgaards Hoveri, der faldt paa hver af Gaardene. Denne var for Lønborg $\frac{19}{30}$, for Lavstrup $\frac{7}{10}$, for Vostrup $\frac{1}{2}$ for 17 Gaarde samt for 1 „Frihedspenge 4 Rdlr. 76 Skl. og Kjørselsarbejde med øvrige Hoveribønder“ og for

Bøle $\frac{1}{2}$ undtagen for 1 G., der var dobbelt saa stor som de øvrige og derfor ydede hel Hoveri.

Sammenligner man Hartkornet for de enkelte Byer, nemlig for Gaardene i Lønborg 3 Tdr., 3 Skp., 3 Fdk., $\frac{19}{30}$ Alb.; i Lavstrup 4, 5, 2, $\frac{2}{5}$; i Vostrup 4, 2, 2, 2 og i Bøle 2, 1, 1, $1\frac{49}{72}$ foruden 1 med 4, 2, 3, $\frac{13}{26}$. Med Hoveriydelsen synes der at være et stærkt Misforhold tilstede, navnlig at Vostrup slap saa let, særlig i Forhold til Bøle. Hver af de 4 Byer ydede dog nøjagtig det samme Antal Gaardes Hoveri før som efter Udskiftningen, nemlig Lønborg $9\frac{1}{2}$, Lavstrup $3\frac{1}{2}$, Vostrup $8\frac{1}{2}$ og Bøle 9.

Maaske har Landgildens Størrelse øvet nogen Indflydelse paa Fastsættelsen af Hoveriet. For hver Gaard udgjorde denne i Lønborg 2 Rdlr. 70 Skl.; i Lavstrup 3 Rdlr. 11 Skl. samt 2 Skp., $\frac{5}{6}$ Fdk. Rug og 1 Td., 5 Skp., 2 Fdk. Byg; i Vostrup 4 Rdlr., 68 Skl. samt 1 Td., 4 Skp., $\frac{37}{9}$ Fdk. Byg, og i Bøle 2 Rdlr. 66 Skl., den store Gaard dog 5 Rdlr. 36 Skl.

Da Gaarden i Vostrup, som ydede Frihedspenge, forrettede samme Kørselsarbejde som de øvrige Gaarde, er det Gangarbejdet, Vedkommende har betalt sig fri for. Dette er altsaa for en Helgaard sat til 9 Rdlr. 56 Skl., før Udskiftningen 10 Rdlr.,*) og man fejler næppe synderligt ved at antage, at dette omtrent svarer til en Karls Løn.

Af de under Lønborggaard hørende 30 Bolsteder og Huse laa 2 paa Hovedgaardens Jorder og var saaledes ikke almindeligt Fæstegods; der er derfor heller ikke opført mere end 28 i Hoveri- og Landgildelisten.

Om Flertallet af Husene hedder det før Udskiftningen,

*) Grunden til Nedgangen var, at der blev afgivet Ejendom til de jordløse Huse; i det hele gik Landgilden og Frihedspengene 7 Rdlr. 47 Skl. ned ved Udskiftningen.

„forretter nogle ubestemte Gangdage“. Andre udførte 2 Dages Arbejde og betalte forøvrigt med Penge. Ved Udskiftningen ændredes dette saaledes: 19 „fratager Hø og Korn i Husene og Stakkene og alt Kornets Rensning“, 3 betaler Frihedspenge og fratager Hø og Korn, men er fri for Rensning, 4 gør hver 1 Dags Arbejde i Slet og Høst samt udreder Frihedspenge, og endelig er 2 fri for alt Hoveri imod et Pengebidrag, henholdsvis 4 Rdlr. 42 Skl. og 3 Rdl. 47 Skl.

Husmændenes Landgilde udgjorde i Lønborg 43 Skl., Lavstrup 48 Skl., Vostrup 45 Skl. og Bøle 49 Skl. for hver.

*

Naar Godsejeren gentagende begærede Byggehjælp af Staten, saa var dette ikke Tiggeri, men noget, hvorpaa han havde gyldigt Krav i Henhold til Lov om Jordfællesskabets Ophævelse af 23. April 1781, § 21, der dog kun tilsiger en Bygningshjælp af 50 til 100 Rdlr. for hver udflyttet Gaard; kun hvor Bygningerne opføres paa Overdrev, stilles en større Sum i Udsigt; men med lidt god Villie har det næppe været vanskeligt at faa enhver Udmark regnet for Overdrev, naar der ved Udskiftning opførtes Nybygninger derpaa.

Det lader sig næppe fuldt ud oplyse, hvor stor en Bygningshjælp Staten i det hele ydede Kaptajn Jermiin. Jeg har i den Anledning forespurgt hos Landsarkivet i Viborg og Rigsarkivets 2. Afdeling, og begge har særdeles beredvillig svaret. Sidstnævnte skriver: „Angaaende det foreliggende Spørgsmaal foreligger der kun ret mangelfulde Oplysninger i Arkivet, da den paa-gældende Journalsag ikke er bevaret eller i alt Fald ikke mere findes paa Plads og trods omfattende Under-søgelser ikke har været til at finde.“

Saavel Landsarkivet som Rigsarkivet meddeler, at Rentekammeret ved Skrivelse af 7. Juni 1794 bevilgede Jermiin 993 Dlr.; men det kan ikke ses, hvormange Gaarde og Huse denne Bygningshjælp gjaldt for.

Rigsarkivet har derhos oplyst, at Jermiin i den følgende Tid flere Gange ansøgte om Bygningshjælp, og at Rentekammeret ved Skrivelse af 8. Juli 1797 tilstod ham 309 Dlr. Af denne Skrivelse ses, at de 309 Dlr. var Bygningshjælp til Udflytning af 3 Gaarde og 5 Bolsteder.

Det fremgaar tydeligt heraf, at Statens Bygningshjælp er ydet efter en meget knap Maalestok.

Efterskrift.

Kaptajn Niels von Jermiin var født i Hjerm den 2. Juli 1750 og døde paa Engelsholm den 23. Oktober 1807.

Han ejede Engelsholm og var, som gift med Kancelliraad Niels Hansens Datter Christence, Besidder af Stamhuset Lønborggaard.

Jermiin hørte til den Kreds af større Godsejere omkring forrige Aarhundredes Skifte, som i Gerningen beviste, at Bøndernes Vel laa dem i høj Grad paa Sinde. Da Fæsterne i Hee 1791—92 købte deres Gaarde og Steder til Selvejendom af Justitsraad Richter til Voldbjerg, kautionerede han for Købesummerne, og nogle Aar senere gav han Fæsterne af Godset i Lønborg Arvefæstebrev paa Ejendommene med Ret til at sælge og pantsætte, fri for Hoveri og Landgilde mod aarlig at betale 1 Daler af hver Skp. Hartkorn.

Endelig stiftede han et Legat paa 2000 Dlr., hvoraf Renten uddeles til Fæstere paa Strøgødset i Stavning, Fæster, Egvad, Lyne og Hemmet Sogne. De, som kan nyde godt af Legatet er:

- a. Skikkelige gamle Aftægtsfolk i ovennævnte Sogne.

b. Fader- og moderløse Drengbørn i samme Sogne, som enten vil læse og skrive eller „være Haandværker og Kunstner“, naar de savner Midler hertil.

Kapitalen indestaar i Lønborggaard, og Fundatsen er udstedt af Jermiins Enke den 16. Januar 1808 „efter min salig Mands udtrykkelige Villie“.

Kaptajn Niels von Jermiin fortjener at mindes.

FREDERIK VI.s BESØG I LEMVIG 1826

OG HANS INSPEKTION AF HAVKYSTEN

Aar 1826 den 21. Juni var hans Majestæt, vor aller-naadigste Konge, Kong Frederik den Sjette, personlig til Stede paa Lemvig Købstads Raadhus for at bese denne med andre Byens Mærkværdigheder, da han paa en Rejse i Landet ogsaa bærede Lemvig med sin Nær-værelse.

Allerhøjstsamme var Dagen forud ankommen hertil Byen fra Agger Sogn, hvor Amtmanden for Ringkøbing Amt Herr Kammerherre v. Lorentz samt undertegnede By- og Herreds-Foged Justitsraad Schönau mødte norden for den Kanal, som Havets Voldsomhed havde dannet, og der modtage Hans Majestæt, som derefter ifølge deres Foranstaltning blev tilligemed Suite overført paa Baade saavel over denne Kanal som over den sydligere Kanal ved Nørre Langer og forøvrigt gjorde Rejsen til Lemvig i aaben Rejsevogn, da de svære Rejsevogne ikke kunde transporteres over Kanalerne og derfor maatte tage en anden Vej til Lemvig, hvor de Dagen efter indtraf til Afbenyttelse for den øvrige Rejse.

I Hans Majestæts Følge var:

1. Hans Excellence Herr Over-Hof-Marskal von Hauch, Ridder af Elefanten og Storkors af Dannebrog etc.

2. Hans Højvelbaarenhed Herr General-Major Frantz Christopher von Bülow, General-Adjutant og Chef for General-Adjutant-Staben, Storkors af Dannebrog etc.

3. Hans Højvelbaarenhed Herr Oberst Hans Staal von Lützen, General-Adjutant og Ridder af Dannebrog.

4. Hans Højvelbaarenhed Herr Oberst af Ingenieur-Corpset, Claus Henrik von Christensen, Ridder af Dannebrog.

5. Kammerraad Josias Peddersen, som Hans Majestæts Rejse-Secretær.

6. Overkrigs-Kommissær Hans Henrik Schönberg, Secretær for Hans Excellence Over-Hof-Marschallen Regiments-Quarteermester og Auditør ved den kongelige Livgarde til Fods.

7. Krigsraad Müller, Secretær for Herr General v. Bülow.

8. Secretær Smiett, Secretær for Herr Oberst v. Lützen.

9. Kammer-Laqvay Andersen.

10. Jæger Lassen.

11. Laqvay Petersen.

Foruden disse var Kammer-Foureer, Krigsraad Ibsen sendt forud for at arrangere Quartererne og besørge alt det i saa Henseende fornødne.

Hans Majestæt ankom til Lemvig om Aftenen den 20. Junii omtrent Kl. 8 og aftraadte hos Byfogden, hvor han behagede at tage Quarter.

Ved Ankomsten blev han modtagen af Byens Embedsmænd og hele Egnens Gejstlighed. De civile Embedsmænd bleve Hans Majestæt præsenterede ved Amtmanden, Herr Kammerherre v. Lorentz, og de gejstlige af Riber Stifts Biskop, Doctor Theologiæ Koefoed, Ridder af Dannebrog, som var mødt for at gøre sin allerunderdanigste Opvartning.

Efterat Præsentionen var tilende, begav Hans Majestæt sig ind i de for ham bestemte Værelser og forblev der uden at holde noget Taffel, da han blot lod sig give Thee og Smørrebrød, og gik tilsengs omtrent Kl. 11, dog havde allerhøjst samme den Naade at vise

sig i den foran hans Værelse værende Stue og at tilkendegive sit Velbehag med en foranstaltet Illumination, da den ligeoverfor Byfogdens Gaard værende Hauge var oplyst med Lamper, og Hans Majestæts Navnetræk med Flammeskrift var anbragt ligeoverfor hans Vinduer. Hele Byen var illumineret indtil langt ud paa Natten, men ingen anden Højtidelighed foranstaltet, da Hans Majestæt udtrykkelig havde frabedt sig noget saadant, og Rejse-Routen desuden først nogen Dage forud var bleven bestemt at skulle gaa gennem Lemvig, saa at der ingen Tid havde været til at træffe forberedende Anstalter. Dog var der ved samtlige Indkørsler til Byen anbragt Æresporte, ligesom saadanne ogsaa vare anbragte paa flere Steder i Gaderne og ligeledes nogle Steder paa Vejen, han skulde passere.

Om Morgenen den 21. Junii udrejste Hans Majestæt præcis Kl. 7 til Stranden, efterat han var opstaaet omtrent Kl. 5 og havde drukket Thee samt Kaffe. Da den velgørende Hensigt med Rejsen egentlig var at bese de Strækninger langs med Havkysten, som havde lidt mest under de senere Aars orkanmæssige Storme og de derved foranledigede Oversvømmelser, hvorfor ogsaa Dige-Inspéktøren fra Holsteen, fornævnte Ingenieur, Oberst von Christensen var beordret til at gøre Rejsen med, saa begav Hans Majestæt sig først igennem Romb, Lomborg, Ramme og Fjaltring Sogne til Mærsk-Gaardene i Fjaltring, hvor allerhøjstamme behagede at staa af Vognen og at gaa til Fods lige ud til Stranden samt omkring i Klitterne for at lade sig af Herredsfogden Justitsraad Schönau forevise den ødelagte Strækning af Mærsk-Enge imellem Havet og Nissum eller Bøvling Fjord samt andre mærkelige Punkter sønden for Bovbjerg, som ender lidet norden for Mærsk-Gaardene.

Efter at have taget Localiteten her i Øjesyn og at

have i de naadigste Udtrykke samtale med nogle af de skadelidte Beboere, som modtog de huldrigste Forsikringer om Bevarelsen af den Kongelige Naade, de allerede havde nydt saa meget Godt af, behagede det Hans Majestæt igjen at stige til Vogns, og Reisen gik saa videre nær paa igjennem Fjaltring og Trans Sogne til Bovbjergs højeste Spidse, hvor man netop i Skjellet mellem Trans og Ferring Sogne havde oprejst et Telt, i hvilket Justitsraad Schönau havde den Ære at opvarte Hans Majestæt med en kold Frokost, som allerhøjst-samme naadigt modtog og i nedladende venlige Udtrykke tilkjendegav sin Tilfredshed med.

Det Mærkeligste ved Situationen her blev derpaa Hans Majestæt forklaret af Herr Oberst v. Christensen og Justitsraad Schönau, hvilken sidste som næsten 25aarig Embedsmand paa Stedet især gjorde opmærksom paa den mærkelige Indrykning af Havet, der i den senere Tid har fundet Sted, da Søen ved de forskjellige stormfulde Perioder har underhulet Bovbjerg, saa at store Stykker jævnlige løsrives og udstyrte i Havet, hvilket i Særdeleshed har været Tilfældet i de sidstforløbne 2 a 3 Aar, da Havet i den Tid er rykket langt længere ind, end forhen i hele Decennier og ikke ubetydelige Strækninger allerede kan kjendes at forestaa samme Skjæbne, eftersom store Revner vise sig i Overfladen, og vidtløftige Masser af Jord sees at være sjunken flere Tommer, saa at der blot behøver at opstaa et nyt Uvejr for ganske at løsrive dem.

Med Hensyn hertil og tillige for at opbevare Erinringen om Hans Majestæts allerhøjeste Nærværelse paa Stedet, havde Justitsraad Schönau ladet opføre en Mindestøtte med saadan Indskript:

„Dette Mindesmærke er sat til Erindring om, at Danmarks Konge, Frederik den Sjette har opholdt sig paa

nærværende Sted den 21. Junii 1826, da han af landsfaderlig Omsorg for sine betrængte Undersaatter foretog en Reise paa Nørre Jyllands Vestkyst for at undersøge den ved Havets Overskyllelse anrettede Skade, ved hvilken Leilighed Allerhøjstsamme fra dette Punct oversaa Bovbjerg og omliggende Strækninger. — Afstanden fra Udkanten af Bovbjerg indtil dette Sted, maalt langs med Skjællet imellems Trans og Ferring Sogne, var den Gang 98 Alen.“

Denne Støtte behagede det hans Majestæt allernaadigst at tage i Øjesyn og at tilkjendegive sit Velbehag med, samt derhos at tillade at den seenere maatte opreises af Steen, da Tidens Korthed blot havde tilladt at lade den forfærdige af heelt Træe.

Fra Bovbjerg fortsattes Turen videre nør paa igjennem Ferring Sogn, og saasnart Bjerget havde aftaget saameget, at det kunde lade sig gjøre, blev der kjørt ned til Stranden til det Sted, hvor Havet ved Stormen den 24. November 1825 brød ind i Ferring Fjord og dannede en Kanal, som imidlertid igjen var bleven tilstoppet af det deri opskyllede Sand.

Da denne Kanal, som truede den vigtigste Deel af Harboer og en Strækning af Wandborg, Engbjerg samt Hygum Sogne med Ødelæggelse, havde i Særdeleshed været Gjenstand for speciel Undersøgelse, der havde været overdraget Ingenieur-Lieutenant og Dige-Conduc-teur Christensen i Forening med Justitsraad Schönau at iværksætte for derpaa at grunde Forslag til Forebyggelses-Midler i saa Henseende, blev denne Gjenstand fortrinlig afhandlet her med Oberst v. Christensen — Lieutenant Christensens Fader —, og Undersøgelsen blev derpaa fortsat langs med Ferring Fjord igjennem Ferring og Wandborg Sogne til et Punkt norden for Strandegaardene i Wandborg, hvor Lieutenant Christensen

havde foreslaaet at anlægge en Dæmning med Sluseværk, som skulde strække sig fra Engbjerg Banker skraas over den saakaldte Synder-Hvisse og Strandevjele ind til Klitbankerne vesten for Gaarden Paakjær i Harboøer Sogn.

Efterat det locale her var taget i Øjesyn og behørig Forklaring indhentet om alt, hvad der kunde have Indflydelse paa denne Gjenstand, fortsattes Reisen igjennem Engbjerg Sogn, hvor hans Majestæt havde en viid Udsigt over hele Harboøer Sogn, da Vejen forbi Engbjerg Kirke løber langs ovenfor Bankerne, hvorfra det hele kan oversees, og da Udreisens Øiemed nu var opnaaet, behagede det hans Majestæt at vende tilbage til Lemvig, hvor Allerhøjstsamme igjen indtraf om Eftermiddagen Kl. 2 og blev, ligesom Dagen forud modtagen af alle tilstedeværende Civile samt gejstlige Embedsmænd. Værtinden Frue Schönau complimenterede hans Majestæt nedenfor Gadetrappen idet han steg ud af Vognen, og Allerhøjstsamme var da saa naadig at føre hende ved Haanden op ad Trappen ind i Værelserne ligesom Dagen forud havde været Tilfældet, hvilken Lejlighed hun benyttede til at præsentere hendes 11 hjemmeværende Børn: 7 Døtre og 4 Sønner, samt at anbefale den ældste fraværende Søn, som opholdt sig ved Universitetet, til hans Majestæts Naade.

Umiddelbart derpaa besaa hans Majestæt de offentlige Bygninger i Byen, nemlig Kirken, Raadhuset, det offentlige Sygehus og Skolebygningen, paa hvilket sidste Sted han allernaadigst behagede at erkjendige sig om Skolebørnernes Fremgang og at overvære en i den Henseende anstillet kort Examination, hvorpaa han, efter tillige at have taget Byens Sprøjtevæsen i Øjesyn og bivaanet en Prøve med Sprøjten, der blev foretaget paa Torvct,

begav sig tilbage til Byfogdens Huus efter at have tilkjendegivet sin allernaadigste Tilfredshed med alt, hvad der var bleven ham foreviist.

Derpaa behagede hans Majestæt allernaadigst at lade sig forevise alle Embedsprotokoller og gav derpaa Audience for enhver, som dertil meldte sig.

Efterat Audiencen var sluttet, behagede det hans Majestæt at gaa til Taffels og Allerhøjstsamme havde da den Naade at byde Frue Schönau Armen samt at lade hende sidde ved den højre Side, hvorimod Amtmanden, Hr. Kammerherre Lorentz, indtog Plads ved hans Majestæts venstre Side, og Justitsraad Schönau som Vært ligeoverfor hans Majestæt. Taffelet bestod af 32 Couverts, og efterat de høje Herrer af Kongens Følge havde taget Plads efter deres Rang og Orden, satte de andre Gæster sig uden nogen bestemt Orden. Hans Majestæt havde været saa naadig at tillade, at saavel de Underordnede af hans egen Suite som Byens og Omegnens Embedsmænd maatte ansiges til Taffelet, og ifølge deraf vare alle Byens Embedsmænd samt Præsterne fra Herreds-Jurisdiktionen indbudne. Under Taffelet, som varede omtrent 1 Time, blev hans Majestæt opvartet af Byfogdens tvende ældste Døtre og viste sig særdeles naadig imod dem, ligesom han underholdt sig meget muntert og nedladende med deres Moder og i det hele viste saa megen Mildhed samt naadig Nedladelse, som man neppe skulde kunne gøre sig Forestilling om. Midt under Maaltidet reiste hans Højvelbaarenhed Hr. Kammerherre v. Lorentz sig og udbad Tilladelse for Værten at udbringe en Skaal, og da saadant allernaadigst var bleven tilladt, stod Justitsraad Schönau frem og takkede med faa Ord alles Hengivenheds Følelser, der opløste sig i det hjertelige

Ønske: Gud bevare vor ejegode Konge! hvorpaa hans Majestæts Skaal blev drukket, og ved den Lejlighed istemmede den udenfor paa Gaden forsamlede Mængde et skingrende 3 Gange gjentaget Hurra-Raab. Senere udbragte Byefogden en Skaal for Landets Moder, den elskede Dronning, og endvidere en Skaal for hendes Kgl. Højhed Kronprindsessen samt de øvrige Kgl. Prindser og Prindsesser, hvorved den udenfor forsamlede Mængdes Fryd ligeledes udbrød i skingrende Hurra-Raab. Hans Majestæt havde derefter den Naade at udbringe Værtens og Værtindens Skaal, og kort derefter hævedes Taffelet, dog tillod Hans Majestæt, at der ved samme Bord blev serveret med Kaffe, og først da Allerhøjstsamme tilligemed det øvrige Selskab var bleven beværtet dermed, rejste han sig fra Bordet og førte Frue Schönau tilbage til Cabinettet udenfor Allerhøjstsammes eget Værelse. Umiddelbar derpaa tiltraadte Hans Majestæt Afreisen herfra Byen, ledsaget af Amtmanden og Byefogden, og viste sig ved denne Leilighed ligesaa naadig og nedladende som ved Ankomsten og under hele Opholdet her.

Mængdens Jubel var ubeskrivelig over den Byen og Egnen vederfarede Lykke, men i Særdeleshed og fremfor alle glædede sig undertegnede Byefoged over den Ære, han havde nydt, at modtage og beværte Kongen i hans Huus samt den særdeles nedladende Maade, hvorpaa Allerhøjstsamme behagede at tilkjendegive sin Tilfredshed og at ytre sig med Velbehag over alle trufne Foranstaltninger.

Et allernaadigst Løfte om at ville paa passende Maade sørge for Undertegnedes talrige Familie og en Kgl. Foræring af en kostbar Brillant-Ring, som Hans Majestæt behagede at overlevere umiddelbart før Afreisen,

gjorde Undertegnedes Lykke fuldkommen, og med den inderligste undersaatlige Hengivenhed istemmer han af Hjertets Grund det almindelige Ønske, som overalt høres:

GUD OPHOLDE OG BEVARE VOR ELSKEDE
EJEGODE KONGE SAMT HELE DET DYREBARE
KONGEHUS!

M. Schøнау.

DEN RUSSISKE ORLOGSFREGAT „ALEXANDER NEWSKY“s STRANDING

Af CH.—CH.

Forskellige Gange er det sket, at fremmede Orlogsskibe med en stor Besætning om Bord er strandede paa Jyllands Vestkyst. Det skete saaledes lige op til Jul i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, at to store engelske Krigsskibe, „St. George“ og „Defence“, strandede ud for Thorsminde, hvorved ca. 1300 Mennesker druknede. Senere strandede under Krimkrigen det engelske Øvelsesskib „Polyphemus“ ved Klitmøller, hvor omtrent hele Besætningen blev reddet med Raketapparaterne, og for omtrent 35 Aar siden strandede ud for Agger det tyske Skoleskib „Undine“, hvis 150 Mand store Besætning ligeledes blev reddet med Raketapparaterne. Der er dog ingen Stranding af Orlogsskibe, som har vakt saa stor Opsigt, som da den russiske Skruefregat „Alexander Newsky“ strandede paa Harboøre. Dette skete Natten til den 25. September 1868, og der er altsaa nu forløbet 53 Aar siden den mindeværdige Begivenhed, om hvilken der her skal gives en kortfattet Beskrivelse.

„Alexander Newski“ hørte blandt de smukkeste Skibe, som den russiske Marine ejede, og Skibet var i de forskellige Kahytter udstyret med en storslaet Pragt. Det havde en Besætning paa 730 Mand, hvoraf 35

Officerer, og det var for Hjemgaaende efter et Aars Togt, særlig i Middelhavet, hvor det bl. a. havde deltaget i Overførelsen af Kretensere fra Kreta til Grækenland. Blandt Officererne var den daværende Kejsers Søn, den 19-aarige Storfyrst *Alexis* med sin Adjudant, Viceadmiral *Possiet*, om Bord; Skibets egentlige Chef var Kaptajn *v. Krämer*.

Fregatten havde kun været et Par Dage i Nordsøen, Maskinen var stoppet, og for fulde Sejl var Kursen sat efter Skagen; men de kommanderende havde ikke taget sig i Agt for en haard Strøm, som satte Syd efter, og i det taagede Vejr bemærkedes det ikke, at Skibet nærmede sig Land, før det var for sent, og det stod fast paa Revlerne ud for Harboøre. Det blæste meget haardt, og en voldsom Braadsø væltede sig ind mod det store Skib, paa hvilket Chefen straks lod alle Master kappe samt lod alle Kanoner, der var i den Side, der vendte mod Søen, kaste over Bord, saaledes at Skibet ikke var udsat for at komme til at krænge ud mod Søen, hvorved mange af de omborværende vilde blive bortskyllede. Fra Fregatten blev der, da Dagen brød frem, den bedste Baad om Bord sat ud med 17 Mand inde. Det var et Vovestykke med den herskende voldsomme Sø. Baaden kom dog til Land, men en af de ombordværende skylledes ud af Braadsøen, og da den naaede ind, var alle Aarerne brækkede og skyllede bort, saa den kunde ikke gaa ud igen. En anden Baad blev derefter udsat fra Fregatten, men den var knap kommen fra denne, før den kæntrede, og 3 af dens Besætning omkom, medens 2 naaede i Land paa Vragdele, rigtig nok i bevidstløs Tilstand.

Fra Land blev der, saa snart det var gørligt, truffet Foranstaltninger til Besætningens Redning. Nødskuddene, der affyredes umiddelbart efter at Strandingen var sket,

havde jo kaldt alle Beboerne til Strandingsstedet, som var $\frac{1}{2}$ Mil Nord for Byen, omtrent midtvejs mellem Harboøre og Thyborøn. Kort efter at Fregattens Baad var landet, ankom Raketapparaterne fra de to Redningsstationer, og man begyndte at affyre Redningsraketter; men paa Grund af Fregattens store Afstand fra Land, lykkedes det først ved det 3. Raketkast at faa Forbindelse med Skibet, idet Linen faldt saa tæt ved dette, at en Mand med Line om Livet kunde springe over Bord og bringe den op.

Redningsbaaden fra Stationen Flyvholm var imidlertid ankommen til Stranden, og det besluttedes da at bruge denne. Det var en af de gamle, tunge Baade, som var svær at ro op imod den høje Sø, men den havde ved tidligere Lejligheder vist sin Brugbarhed, saa Redningsmandskabet gik med fuld Fortrøstning i den. Det voldte Anstrengelse at ro ud til Kolossen, og den i Læ drivende over Bord kappede Rigning besværliggjorde Nærmelse til Skibet; men endelig lykkedes det. Baaden indtog saa mange, som den kunde bære, og stod med dem til Land, som den ogsaa heldig naede. Men saa var det ogsaa forbi med den, thi den havde paa sin Tur ved at støde paa de omdrivende svære Master og Ræer faaet saa megen Skade, at den var aldeles ubrugelig. Det blev forsøgt at afhjælpe Havariet, men det var ugørligt; Bunden var omtrent knust og de fleste Luftkasser havde faaet saa store Huller, at Bæreevnen var borte.

Saa maatte man ty til Raketapparatet, men ogsaa her var det vanskeligt at faa Forbindelsen etableret, da Linerne stadig blev uklar af den omdrivende Rigning. Tilsidst lykkedes det dog at faa Redningsstolen ud, men Russerne var ikke kendt med Brugen deraf, og de kommanderende lod 2 Mand paa een Gang gaa i

Stolen. Dette kunde Linen ikke svare til, den sprængtes, og man var nu lige vidt.

Frygt for en Masseulykke stod nu malet paa alle Ansigter, da man ingen Redningsmidler havde, og det vilde tage adskillige Timer at faa den nærmeste Redningsbaad i Fjaltring, efter hvilken der var afsendt en ridende Stafet, til Stede.

Men lige paa en Gang tog Blæsten af og Braadsøen lagde sig mere og mere. En ældre Harboørefisker, *Peter Hylde*, kom til Stede med sin Fiskerbaad, og det lykkedes denne at komme ud til Skibet samt heldig vende tilbage, fuldt ladet med Russere. Imidlertid havde travle Hænder været beskæftiget med at gøre den russiske Redningsbaad klar, og nye Aarer var bragt til Veje, saa at den kunde gaa ud under Kommando af en russisk Kadet. Første Gang, den kom ind, bragte den den russiske Storfyrste med ind. Der kom et Par andre af Kystens Fiskerbaade fra Harboøre og Thyborøn til, og der blev en ren Vædekamp mellem alle Baadene om, hvem der kunde bringe de fleste i Land. Prisen tilfaldt dog den russiske Baad, da den var betydelig lettere at manøvrere end de tunge Fiskerbaade. Kort før Mørkets Frembrud var hele den store Besætning bragt i Land; i den sidste Baad var Skibets Chef, Kaptajn v. Krämer.

Myndighederne fra Lemvig havde været til Stede paa Stranden hele Dagen, og Admiral Possiet bad da Politimesteren om at samle alle Redningsmændene, som han derefter bad om at modtage sin og hele Besætningens Tak for deres Opofrelse, og han tilføjede, at deres Færd skulde nok blive belønnet.

Alle Russerne blev derpaa samlet til en Takkeguds-tjeneste paa Stranden. Mariabilledet var bragt med i Land og anbragtes i Nærheden af den russiske Præst.

Gudstjenesten var nærmest lithurgisk, afvekslende Sang, som udførtes af et Kor, og Tale. Alles Hoveder var blottede, og paa et af Præsten givet Tegn knælede alle, saavel Officerer som Mandskab, ned paa den sandede Strandbred.

Det var ikke saa let for det fattige Fiskersogn at tage imod en saadan Indkvartering, men man maatte hjælpe sig, som man bedst kunde. En Gaard fik 10—20 Mand i Forhold til Størrelsen, og det var kun de allermindste Huse, hvor der ingen Plads var, som slap fri. Storfyrsten, Admiralen og nogle højere Officerer blev indkvarteret i Præstegaarden, hvor der iøvrigt ogsaa blev skaffet Plads til en Del af de menige. Man skulde tro, at det vilde volde Vanskelighed at holde Styr paa Russerne, i Særdeleshed da de var spredt over hele det udstrakte Sogn, men det gik forholdsvis godt. Selvfølgelig var der nogle, som lavede Fest, og Grunden var næsten altid, at de havde set Lejlighed til at nyde mere Spiritus end de kunde taale. Men Justitsen var der ogsaa med det samme. Rettergangen var ikke langvarig, og Synderne fik deres tilkommende Knut paa Strandbredden. Men i sin Helhed var Ordenen god, og Russerne var meget lette at komme til Rette med.

Opholdet paa Harboøre blev dog ikke af nogen lang Varighed. Allerede Morgenen efter at Besætningen var var kommen i Land, kom der et Telegram fra den russiske Kejser, der opholdt sig i Tyskland. Han udtalte sin Tak over Besætningens Frelse og gav Ordre til, at Storfyrsten snarest skulde afrejse til Berlin, hvor han skulde mødes med Kejseren, og den paafølgende Morgen afrejste Storfyrsten. Samme Dag om Eftermiddagen begyndte Afsendelsen af Mandskabet, idet der afgik 79 Vogne med 250 Mand til Lemvig, hvor de blev bespiste, og derfra kørte videre med Vogn til Struer,

hvorfra de med Jernbanen befordredes videre til Aarhus, til hvilket Sted i Løbet af et Par Dage hele Besætningen var afsendt. Den danske Fregat „Jylland“ var af Regeringen dirigeret dertil, og denne tilligemed to andre Fartøjer, som var fragtede af den russiske Regering, bragte den strandede Besætning og al Bagagen til Øresund, hvor nogle af den russiske Regering afsendte Skibe indtog dem og førte dem hjem. Fregatten „Jylland“ fulgte dog med til Rusland.

Adskillige Festligheder fandt der Sted i Rusland i Anledning af Besætningens Hjemkomst. Saaledes blev Officererne fra den strandede Fregat og fra Fregatten „Jylland“ den 13. Oktober forestillede for den russiske Kejser. Denne udtalte sin Beklagelse over Tabet af det smukke Skib, samt det Haab, at sligt ikke oftere skulde ske i den russiske Marine. Han takkede alle om Bord, fordi de havde opfyldt deres Pligt med den ædle Selvopofelse, som udmærker Sømanden. Til Chefen for Fregatten „Jylland“ udtalte Kejseren ogsaa en Tak for alt, hvad der fra dansk Side var gjort for de russiske Søfolk

Men „Alexander Newsky“s Stranding fik ogsaa et andet Efterspil, idet der blev indledet en Retssag mod Skibets overordnede Officerer. Ved den afsagte Dom blev Viceadmiral Possiet kendt skyldig i en Uforsigtighed, der havde Fregattens Tab til Følge, nemlig den, at han uden gyldig Grund havde forandret Kursen uden at spørge Lodsøgerne om Strømmen og uden at lade lodde; men paa Grund af formildende Omstændigheder ikendtes der ham en Irettesættelse i Dagsbefalingen. Kaptajn v. Krämer, Fregattens egentlige Chef, blev kendt skyldig, fordi han ikke eftersaa Lodsøgerne og ikke raadede Admiralen til at lade lodde; han blev paa Grund af formildende Omstændigheder dømt til 1 Maa-

neds Arrest, og Stabskaptajnen blev af samme Grund dømt til 14 Dages Arrest. Denne Straf blev dog senere eftergivet paa Grund af de dømtes særlige Fortjenester.

Den af Admiralen udlovede Belønning udeblev ikke. Storfyrsten lod Dagen efter Strandingen ved sin Hovmester uddele 10 Tyvefrancstykker til hver af Opsynsmændene ved Redningsstationerne Flyvholm og Thyborøn, 2 do. til hver af Mandskabet saavel i Redningsbaaden som den til Fregatten først udgaaede Fiskerbaad, hvis Fører yderligere fik et Tillæg af 3 do., samt 1 do. til hver af Mandskabet i de øvrige 2 Fiskerbaade, og 30 do. til Deling mellem de paa Stranden tilstedeværende Fiskere, som havde været behjælpelige ved Baadenes Landing. Senere kom der fra den russiske Regering 5,000 Sølvrubler til Deling blandt Redningsmændene. Til Besætningen paa Fregatten „Jylland“ blev der ogsaa udbetalt et stort Beløb til Deling. Mange af Fiskerne og Redningsmændene fik Sølv- og Redningsmedaljer, og næsten alle Embedsmænd i Lemvig fik Stanislaus- og St. Annaordener; dette var forøvrigt ogsaa Tilfældet med mange i Aarhus.

Paa Harboøre Kirkegaard, som er saa rig paa Mindestene over de i Tidernes Løb der paa Kysten stedfundne Ulykker, særlig blandt Stedets Fiskerbefolkning, finder man paa et afsides Sted en Grav med en lille Mindesten, som fortæller, at her ligger begravet en Underofficer og to Matroser fra den russiske Orlogsfregat „Alexander Newsky“. I mange Aar laa denne Grav hen, uden at der blev lagt videre Mærke til den, men saa tog den daværende russiske Vicekonsul i Lemvig Initiativet til at faa Graven bragt i ordentlig Stand, og den er siden bleven holdt vedlige af den russiske Regering.

Saa snart Vejret tillod det efter Strandingen, gik Kystboerne i Gang med at bjerge i Land fra den strandede Fregat. En kort Tid næredes der endnu Forhaabninger om at bjerge Skibet, og en højtstaaende russisk Søofficer, der var teknisk Kontrollør ved Bygningen af russiske Orlogsskibe, ankom til Harboøre for at undersøge Forholdene, ligesom han forhandlede med Grosserer Svitser i København, men denne forlangte 20,000 Rdlr. for sin Assistance, og herpaa vilde den paagældende Udsending ikke indgaa. Men noget efter Midten af Oktober blev det klart, at Skibet var og blev Vrag, da Forskibet sænkede sig betydeligt ned i Grunden. En stor Del af Skibets kostbare Inventar var dog da bragt i Land, ligeledes store Mængder af Sejl og Tovværk samt de 42 Kanoner, der var paa Skibet. Derimod maatte man opgive at bjerge de Kanoner, der straks efter Strandingen var styrtede i Havet. Skibet holdt sig dog nogenlunde sammen til i Begyndelsen af November Maaned; men i en haard Storm blev det da skilt i flere Dele.

Der kom atter i Løbet af Vinteren bevægede Dage paa Harboøre og i Lemvig, da alle de kostbare Sager blev solgt ved Auktion og Købere strømmede til langvejs fra. Kanonerne blev sendt til København, for derfra at sendes videre til Rusland, hvortil de dog aldrig kom; de blev efter Sigende solgt i København til Omstøbning, og alt det Arbejde, der havde været anvendt for at bjerge dem, var saaledes spildt og kunde have været bedre anbragt. Tilsidst blev Skibets Vrag solgt for 5,500 Rdlr. til et Konsortium, som i Aarenes Løb har bragt Værdier af mangfoldige Gange dette Beløb frem.

Vraget er i Tidernes Løb paa Grund af Kystens Bortskæring kommet til at ligge i en Afstand af $\frac{1}{4}$

Mil fra Land, men det hænder endnu, at Dykkere fra Kysten gaar ned i det for at hente skjulte Metaldele og andre Værdisager frem. Og Mindet om „Alexander Newsky“s Stranding vil leve endnu i mange Aar paa Kysten, trods det, at der nu kun er faa tilbage af dem, der var medvirkende ved den store Begivenhed.

EN BRYLLUPSVISE

Meddelt af C. KLITGAARD *)

Den Himmel-hædrit Præste- og Ecte-Stand Samlit udi Eet,

Da

Brudgommen

Den Hæderlig og Vellærde Mand

Hr. BERTEL JEGIND **)

Vice-Pastor til Lemvig og Lem-Meenigheder

Og

Bruden

Den Ærbaarne og Dyd-ziirede Møe,

DOROTHEA NIELSDAATTER SINDAL

Udi Guds og Meenighedens paasiun udi Lemvigs

Kircke den . . . September A^o. 1691 bleve Haandgivne

og Hierte-bundne

Være dette Brøderligst tilstillet ***

Imprimatur, J. Bircherodius.

Tryckt hos J. P. Bockenhoffer. K. Maj. og Univers. Bogtr.

Som for mig icke er den Lycke-Soel opdagit/
Nu i saa lang en Tid jeg havde kunde dragit
Mit Reyse-Tøy oppåa, at vandre engang hiem/
Ad see min Føde-By/ hvor den paa ny tår frem.
Paa ny jeg sucke maa/ den gamle slet oprændte/ †)
Og hvad! gid Døden ey derved for tillig blændte
Den lange Dvale-Drick for Salig Moder min/ ††)

*) Det originale Tryk findes i Aalborg Stiftsbibliotek.

**) Født 1661, Søn af Jens Christensen Jegind, død 1692, Præst i Lemvig. Bertel Jegind blev 1688 kaldet til Faderens Medhjælper og Efterfølger, men døde allerede 1697.

***) Digtet er af Jens Jensen Jegind, født 1662, død 1712, der 1694 blev Præst i Tæbring paa Mors.

†) 1684 brændte det meste af Lemvig, deriblandt ogsaa Kirken.

††) Kathrine Olesdatter, Datter af Borgmester Ole Jespersen i Lemvig, og første Gang gift med Bertel Nielsen Fistler, Kapellan i Lemvig.

Som Aarit strax derpaa/ du Død/ blev Fange din/
 Saa har dog Pennen min snart hver en Miil udmaalit/
 Det sorte Sørge-Bleck den længer ey gid taalit/
 Nu den maa dyppis frit i Cypri gyldne Bleck/
 At vidne Kierlighed er hver Stæd fix oc Kieck/
 Af Braanden den jo kand/ som Phœnix/ faa til live/
 Det vor Lemviger-By beviislig nock kand give/
 Da een og anden blir en buden Brøllups-Giest/
 Hvor til dem budet har i Dag dier Byis-Præst.
Her Broder! holt it Ord! paa dig nu dette gielder/
 To Deele paa din Part/ slig Dom Guds Øye fælder/
 For siu Aar samlit stod vi vel paa denne Dag
 Til voris Attestatz/ oc klar da blev vor Sag/
 Men see din Fødsels-Ret/ hvor naadig den har vaarit/
 Den Kald oc Kone med til dig alt har udkaarit
 Een Messe-Skiort ey nock! Een Brude-Skiort skal med/
 Kand disse begge to staae samlit paa it Stæd?
 Heel vel mig svar! hvorfor? Dig ey den Romer-Pave
 Men Riber-Bispen har omsat din Præste-Krave
 Saa har da ey saa streng dig vaarit Riber-Ret!
 Mens dig dit Giftermaal/ som David/ god oc let.
 Mens hvad mig tyckis her vor dydig Brud hun smiler/
 At Skiorten næfnis maa/ slet intet jeg paatviler/
 Hun jo med hiertens Lyst sin Præst vil føre i/
 Saa Klockeren er her for den Opvartning fri/
 Eet eeniste til Rest/ jeg lovede at leede
 Her Brudgom med sin Brud til Brude-Seng oc Reede/
 Hvis dette havde skeet/ jeg havde læst den Text/
 Som Adam allerførst fick om sin fructbar Vext.
 Mens nu et Ønske kun! Lef vel! Lef mange Dage
 Med din betroit Hær/ med din udkorne Mage/
 Som Eegen*) i Sin Dal**) du skyde Rødder frem/
 Een Søns oc Broders Plict Du derhos aldrig glem!

(Herefter et lille latinsk Digt).

*) Ordspil paa Jegind — Eg udtales jo paa jydsk Jeg.

**) Ordspil paa Brudens Navn: Sindal.

NAVNE- OG SAGFORTEGNELSE

A.

Adler, Lovise Frederikke 15
Apotek i Tarm 64, 65

B.

Barfod, H. P., 17
Benzon, C. F. O., Ejer af Lønborg-
gaard og Lundenæs, 67
Benzon, L. J. N., Distriktslæge i Her-
ning, 17
Bilde, Ove, Biskop i Aarhus, 49
Bilgrav, J. C., Ejer af Voldbjerg
Mølle, 32
Bispegaard i Tarm, 39, 48
Boesen, P., Borgmester i Ringkø-
bing, 9
Bovbjerg 143 ff.
Brotold ved Skernbro 56 ff.
Bryske, Ejler, Lensmand paa Lunde-
næs, 50
Brosbøl (Carit Etlar) 60
Brødremenighed 5
Brøndsted, Ingeniør, 45
Brøllund, P. C., Forpagter paa Ud-
strup, 24
Brøllund, Else Katrine, 24
Bøle, By i Lønborg, 114, 118, 122,
129, 131, 137

C.

Christensen, M., Ejer af Sønderris, 53

E.

Egvad Sogn 38 ff., 139
Eilertz, J. J., Præst og Provst i
Ringkøbing, 10
Eilertz, Susanne, g. m. Borgmester
Kjær i Ringkøbing, 9

Engbjerg 145 ff.
Enrod, M., 6.

F.

Faster, 139
Fenger, Marie Elise paa N. Vos-
borg, 19
Ferring 144, 145
Fjaltring 143, 144
Fløe, Palle, Amtsvandinspektør, 45
Fløe, J., Stiftslandinspektør, 70
Friedenreich, C. Linde, 6, 10
Frihedspenge 137 ff.

H.

Hansen, C. F., Amtmand, 111
Harboøre 87 ff., 146, 154, 156
Harholm 130
Harpøth, Chr., 15
Harpøth, Anne Christine, 15
Harpøth, Jens, 6
Harpøth, Peder, 6
Hemmet 139
Hindsels paa Thyholm, 7
Hofmann, S. H., 10
Holm, Gaard i Ulfborg, 4
Hovert 136 ff.

I.

Isager, Peder, 7, 9

J.

Jermiin, Niels v., Kaptajn, Ejer af
Lønborggaard, 111 ff., 139 ff.
Juul-Rüsensten, Chr. Fr., Baron, 24

K.

Kirk, Ole paa Ebbensgaard, 20

Kjær, N. M., Borgemester i Ringkøbing, 9. — Mette Bagger, 9
 Klostergaard i Tarm 40
 Koefoed, C. D., Biskop, 18, 142
 Kong Hans' Høl ved Tarm 49 ff.
 Kongensgaard i Lønborg 50
 Krarup, O. T. N., Præst, og Provst i Ulfborg, 17
 Kyvling, By i Lønborg, 116

L.

Lassen, Johan, Ejer af Holmgaard i Lem, 22
 Lavstrup, By i Lønborg, 116 ff
 Leth, Niels, 4
 Leth, H. J., 4
 Leth, Sophie, 11
 Lomborg 142
 Lorentz, V. K., Amtmand, 141, 142, 147
 Lundenæs 46 ff., 57, 60
 Lybecker, Herredsfuldm. i Skern, 38
 Lyne, 13
 Lønborg Birk, 52
 Lønborggaard 46, 47, 142 ff.

M.

Madum Kirke 29
 Markeder i Tarm 73 ff.
 Meiner, A. V., Præst i Lønborg, 111
 Meiner, F., Degn i Lønborg, 120
 Meinert, A. E., 15
 Meinert, Marie Katrine, 15
 Meinert, N. J., 16
 Meldgaard i Ulfborg 1, 2
 Mindestøtte ved Bovbjerg 144 ff.
 Munk, Iver, Biskop i Ribe, 46—48
 Müller, J., Præst i Ølstrup, 36
 Mærsgaarde i Fjaltring 143
 Møgelgaard 129, 131, 134, 143

N.

Nielsen, Kr., Skriver paa Lønborggaard, 46
 Nissum Fjord 143
 Noe, Christen, 8, 9, 17
 Noe, Marie Kirstine, 15
 Nødskov, Poul Mathias, 29, 31
 Nørtang i Ulfborg 3, 4, 7

O.

Okholm, H., Gaardejer, Bøllingkilde, 70
 Overtro 81 ff.

P.

Pallesbjerg 10
 Pedersen, P., Ejer af Hanning Hede-
 gaard, 53
 Postvæsen i Tarm og Skern 62 ff.
 Paakjær i Harboøre 146

R.

Ramme 143
 Rambusch, S. H. A., Amtslæge, 43
 Rantzau, Johan, 50
 Rasmussen, J., Lærer i Tarm, 38, 66 ff.
 Rasmussen, N. E., Apoteker, 38
 Rindom, Niels, Købmand i Ringkøbing, 126 130, 133
 Rindom, J. B., 9
 Rom 143
 Rosenvinge, S. v., Ejer af Slumstrup, 111

S.

Schønau, M., Byfoged i Lemvig, 141 ff.
 Schwanewede, Generalmajor, N. Vosborg, 1, 2, 4
 Skernbro 50 ff
 Skolevæsen i Tarm 65 ff.
 Skuldbøl, 131, 132
 Slavekrigen 61
 Stavning 130, 139
 Stenumgaard 6
 Styg i Lønborg 115, 125, 131, 134

T.

Tang, A. E. M., 1, 2, 16, 18
 Tang, Anders, Købmand i Ringkøbing, 32
 Tang, Anna, 6, 7
 Tang, Chr. Holm, 21
 Tang, Chr. Noe, 16
 Tang, Jens, 22 ff.
 Tang, Laurids, 3 ff., 31
 Tang, Niels Kjær, 9, 14, 15, 18
 Tang, Peder, 3, 6, 7, 19

Tang, Søren, 10, 21, 27 ff.
 Tarm 38 ff.
 Teilmann, Amtmand til Skrums-
 ager, 49
 Timgaard, 27 ff.
 Trans 144, 145
 Thyborøn 152

U.

Uffelen, P., til Lundenæs, 53
 Urne, Lage, Biskop i Ribe, 48

V.

Vad, Christen, 6
 Vad, Christine, 6
 Vad, Laurids, 6

Vad, Niels, 6
 Valeur, C. Tang, 1, 16
 Valeur, Henrik Stampe, 16
 Vandborg 145
 Varrisbøl 129, 131, 134
 Vesenberg, D., Landinspektør, 111,
 118, 129
 Vind, Iver, Lensmand paa Lunde-
 næs, 52
 Voldbjerg Mølle 32
 Vosborg 7, 10
 Vostrup i Lønborg 113, 118, 122,
 129 ff.

Ø.

Øgelstrup i Raasted 6

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt
for Aaret 1920—1921

REGNSKAB

	Kr.	Ø.		Kr.	Ø.
Indtægt:			Udgift:		
Beholdning fra forrige Regnskabsaar . . .	646	23	Udgift til Aarbogens Trykning	2,340	00
Medlemsbidrag af 927 Medlemmer	2,781	00	Tryksager, Konvolutter og Postopkrævn. .	271	80
Medlemsbidr. af 54 halvtbet. Medlemmer	81	00	Kundgørelser	42	98
Aarbøger solgt i Boghandelen	42	57	Foredrag ved Aarsmødet i Lemvig	50	00
Ældre Aarbøger afhændet til Medlemmer	234	00	Forfatterhonorar	250	00
Statstilskud	200	00	Medlemsbidr. til Dansk hist. Fællesforening	69	79
Gave fra Gross. Leonh. Tang, København	100	00	Porto og Fragt m. m.	49	90
Renter i Banken	8	44	Arkivundersøgelser	50	00
			Brandforsikring	2	70
			Boghandlerregning	41	75
			Sekretærens Løn	600	00
			Beholdning i Landbobanken	305	69
			Kassebeholdning.	18	63
	4,093	24		4,093	24

Revideret ovenstaaende Regnskab og intet fundet at bemærke.

Ulfborg, den 13. September 1921.

P. Bojsen.

P. Meldgaard.